

ԱՐՄ

Արևիկ

Կրթական
բնակարան
պրակտիկ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		երես
— Երկու ծաղիբոսները.		289
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Կեանքի արժեքն ըմբռնումը.	ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ	292
— Ծնիլ եւ սեղծագործել.	Թրգմ. Ս. Վ. Մ.	296
Ի ՊԵՏՍ ՔԱՐՈԶՁԱՑ		
— Քարոզխոսության արուեստի մասին.	Թրգմ. Թ. Ծ. Գ.	299
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Փափաք.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	304
— Կեանքին.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	304
— Առնանային.	Ն. ԿԱՅԱՐ	305
ԱՌՕՐԵԱՅ ՀԱՄՑԵՐ		
— Միտք եւ Սիրտ (5).	Յ. ՕՇԱԿԱՆ	306
ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ		
— Ծրանաական բնագրասության երեք սիւները.	Ամբաստան ՊԱՐԳԵՒ ՏԷՐ ՅՈՒՀԱՆՆԷՍԵԱՆ	310
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
— Հայրապետանոց ի Հռոմկայ.	Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ	316
ԵՐԱԺՀՏԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Երաժշտության պատմությունը (5).	ՕՆՆԻԿ ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ	318
ՆԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Գրաբարը խօսակցական լեզու էր.	ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ	322
— Ե. դարի հայերեն բարբառները.	» »	326
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ		
— Տրտում եւ արիւնք օրերու պատմություն.		331
— Ամսօրնայ լուրեր.		332
Յանկ ցիւրոց 1948 տարւոյ.		334

ԲԱԺՆԵԳԻՒՆ

ՍՈՒՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիկին 10

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ *Rédaction de la Revue Arménienne SION*

Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

Ս Ի Ո Ն

ԻՖ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1948

ՆՈՅԵՄԲԵՐ-ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 11-12

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՅԱԿՈԲՈՍՆԵՐԸ

Այս տիտղոսին ներքև մեր եկեղեցւոյ պատմութիւնը կը ճանչնայ երկու սուրբեր, Յակոբոս Տեառնեղրայր և Յակոբոս Զբեդեան, որոնք Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Առաքելական Աթոռին երկու հիմնադիր և պաշտպան սուրբերն են նոյն ատեն։

Առաջինը կոչուած է Յակոբոս «արդար» և կ'երևի պատմութեան ընթացիկ ուրոյն կերպարանքով և արժանիքով, հասուն տարիքի մը մէջ։ Անոր համար նորածին եկեղեցին անոր անձին շուրջ առաջին մէկ օրէն տածեց երկիւղած մեծարանք մը։ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ անդրանիկ հոգևոր իշխանութեան մէջ առաջինը կը յիշուի ինքը միւս առաքեալներէն առաջ, ու իր կարծիքը մեծ կշիռ ունէր, Պօղոս իրեն ներկայացաւ իր առաքելութեան համարը տալու։ Ինքն էր որ իբր պետ սքանչալանդական հոսանքին, իր անձին հեղինակութեամբը փրկեց առաջին օրերու եկեղեցին վտանգաւոր հերձուածէ մը, այս ամենուն համար էր անշուշտ որ Պօղոս զայն կը կոչէր եկեղեցւոյ սրահներէն մին (Գաղ, Բ. 9)։ Ու այս ամէնը կը բացատրեն բացառիկ այն դիրքը զոր ունեցաւ ան առաքելական խումբին մէջ՝ առանց երկուսականներէն լինելու, և նախկին եկեղեցիին մէջ իբրև ունոր, անդրանիկ եպիսկոպոսը և զլուրը քրիստոնէութեան՝ յետ Քրիստոսի։

Իր վայելած այդ յարգանքն ու համարումը բարձրօրէն արժեքաւոր անկախ լիովին բարի և բարեպաշտ կեանքի մը արժանիքով։ Բայց անոր առաքելական սրտին կենդանի պարտկերն է մանաւանդ Վաթողիկէայց կոչուած առաքելական աշխարհի թուղթը, զոր իրեն կ'ընծայեն եկեղեցական հին աւանդութիւնը եւ պարզածաշնչական գիտութիւնը։ Այդ թուղթին մէջ, որ նոր հտակարանի զբաղակարգութեան ամենէն սքանչելի զլուրներէն մին է, Տեառնեղրայրը երևան

կուգայ ճշմարիտ քահանայապետի մը գիտակցութեան բովանդակ շուք և շնորհքովը: Կրօնքն ու կեանքը, բարոյականն ու աշխարհը, սրբութիւնն ու օրէնքը, հաւատքն ու գործը կը պարզաբանուին անոր մէջ վճիտ զգացումներու և հանգնած մտածմանց այնպիսի մեծվայելուչ թրամաբանութեամբ, որ բառերու ներքեւ անվերջ կը լսես աստուածային հոգիի մը հետ շատ կանուխէն ամենամերձ մը տերմութեան մէջ եղած սրտի մը ազնուական արփիւնները:

Իսկ Յակոբոս, որոտման որդիներու աւագ եղբայրը, ամենէն նախանձալոյցն էր առաքելական խումբին, ատոր համար էր գուցէ որ ան ընդունցն 42-ին առաջին նահատակ առաքելալի պսակը Հերովդէս Անդիպասի կողմէն, որ Հռովմէն երեսագլուրկ, հրեաները քծինքով սիրաշահելու և այդ կերպով իր զահր չկորսնցնելու քաղաքականութեան մը կը հետևէր, հալածեց Յիսուսի անունով ամէն օր աւելի մեծցող շարժումը, որուն տակաւին ոչ շատ առաջ գոհ ինկեր էր Ստեփանոս:

Գալով իր անգլուխ մարմնի աւանդութեան, գերազանցօրէն երուսաղէմի Հայ Եկեղեցիին յատուկ, խորհրդաւոր ուրիշ իրողութեան մը արձագանգն ու հաստատութիւնը պէտք է լինի, զուխին գերեզմանը (= գլխադիր) անունին տակ, Յակոբոս Դիսաղիր, ինչպէս այնքան անուշ բերումով մը կը կոչէ զայն ժողովրդային զգացումը, այս կերպով առաքելական խումբին առաջին մարտիրոսը հանդիսացաւ: Կարճ եղաւ իր կեանքը, բայց ոչ աննշան: Ոչինչ ունինք իրմէ իբրեւ գրուածք կամ մատենագրութիւն, որովհետեւ անոնց համար ժամանակն ու պատեհութիւնը գուցէ պակսեցան իրեն: Բայց ունինք իր ամենէն ազնուական մասը, իր գլուխը: Միտքը՝ որ կը ջուլցնէ մեզի մեր ճամբան, դէպի մեր կոչումին ասպարէզը: Գլուխը որ կը կառավարէ յաճախ զմեզ աստուածային իմացականութեան մը նշոյլներու բաշխումովը մեզի, երբ շուարինք յաճախ մեր ճակատագրին ու գործին ճամբուն վրայ:

Իսկ Յակոբոս Տեառնեղբայրը գերազանց խիղճ մը եղաւ, ժամանակակիցներէն «արդար» տիտղոսին արժանանալու չափ, որ պզտիկ արժանիք մը չէր հին իսրայէլի մէջ: Դարերով իսրայէլի մարգարէները արդարութիւն պահանջեցին, բայց ոչ մին անոնցմէ կրցաւ «արդար» մակդիրին արժանանալ: Արդար կը նշանակէր իսրայէլի հին ըմբռնումին մէջ, իրագործել բարին, ուղիւր տեսնել, գործադրել և պահպանել:

Երկու դար է որ, իմաստասէրներ, ընկերաբաններ, գրագէտներ և կրօնի ներկայացուցիչներ կը ջանան արդարութեան կշիռը հաւասար բռնել ու չին յաջողիր: Արդարութիւնը կը բարձրացնէ ժողովուրդները և կ'ստեղծէ բարգաւաճ շրջան անհատներու, կը նպաստէ մարդկային կեանքի բարօրութեան, ամենաբոյժ ամօքիչն է թշուառութեան, զրդիչն ու մշակը առաքելութեանց և պատմութեան կնճառու ու բազմապահանջ հարցը:

Միտք ու հաւատք, Յակոբոս Ջերեդեան գլուխն է, իսկ Յակոբոս Տեառնեղբայրը, հաւատքը դարաւոր այս հաստատութեան: Գլուխն ու սիրտը, ինչպէս անհատներու, այնպէս ալ հաւաքականութիւններու մէջ երբ կը ներդաշնակուին, կ'ստեղծեն գերազոյժ հրաշքը, մտքի ու հոգիի հրաշքը, որուն բարիքներուն այնքան պէտք ունի աշխարհը: Այս Սուրբ Ուխտին մէջ, ի պա-

տիւ Սրբոց Յակոբեանց դարաւոր հաստատութեան և անոր սպասը ընողներուն, պէտք է խոստովանիլ թէ երբեք չէ աղօտած այս զոյգ զգայարանքները, որոնց խորհրդանիշ ու կենդանի աղբիւրները ան ծրարած կը պահէ դարերով իր ծոցին մէջ, «զլխադիր» ու «արդար» առաքեալներու սրբազան նշխարներովը:

Բոլոր անոնք, չքեղ թափօրը երախտաւորեալներու, որոնք իրենց անկշռելի զոհողութիւններով կենդանի պահեցին այս հաստատութեան մտքին ու հոգիին կանթեղը, երկու Յակոբոսներու նշխարներուն քովիկը, յուզումին տակը եզան դարերով անտարակոյս անոնց մտքին ու հոգիին: «Լոյս տեսանէ շունչ մարդկան», կ'ըսէ Առակաց գրքին հեղինակը, որ ուրիշ բան չի նշանակեր, բայց այն կենդանի և մտերմիկ կապը՝ որով առնչուած է մարդը Աստուծոյ, անոր մեծագոյն կեանքին ու ճշմարտութեան: Ինչ որ ալ ըսեն արդի կարգ մը իմաստասէրները պզտիկցնելու համար մարդուն արժանիքը, մարդը կեդրոնակէտն է կեանքին լուսաւորուած Աստուծոյ:

Մարդեր կան պատմութեան ու կեանքի մէջ, որոնք լոյս ունին ու ճառագայթ, որոնք կրնան բանալ ինքզինքնին Աստուծոյ և մարդոց հաւասարապէս, և ճշմարտութեան լոյսը, աստուածային զօրութիւնը առած կը բաշխեն զայն սերունդներու: Այսպիսի մարդեր եզան Յակոբոս զլխադիր առաքեալը և Յակոբոս Տեառնեղբայրը, ըլլալով նոյն ատեն տեսիլքն ու յայտնութիւնը, ոգին այս հաստատութեան, կարկառելով միշտ իրենց մտքին ու հաւատքին ջահերը բոլոր անոնց, որոնք իրենց յիշատակին ու փառքին շուրջ բոլորած իրենց ոգին ու գործը տեականացոյցին պատմութեան մութ ու արիւնոտ դարերն ի վեր այս Սուրբ Ուխտին:

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՐԺԷՔԻՆ ԸՄԲՈՒՆՈՒՄԸ

Կեցած՝ դարեր առաջ, տարիսին դիմաքս ճառագայթ գեմքին, անհուն սէր սրտին խորը ու փրկարար գորով նայուածքին մէջ, խորայնի ժողովուրդին ընկերային, քաղաքական, բարոյական ու կրօնական կեանքին խառաւոր վիճակներուն ի տես, կը պատգամէր Յիսուս. «Որ կամիցի ապրելուցանել զանձն՝ կորուսցե զնա, եւ որ կորուսցե զանձն՝ զսցե զնա»:

Ախառաւոր էր խորայնի ժողովուրդին ընկերային կեանքը, որովհետեւ իր վաճառականները կը մեղաւնէին իր կշիռս իրեանցս, հարուստներն ու հզօրները օայրիկն ու որբին առնէրը՝ կ'ոտնէին իրաւունքի եւ հասարակութեան կշիռին մէտը խախտելով՝ ընչաքաղցութեամբ ոչ միայն ստեղծելով անհունապէս հարուստին քով անհունօրէն աղքատին հակադիր պատկերը՝ այլ եւ վիրաւոր դարձնելով ընկերային կեանքի ներդաշնակութիւնը:

Սպասողական երկդիմի էր իր քաղաքական կեանքը: Իսրայէլի ին թագաւորներու այրկուս կաղաւառու զրահագիրտութեան զեղեռններէն տարուբեր: Մինչ իր քաղաքական միտքի ներկայացուցչները, երկուտ ու անգոր, կը տկարանային դիմակալելու տիրակալող պետութեան վայրագութիւնը կը հարկադրուէին հետեւողական քաղաքականութեան հպատակիլ եւ հպատակեցնել հրեայ ժողովուրդը, անկարող հաստատարակութեան ոյժի մը ստեղծութիւն, որիս կողմէ՝ իր կրօնական առաջնորդ՝ մարգարէները, անընտել եւ վտարանջ, ստեղծուած կացութեան եւ իրաւակարգին դէմ, կը հրահրէին հրեայ ժողովուրդին մայր-զանգուածին աղագային եւ կրօնական զգացումները սեւեռաբիր սպասել ազատարար Մեսիային՝ որ պիտի գար հիմնելու ի յաւիտեան ժամանակացը Սիոնի սրտին՝ անվախճան երկրաւոր թագաւորութիւնը եւ վերականգնելու Դաւթի աթոռը: Քաղաքական եւ առաջնորդական իր միտքը կը տարուբերէր այս երկուութեան մէջ, զայլք ճակատագրին ակնկալութեամբ:

Վիրաւոր էր իր բարոյական ու կրօնական կեանքը, վասնզի իր ճոռաբերն ու ճոռաբերը, հակամէտ կեանքական ախորժակներու օրաքննութեանը վրայ կը հանդիսադրէին զիս ու զեղծ սխաղործութեան արարքներ: Ոսկիի ու արծաթի ձեռագործ կուռքերու պաշտամունքին հետ կը փոխանակէին ճշմարիտ Աստուծոյ, Յեռ վայի պաշտամունքը, որ՝ կ'սպասնար իր ամենածախ ցասումովը, անհաւատ ու ապեւրախ իսրայէլի այդ որդիները սատկեցնել իրենց անօրէնութեան ճամբաներուն իսկ վրայ:

Կ'անցնէին՝ ակնթարթի մը մէջ, ընտրեալ ժողովուրդի կեանքին այս թշուառ ու ախառաւոր վիճակները Յիսուսի միտքէն ու կ'ըմբռնէր թէ ինչպէս մարդիկ ստեղծած էին իրենց թշուառութիւնը եւ անձեռու կորուստը իրենց իսկ ձեռքով:

Գիտէր թէ այդ ողբերգութիւնը գոյաւորուած էր իսրայէլի ժողովուրդին մէջ ճանկարաւ մամոնայի պաշտամունքով, ու հետեւաբար միջոցը՝ նպասակի եւ նպասակը՝ միջոցի փոխանակուած էր, աններելի եւ սխալ մարդկային անհասկացողութեան չափերով:

Նորութիւն մը չէր այդ հրեայ ժողովուրդին մօտ: Ս. Գիրքը կը պատմէ քաղաքացիական պատերազմի ժամանակներու ժողովուրդի կեանքին հետ: Այդ չարքը արմատախիլ ընել հարկ էր, մարդիկ առաջնորդելու կեանքի լոյսին ու փրկութեան, նպատակը միջոցին եւ փոխադարձաբար չխառնելու եւ միանգամայն զանոնք իրարմէ ճշտորոշելու, իրերամերժ եւ անհաշտ այդ եղբերը, կը պատգամէր Յիսուս իսրայէլի ժողովուրդին Որ կամիցի ապրելուցանել զանձն՝ կորուսցե զնա, եւ որ կորուսցե զանձն՝ զսցե զնա: Երկրաւոր բոլոր բարիքներ դրամ, ինչք, փառք, պատիւ եւ վայելք պէտք է կիրարկուին անձինն փրկութեան եւ ոչ թէ անձինն կաշկանդումով եւ ստորանցմամբ, պանդըխտութեան այս կայքին մէջ ստեղծելով ընկերային, քաղաքական, բարոյական եւ կրօնական անհասարակութեան եւ աներգաշնակութեան դժոխքը, այլ առաջնորդելու անոնցով մարդիկ երկնային անանց լոյսի բարիքին:

* * *

Պսան դարեր վերջ, ո՛վ զարմանալիք, հակառակ ընկերային կեանքի յարափոփոխ գրու՞թեանց, քաղաքական միտքի ներքին մշակութին, բարոյական վարդապետութիւններու լաւիմաց սկզբունքներու և կրօնական բարգաւաճ և բարեկարգ վիճակներու հետամտութեան, կը կրկնուին դեռ, ու պիտի կրկնուին վաղն իսկ, այս արտաւար և թշուառ վիճակները, իրենց ահաւոր երեսներով, ժողովուրդներու կեանքին մէջ:

Այսօր, աւելի մեծ համեմատութիւններով, ժողովուրդներու ընկերային կեանքը կը պարզ տեղադրուին ու հարուստին հաւորդի պատկերը, վասնզի մեր դարուն վաճառականները աւելի մեծ չափերով և արժեքներով կը մեղանչեն իր կշիռս իւրեանց, անհամեմատ վաճառականութեան իրենց ձեռնարկներով: Հնութեան հարուստին ու հզօրին փոխարէն՝ հզօր և մեծ ազգեր, կը սեղաններու շուրջ, գիւտագիտական սաղարաններով և դաշերով կը կորզեն սայրի և որբ ժողովուրդներու երկրներն ու հարստութիւնները, անյազ և կոկորդալիք, իրենց անարդարութեան ոսկեփոշին ցանկով տկար ու անզօր ցեղերու միտքեր ներկայացուցիչներու աչքին, զաւարդած խառնամեղքու և յոյսերու որբութեամբ, անոնց կռակներու վրայէն սահեցնելու՝ գիւտագիտութեան իրենց շահերու: Ասալը: Անոնք, ինչ խորայնիք քաղաքական միտքի ներկայացուցիչներու պէ՛տք՝ կը դեղեկին սյնդկուս կաղաքու գիւտագիտութեան անասուգութեամբ մը, մերթ ընդմուտելով մեծերու խառնամեղքին և մերթ անկարգ ըլլալով պարտադրել հարեմիքի սրբազան դատը անոնց, ու երկրաւորութեան մէջ տարուիքի, երբ կ'սթապին՝ Կառնետու պախանին՝ անհամեմատ կ'ըլլան սարքուած խաղին ճարտարութեան ու զգիւրդի, կը գառնան քնարի իրենց նայրենիքն ու տոգովուրդը, պատրանաթափ ու խաբուած, եղբերեղբու հողին աւանդին կորուստը: Իմանգամայն:

Արտաւար է բարոյական ու կրօնական կեանքը մեր-դարու ժողովուրդներուն՝ վասնզի փոխան քաղաքներու անասուցիւն և հասարակաց վայրերու և պուրակ-

ներու մէջ, քաղաքակրթ մեր աշխարհին ստատորներն ու դուստրերը քաղաքական ինչ կաթառներ կը սարքեն, ոպտած և պարտա մարմնով, հանդիսարկով անբարոյ նիւթագործութեան արարքներ: Այդ սլաքայի որդիները՝ շատ անգամ աւելի տպեալաւոր ու ապերասան, քան խորայնիք որդիները, ոչ միայն արծաթի ու ոսկիի կուգործու առջին՝ այլ հեշտանքի ու կերքի պաշտամունքին առջև, թոյլ ու վատասիրտ, պատհառ կը գառնեն որ հայեցուի այն անունը որ գերիվերոյ է քան զամենայն անուն, այսինքն Փրիստոսի անունը, Անթո՛ր որ իրենց և բոգանդակ մարդկութեան քառաթեան և փրկագործութեան համար թափեց իր սարք արինը, անեղբրիք տպերախտութեամբ՝ կը հանդուրժեն որ սարքագի կիրքի պաշտամունքներու առջև. այսպէս, տարածելով մեղքի ու ուրաքսերտն ծանրամարտ քառաթեմեր դարուն ծիրանազգեաց արտադրութեան միջև ցնցոտիապատ մտերիք:

* * *

Ինչո՞ւ սակայն, կը կրկնուին մեր գառուն իսկ, այս արտաւար վիճակները ժողովուրդներու և սերունդներու ընկերային, քաղաքական, բարոյական և կրօնական կեանքին մէջ: Ինչո՞ւ անզօր ու անազգեցիկ կը մնան նոր խառնակարգերը և կենցաղագիտական բուրբ, դրութիւնները: Ինչո՞ւ գաղջ ու սառն կը թուին կրօնական հայեցողութիւնները իրենց փորձառական և ուժական բուրբ ձգտութիւնով ի խնդիր զաւարդին բարեկարգութեան:

Արդհետեւ մարդիկ, բուրբ դպիւրու և ժամանակներու, ոչ միայն կը սրբին մեղայն և անվիճովի շահու և եւթ անկատար հակացողութեան մէջ, այլ և միշտ իր շփոթին քրարու հետ նպատակին ա միջոց, որ, արդիւք կը գառնայ կատարելութեան ձգտումին, անկատարի ճամբան վրայ: Եստիքութիւնը, վատթարագոյն է այդ վիճակներուն, որ ակէն կը ցամքեցնէ տառքիւնութիւնը մարդկային բուրբ փառելիութիւններուն: Աւ այդ հասկերու թիւն է որ Յիսուս ի միջոյ բառնալ կը ձգտի ու կը պտտագամ տնիստի փառելի ժողովուրդին բուրբ գառակարգերուն՝

խոհարհէն ինչպէս բարձրագոյնը՝ հրաժարելու այդ ամբարտաւան, և կործանաբար մոլութենէն, մի՞շտ որ կ'ուզէ իր անձը փրկել՝ պէտք է կորսնցնէ զայն և ո՞վ որ կը կորսնցնէ իր անձը՝ պիտի գտնէ (փրկէ) զայն»։

Աւետարանի սանձնա բառը, Տիրոջ առաջատարներն մէջ, կը սիրենք մերձեցնել ես եզրին, ու այդ հատուածը կը հասկենք սապէս։ մի՞շտ որ կ'ուզէ փրկուիլ պէտք է զոհէ իր ետը և ո՞վ որ զոհէ իր ետը պիտի գտնէ՝ հոգեկան և իմացական իր քաղաքուն թիւնը։

Ետափրութիւնը ուրեմն՝ շահու և ընկալազգացութեան սխալ հասկացում մութ գիտակցութիւնն է անհաւաքին մէջ՝ որ զայն կ'առաջնորդէ ինչի առ դրամ գրգռելու մտաւորութեան և ինքն իր մէջ անբանաստեղծ և զառնալու իմնապագրան, իմնագոհ և իմնաբաւ անհանգուստելի գոռոզութիւն մը։ Այս հասկացողութեամբ և զգացումով ինքն իր մէջ ամփոփուած խնհատը կը դառնայ նաև յամառ իւր եզրէն ինչպէս և սանձաւար փակ որ իր միտքին ու հոգիին զարպասները ամբարտաւար կը փակէ արժանիքներու և արժեքներու հասկացողութեան և գնահատութեան հանդէպ, ու այսպէս՝ ինքզինքը նկատելի կուտայ գիտողներու իբր անկասար և անկարելի աղբամանութիւն մը։ Այս գիժանը կը դարձնէ զայն նախ՝ թշնամի իր իսկ անձին, իր ճակագրաբար կառարելութեան վերելքի ճամբուն վրայ ու յետոյ՝ մեղքն ու խաղը՝ հասարակութեան և սոցիալի, իր կեանքի առ գործ ունեւորութեան՝ սահմանափակ և կործանարար ասպարէզի ընթացքին։

Ետասէրը ինքն իր մէջ որչա՜տ աշտպէս, ինչքն ու արշալարը, փառքն ու պատիւը խարխիս կը նկատէ՝ իր «սակաւաւոր» կեանքին, որ ոչ ալ ինչ է բայց եթէ նպատակն աւ միջոցը՝ իր թիւը ու մոլոր հաւկացողութեան շնորհիւ՝ իրաք փառնելու ասպիրատութիւնը։

Աշտպէս մը ինչքով հարստութիւն, փառք ու պատիւ ոչ մէկ օգուտ պիտի տանենան ետասէրին, եթէ չուզէ զոհել իր անկանգնելի մարտառաւանդութիւնը, անհասկացողութիւնն ու փոքրագիտութիւնը, քիչ է շաղախ տգիտութեան, փրկուելու հաւմար արդէն իսկ համբուած իր կեանքի քս

րերու ընթացքին։ Բայց ետասէրը չունի ատակութիւն բացուելու ճշմարտութեան լոյսին, առաքելութեան ու կարելիութեան, ոչ միայն որովհետև ներհակ են այդ իրողութիւնները իր մտաւոր և հոգեկան խառարին, այլև երկիւղ կ'զգայ որ մի գուցէ այսնորմանեացն գործը նորա», ու իր նմաններուն մէջ չի սիրեր տաքիւնութիւններ և վարելիութիւններ տեսնել, որովհետև ինչպէս ըսինք, ինքն իր մէջ ու իր պատեանին մէջ որչա՜տ, հազիւ կրնայ նկատել «գերկնաւոր» և թերեւ հաճիլ իսկ չուզեր հաւատալ և հաշտուիլ Աստուծոյ գոյութեան զաղափարին հետ ու կը մերժէ զայն ընդունիլ ազբիւր օր վերուստ իջեալ ըլլոր բարիքներուն և շնորհներուն։

Ետասէր անհատը այսպէս անհաղորդ կը մնայ իր ետը զոհելու զաղափարին հետ։ Ինչքն և հարստութիւն բաշխելու բարիքին, արժանաւորներուն՝ փառք և պատիւ ընծայելու հնարաւոր կարելիութեանց, ու հետեւապէս, անժառանգ կը մնայ յաւիտենապէս Կոյիւ շափ կ'կենան իւր երանութեան շնորհէն ու վարձքէն, որ, իմացական ու հոգեկան աղատութեան զոհունակ վիճակ մը ըլլալէ զատ գէպի փրկութիւն տանող մուրհակն է երկինք մուտքին։

Ինչի, հարստութիւն, փառք ու պատիւ երկրաւոր վիճակներ են և կը մնան երկրի պարսպանք, ետասէրը պարտի գիտնալ այս անկերքելի իրողութիւնը, և մերկանալ այժմէն անոնցմէ, երբ հնչէ իր փրկութեան գերագոյն վարկեանը գիտելու դէպի իր ճակատագրի կատարելութեան անարգել, առանց ընկրկելու և ընկճուելու արեւտարանի հարուստ երիտասարդին նման՝ որ կրնար ժողանգել յաւիտենական կեանքի երանութիւնը եթէ կարենար այդ պահուն զոհել՝ այսինքն՝ հրաժարիլ իր բազում անասուններէն, և հետեւի Տիրոջ, վաճաղի այդ կը պակնէ իրեն տիրանալու երկինքի արքայութեան։

Բայց որովհետև ունէր ըստացուած քաղաքացիութիւն ունէր քաղաքացիութիւն, որոնց քաղաքացիութիւնն էր երիտասարդը միտքով, զգացումներով ու քրտով անոնց աւելի թանկ արժեքին իրենք քան երկինքի արքայութիւնը, արտաբնական հրաժարեցան այդ երանութեանէն։

* * *

Պատմութեան հսկաները, մտքի հզօրները, իրաւակարգերու և վարդապետութեան հիմնադիրները, ազգերու և սերունդներու ճակատագիրը յեղաշրջող աշունակաւ մեծութիւնները, ո՞վ հեգնութիւն, եղած են ու են, անխնայ, անփառասէր, բոկ ու աղքատ, բայց հաւուստ միտքով, հոգիով սրտով ու զգացումներով, ունենալով անձնութեան համբուրելի ոգի, իբր անգ ճառագայթած են ընկերութեան և անհատներու, ազգերու և սերունդներու՝ բարոյական, քաղաքական, ընկերային ու կրօնական կեանքի բոլոր երեսներուն վրայ, հերքելու և լուսաւորելու մտաւոր ու հոգեկան խաւարը, որ արգելք կը դառնայ անոնց կատարելութեան ու յառաջդիմութեան դէպի կեանքի կատարելութիւնը, ճշմարտութեան լոյսը և մարդկային ճակատագրին անվախճան երանութիւնը, իրական մեծերը՝ իրենց կեանքի ընկալածքին միւտ եղած են պարզ, նախա, հաղորդակամ և այլասէր, թէ և հզօր ու ազնուական հոգեկան ու իմացական իրենց գործունէութեան ասպարէզի երեսներուն վրայ, օնսիր զառնալով սերունդներուն և ժողովուրդներուն իրենց ճակատագրին մօայլ ու լուսաւոր դարեւրան վերեւ, ի՞նչու չէ որ եկեղեցին «ի մարմին հրեշտակներ կը կոչէ սուրբերն ու նահատակները, որովհետեւ անոնք, կ'ապրին այս աշխարհի վրայ ոչ միայն իբրեւ պանդուխտներ չունենալով մարմնաւոր քաղքեցներու փարթիւր անպիմաններ՝ յղփանալով ենթարկուել ներթի ստորնաքարը կապանքներուն՝ այլ՝ տենդագին աշխատանքին կը լծուին՝ նոյնիսկ այս աշխարհի վրայ, հանդերձելու իրենց անձերը, միտքն ու հոգին՝ ընդունաբանը դառնալու ցախտեհական անանց կեանքին ու ճշմարտութեան լոյսի բարիքներուն, որուն մէկ վայրկեանը ոչ միայն աշխարհը՝ այլ և հարեւորութիւնը, ինչքը, փառքն ու պատիւը և վայելքի բոլոր տեսակները կ'արժէ:

Կեանքը այս կերպ արժէքի կը փոխակերպուի իստեղի հուրքով սպառազէն հոգիներու մօտ, որանք, խորհրդանշող կը դառնան անպարագծի արժանիքներուն և կ'արդիւնագործեն այդ շնորհները իրենց

ասպարէզներու բոլոր երկայնքին: Կեանքը նպատակի վերածող առաքելները, թէպէտ սակաւաթիւ, սուրբերու և մարտիրոսներու անհամար փաղանգը անոնցմէ ներշնչուած՝ քրիստոնէական կրօնին լոյսն ու ճշմարտութիւնը չէին վարանիր զբարոյել, անվեհեր և աներկիւղ, իսրայէլի և հեթանոս աշխարհին, անցքերու և ճամբաներու, գիւղերու և քաղաքներու, տուններու եւ արքունիքներու մէջ, ի խաւարի նստող ժողովուրդներուն: Այդ աներկիւղ և ներգործիչ գործութիւնը անդիմադիր հոգիի վե՛նձակ մը կ'ստեղծէր անոնց մէջ որ ամէն վայրկեան պարպուելու կարելի էր կ'զգար զայն փոխանցելու, հաղորդ ընելու այդ մեծ նժարաբաշխման, լոյսի կրօնիկն՝ որ կը ձգտէր հերքել և փաքտել զխաւար կուսպաշտութեան, անոր ծարաւը ունեցող բոլոր մարդոց: Հոգիի այդ ծարաւէն արող սուրբերն ու նահատակներն էին որ կրնային միայն արհամարհել զբնօնութիւն փառաց և զզոնացնող աշխարհի և գիւղի մահ, «վասն անուան փրկատեսի» և յանձն անանց, յալածանքի դժխեմ օրերուն, կայսրերու անազորոյն մահուան և չարչարանքի տանջանքները, բանտի ու կապանքի շղթաները, զանի ու գեղանքի անտանելի և անուր պատիժները, ու շաբան առ շաբան, անոնց զիմելու պատրաստակարարութիւնը մարտիրոսներուն անհատնում փաղանգներուն, պիտի բաւէր ոչ միայն մեղմելու անտարտութիւնը կայսրերու խոտաւորութեան այլ և, համոզում գոյացնել պիտի տար անոնց տկարանալու այդ սպառնալիքներուն կիրարկումին մէջ, հաւատալով թէ սուրի ու ճուրի միջոցաւ կարելի չէ արմատախիլ ընել զաղափարը մարդոց հոգիին ու միտքին: Անխնայ ու աղքատ այդ սուրբերը ճիշդամբ արեւանք կը նորոգէին ոչ միայն աշխարհը այլ և մարդոց հոգիները, անձնագոհութեան համբուրելի վկայութիւններով, ու այդ արեան սերմինն էին որ ծագկաղարգեցնի քրիստոնէական քարոզութեան ակօսը հին աշխարհին մէջ և փոխանցեցին քրիստոնէան լոյսը քրիստոնէան բոլոր նոր դարերու սերունդներուն, անընդմիջաբար:

Աշխարհաւրաց այդ արի կեցուածքը, որով ընդունակ կը դարձնէր զանոնք կեանքի մէջ անսնկու նպատակ և արժէք՝ յարա-

ՄՆԻԼ ԵՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԵԼ

«Տնտեսական և աշխատանքի
ՀԱՄԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ»

Ամէն ոք ինծի կը յանձնարարէ չխօսիլ այն շիւթի մասին զոր նկատի պիտի առնեմ այժմ. ամէնքն ալ կ'ըսեն հասարակ ունկնդիրը չուզեր լսել Աստուածաբանութեան մասին, անոր խօսեցէք պարզ և գործնական հրօնքի շուրջ: Ես մերժեմ եմ անոնց խորհուրդը, վստահիչ չեմ խորհրդի որ ունկնդիրներս այնչափ անմիտ ըլլան: Աստուածաբանութիւնը կը նշանակէ Աստուծոյ գիտութիւն. և կը վարժեմ թէ ունի մէկը որ կ'ուզէ խորհիլ Աստուծոյ մասին կը փափաքի յստակ և ճշգրիտ գաղափար ունենալ անոր մասին, գուցէ մանուկներ չէք և հետեւաբար պէտք չէ ձեզ հետ վերաբերիլ իրեւ մանուկներու:

Մասամբ մը հասկնալի է թէ ինչու համար կարգ մը մարդիկ չեն հետաքրքրուիր Աստուածաբանութեամբ. կը յիշեմ անգամ

ցոյցը եղած է բոլոր դարերու տեսլապաշտ մեծ հոգիներուն, որոնք, գիտակցած են իրենց ներքին արժանիքներուն և զանոնք վերածած ուժական զօրութեան, ու անով նետուած ներուճիչներու և ժողովուրդներու փրկագործ ծառայութեան, իմացական, հոգեկան ու քարոյական բոլոր մարդերուն վրայ:

Հաղորդ կարենալ ըլլալու համար հոգեկան այդ մեծութեան և սուրբերու գոհողութեան համաբուրիլի ոգիին, մեր դարուն շուրջ որդիները պարտին զոհել իրենց եսասիրութիւնը, ընչասիրութիւնը, տգիտութիւնն ու յամառութիւնը և ամբարտաւան խտտաբարութիւնը և չզրկեմ նեղու շիւթապաշտութեան ամէն կարելիութիւններուն մէջ, այլ հանդերձելու՝ անոնց նման, նոյնիսկ անիրաւ մասննայի արդար և իր՝ նպատակին կիրարկումովը, իրենց՝ անձերը, այս երկրի վրայ նոյնիսկ, ինչպէս և միտքն ու հոգին՝ զիմեւ ողջպի յոյսն ու ճշմարտութիւնը քրիստոնէական կեանքին և վայելելու հոգեկան փրկութիւնը ու՝ և յամենայն ժամ ընդ Տնտեսական և աշխատանքի

մը երբ կը խօսէի զինուորներու խումբի մը, տարիքոտ և տառապած սպայ մը ոտքի ելաւ և ըսաւ. պէտք չունիմ ձեր խօսած շիւթին, բայց զիտցիր որ ես կրօնասէր մարդ մըն եմ, գիտեմ որ Աստուած մը կայ եւ զԱյն զգացած եմ առանձինն զիշեր առանձնապատին մէջ. չեմ հաւատար ամբողջ աշխարհի կուսած և բանաձեւած վարդապետութիւններուն՝ ով որ հանդիպած է իրականին ամէն բան իրեն կը թուի չնչին և անիրական:

Տեսակէտով մը ես համաձայն եմ այդ մարդուն, կը խորհիմ թէ անիկա անապատին մէջ ունեցած է Աստուծոյ իրական փորձառութիւնը, և երբ իր փորձառութենէն կը դառնայ քրիստոնէական բանաձեւութիւններուն ան իրաւ իրականութենէն կը դառնայ նուազ իրականին: Այնպէս ինչպէս մարդ մը որ Աստուծոյն ուղիւնովին եղերքէն կը նայի և անկէ յետոյ կը գիտէ Աստուծոյն ճարտէսը՝ առաւել իրականութենէն նուազ իրականութեան կ'իջնէ: Իրական ալիքներէն՝ կտոր մը զուռաւոր թուղթին: Հոս է բուն կէտը ճարտէսը միայն զուռաւոր թուղթ մըն է բայց երկու բուն իմաստ պէտք է ունենալ. նախ և հիմնուած է հազարաւոր մարդոց փորձառութեան վրայ որոնք նաւարկած են իրական Աստուծոյն վրայ, այդ ճարտէսը իր ետեղ ունի հազարաւոր մարդոց փորձառութիւնը այնչափ իրական ճիշդ նման եղերքէն գիտումովին, ինչի վրայ վրայ վայելեանական ակնարկ մըն է, ճարտէսը կը խտացնէ այդ բոլոր տարրեր փորձառութիւնները: Յետոյ եթէ ունի անդ մը երթալ ուզես ճարտէսը քաջարեակ անհրաժեշտութիւն մըն է. որքան ատեն որ կը գոհանաս միայն ծովեղերքը պտտելով և անտարանը շատ աւելի հաճելի է քան քարտէսին նայիլը. բայց ճարտէսը աւելի օգտակար պիտի ըլլայ քան լոկ պտտիլը երբ ուզես Ամերիկա համարողով:

Այսպէս ուրեմն Աստուածաբանութիւնը ճարտէսի մը նման է, պարզապէս միայն սորվելով և խորհելով քրիստոնէական վարդապետութիւններու մասին նուազ իրական և նուազ հետաքրքրական է քան զինուորականին անապատին մէջ ունեցած միտք ծառայութիւնը: Վարդապետութիւնները Աստուծոյն չեն, անոնք տեսակ մը ճարտէս են

ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

բայց այդ քարտեղը հիմնական է հազարա-
ուոր ժողովուրդի փորձագետների վրայ, որոնք
իրապես հազարավեցեղ քաղաք են Աստուծոյ:

Փորձագետներին բազմաթիվ անգամ
բազմապատկերված ազգայնական և
քաղաքականական զգացումներով՝ վերջին-
ներս կը թուրին տարրական և շատ անորոշ:
Մեծայն երբ առկա առկա հետաքննողներ
պէտք է քաղաքը գործածեն: Կը անհնա-
լիք ինչ որ պատահած էր ղեկավարներին
անապատին մէջ կրնայ իրական ըլլալ սա-
կառն տեղ մը շատաշխուհի, շատ անորոշ
գրեթէ մըն է: Բնութեան մէջ զգացում
Աստուծոյ շատ կրնայ լինիլ է բայց միայն
անո՞վ չեն կրնար ընդունիլ յայտնական
կեանքը ինչպէս ժողովուրդին Աստուծա-
նի աշխարհները գիտելով չեն կրնար Ամերիկա-
անցնիլ: Ոչաւ կրնա տեղ մը հասնիլ քա-
ղաքին վրայ նայելով առանց ծովուն վրայ
նստորդելու և չեն կրնար ապահով ըլլալ
ծովուն վրայ առանց քարտէսի:

Ուրիշ խօսքով Աստուծոյ արտաբերութիւնը
գործնական է մասնաւորաբար այժմ: Հին
գրքերուն երբ առկա էին գաղափարներին
առարկածն էր, կարելի էր գտնուիլ Աս-
տուծոյ մասին միայն կարգ մը պարզ գա-
ղափարներ ունենալով, բայց հիմա այդպէս
չէ, առէն մարդ կը կարգաւոր առէն ժողով
հետեւի բանաստեղծութիւններու, հետեւաբար
երբ չունենալով Աստուծոյ արտաբերական Դի-
թերու մասին խտտածը, ըսել չէ թէ գա-
ղափար չունիք Աստուծոյ մասին, ընդ-
հակառակը կը նշանակուի թէ դուք սխալ,
գէշ և հինցած գաղափարներ միայն ու-
նիք: Վասնզի Աստուծոյ մասին ընդհան-
րացած գաղափարներն շատերը որոնք
այժմ իրեն ներութիւն կը յայտարարուին,
գաղափարաւոր իրաւաստութեաններն մեր-
տած են զանոնք: Հաստատ միայն ժող-
ովրդականացած արդի Կրօնքի մը, կը նշա-
նակէ ժամացոյցը եւ գաղափարն, կամ հա-
շտապէս հաստատուին թէ երկիրը տարիա-
րակ է:

Վասնզի որդի ժողովրդականացած
քրիստոնէութիւնը առկա չէ քան դասանիլ
թէ Քրիստոս մեծ բարոյագէտ մըն է, և
եթէ քրիստոնէութիւնը իր սկզբունքները կը
նանք հաստատել ընկերային լաւագոյն կարգ
մը և խոստովիլ ուրիշ պատերազմ մը առ-
ջակա՝ առանց ճշմարիտ են, իրայն առանց

շատ քիչ քան վճռեն քրիստոնէութեան
մասին, և ոնէ գործնական քրիստոնէութիւն
մը չունին:

Ճշմարիտ է թէ, եթէ հետեւինք Քրիս-
տոսի աւանդաւաններուն, պիտի ազդեցեալ
աւելի երկանիկ աշխարհի մը մէջ, բայց հարկ
չկայ մինչ և Քրիստոս երթալու ինչէ՞ գոր-
ծադրենք ինչ որ հաստատ կամ Արիստոտել
և կամ Կոմպիլիոս ըսած են շատ աւելի
երկանիկ, կ'ըլլանք ինչ որ ենք այժմ: Իրայն
առկա ինչ կը հետեւի: Մարդկութիւնը
իրաւ հետեւած չէ մեծ աւանդաւաններու
հարգներուն, և միայն կ'աւելի աշխարհ
հետեւի և ինչպէս համար տեսիլ Քրիստոսի
պիտի հետեւինք քան թէ միանշանակ, առ-
գիտեալ աւելի մեծ բարոյագէտ մըն է
անոր համար, իրայն առկա պարագան աւելի
նաւագ հաւանական կ'ընէ որ մենք անոր
հետեւինք: Երբ աւելի պարզ և տարրական
տեսիլը չենք կրնար իրապէս ինչպէս
պիտի կարենանք մարտել առկա բարձր
յատաշարիւրեանքները: Եթէ քրիստոնէութիւնը
քիչ մը աւելի լաւ է քան միանշանակ
այն առինք քրիստոնէութիւնը ոնէ կարեւո-
րութիւն չունի: Վասնզի վերջին շորս
հազար տարիներու ընթացքին քննա չեն
պահանջ լաւ սկզբունքներու քարտեղներ
անոնցմէ քիչ մը աւելի լաւ տարրերու
թիւն մը պիտի չգտնուին: Եթէ

Իրայն անմիջապէս որ հետեւինք իրա-
կան քրիստոնէական գրութիւններու պիտի
տեսնենք թէ անոնք կը խափն առգոյգոյի
մէջ ընդհանրացած քրիստոնէութեան հետեւի
տարրեր քանի մը մասին: Անոնք կ'ըսեն
թէ Քրիստոս Ուղի Աստուծոյ է, թէ իրայն
անոնք որոնք կը հաստատեն Անոր վճռա-
կանը Աստուծոյ տղիներ թէ Անտ մեծը մեծ փր-
կից մեր մեղքերէն: Շարժակոյց զգալու
առնք գոտարարներին յայտարարութիւն
ներ են որիչ աշխարհի մը մասին, մեր
տեսած է շոշափած աշխարհէն տարրեր վի-
ճակի մը մասին: Կրնանք խորհիլ թէ ա-
նոնք սխալ կրնան ըլլալ բայց ինչպէս ինչ
իրաւ ան գտնենք հակառակը շատ գոտարրեր
է: Կանոնաւոր տղիք բնագիտութեան չափ
է: Կանոնաւոր տղիք բնագիտութեան չափ
է: Կանոնաւոր տղիք բնագիտութեան չափ

Անոր, քրիստոնէութեան առնին շատ
գործանք պատճառով փոփոխել մէկը այն
յայտարարութիւնն է թէ մեծ մեծը գոյգոյի
միայն են Քրիստոսին վճռումը Ուղի Ան-

մանենբուռ մէջ չունի հոգեկան կեանքն է, բարձրագոյն և տարբեր տեսակ կեանք մը որ գոյութիւն ունի միայն Աստուծոյ մէջ: Մենք նոյն կեանքն բառը կը գործածենք երկուքին համար ալ, բայց երբ խորհինք թէ երկուքն ալ նոյն տեսակ բաներ են, ասիկա պիտի նմանէր անոր երբ խորհէինք թէ յիշոցին մեծութիւնը և Աստուծոյ մեծութիւնը նոյն տեսակի մեծութիւններ են: Իրականութեան մէջ կենտարանական կեանքի և հագեցեալ կեանքի միջև եղած տարբերութիւնը ասնչաքի կարեւոր է որ հարկ կ'ըլլայ դատ զատ բառեր գործածել խրաքանչիւրին համար: Կենտարանական կեանքը որ մեզի կուգայ և ք (ինչպէս ամէն բան բընութեան մէջ) բնութեան կ'երթայ և կը լաւագոյն անոր մէջ կրկին վերանորոգուելով օդի, ջրի, օրի, անուշիկի և այլ ձևերու տաք, Վիտո(“) բառով կը յատկանշուի: Հոգեկան կեանքը որ գոյութիւն ունի Աստուծոյ մէջ ամբողջ յաւիտեաններու ընթացքին և որ ստեղծեց ամբողջ բնական տիեզերքը զօհ կը կոչուի: Վիտո տեսակ մը շուքն է զօհ-ին կամ անոր խորհրդանշական նմանութիւնը: Տեսակ մը նըմանութիւն որ գոյութիւն ունի լուսանկարի մը և լուսանկարուած առարկային և կամ արձանի մը և մարդու միջև: Մարդ մը որ կը փոխուի վիտո-ի վիճակէն զօհ-ի վիճակին, կը նմանի քաջ արձանի մը որ կը փոխուի մարդու:

Ս. հոս է քրիստոնէութեան ճշգրիտ իմաստը: Այս աշխարհը արձանագործի մը մեծ խանութ մըն է, և մենք արձաններ ենք: Քրիստոնէութիւնը կը յայտարարէ թէ այդ արձաններէն ոմանք օր մը կեանքի պիտի կոչուին, օժտուած անմահ և յաւիտեական կեանքով մը, այսինքն՝ աստուածային կեանքով, և միայն այն ատեն է որ մարդիկ Աստուծոյ իրական որդիները կ'ըլլան:

Թրգմ. Ս. Վ. Մ.

Ի ՊԵՏՍ ՔԱՐՈՉՉՈՒՄ

ՔԱՐՈՉՈՒՄ ՍՈՍԻԹԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

II. ՄՏԱԾՈՒԾՆԵՐՈՒ ԻՌԻՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ներթերնիդ այսպէս օկսած է արդէն ապրիլ ձեր մէջ, բայց դեռ կարելի է գտնել գլխաւոր կէտին համար վիճակով, դեռ անորիշ մտածումի, դեռ սեւեռուած ուղղութեան թնէն զուրկ մտածումի վիճակով, խնդրը այլեւս ծառին ատաղձը գտնելն է, ձեռք ինքնին կուգայ յետոյ, այս երկրորդ փուլը, որ սկզբնական ներշնչումն է առաջ կուգայ: Եւն է զոր ես կը կոչեմ յաւաքումին մարդարանը:

Այստեղ սովորութիւնները կը տարբերին իրարմ ոմանք անմիջապէս ջանք կ'ընեն որ իրենց խորհրդածութիւնը յատկապէս մը փնտռէ. երբ զայն գտնեն, կ'առնեն անոր ամէն մէկ մասը, և նորէն կը խորհրդածեն, ընթերցումին ալ օգնութեամբ, որպէսզի ընդլայնեն զայն, աղէք մեթոտ մըն է ասիկա, և պատճառ մը չկայ որ չյաջողի ան, երբ մանական միտքը գիտ ընտ է: Վերջապէս ամէն մէկը իր փորձառութեան շնորհիւ, ինքը պէտք է գիտնայ թէ հարկ է որ այդպէս ընէ: Բայց արդէն կերպ մըն ալ կայ զոր ես մեծապէս շատ կը սիրեմ, եւ շատ զարմացալ երբ բաւական ետք իմացայ թէ Պուրտալուի կերպն այդ է եղեր. ճիշտ հակառակին է որ պիտի ուզէր հաւատալ մարդ, այնքան ի յատու ջապոնէն այսինքն՝ տրամաբանական բխուլու կարմիրք կուտան անոնք: Իմացալ այդպէս զէ եղեր, նախ ըստ ըստիտի կ'աշխատի եղեր, ներք մտէն ուղղութեամբ դարձնելով, ինչպէս Ռոտէն իր յարաբոյցի աւմէն կողմ կը գտնար, որպէսզի իր կիսանդրին զգիտաբնութեամբ խառն մը դառնայ: Պատարաւ՝ իրարու հետ շղթայաւած և ուզգին մտածումներ ունեցող այս մարդը՝ առանց կարգի, գէթ առանց վերջնական կարգի կը գործէ իր մտածումները (մասն զի կարգ անեցող մտածումները չ'որոշող կրնան ներկայանալ, պէտք է խնամքով

(*) Վիտո & զօհ երկու յանարէն բառեր յատկանշուելու համար երկու կեանքերու տարբերութիւնը:

միամիտփութեամբ ըլլան, ինչպէս կը տեսնուի Բասթա (մէջ), անկէ վերջ միայն Պուր-տալու հետամուտ կ'ըլլար շինելու իր յա-տակագիծը. «այդ փմորէն» զը շինէր ա-նկա իր հացը և գորոցներու մէջ մնացածն ալ նորէն կը փառայէր յօրինելու իր Վատա-ծութեանը»։ Իրեն նմանողներուն համար միսիթարական ցուցմունք արդարեւ, ի գէպ փոխարինութեան բազմաթիւ գոհողութիւն-ներու, որոնք անհրաժեշտ կ'ըլլային յօր-նումի պահուն, «եթէ ուզուի խոյս տալ ծան-րաբեռնումէ»։

Յօրինումի գործը այսպէս ակնհայտ վաղեմանքով, սրունք պիտի իրարու դան-ժիւղանա ապագայ ցածաքին մէջ, կազմա-վերադարձի աշխատանքէն առաջ ունենալով ազատ և ցանուցիկ ներշնչում մը կամ փորագրիին կէտերը գտնելով և անոնց թիւը պատշաճելով, և ուզուած ատեն, ցայտումի մը կորագիծը գծելով, խոյս տալով կ'ըլ-լա՞նք պարտաւորել յօրինումի մը յանդգ-նութենէն և հերմակ էլի մը սրտնեղանքին և թարմ աշխատանքի մը ազատութիւնը «փռանանք»։

Ինչ որ ալ ըլլայ ընտրուած մեթոտը, խաղաղութեան պայմանները միշտ նոյն են, պատշաճեցումի երանգները միայն կը փոխ-ուին։ Ապակաս յոգնութեան համար կ'ենթա-դրեմ թէ՛ եթէ երկրորդ ձեւը ընտրած էք, այն ատեն երկու բան կայ ընելիք. նախ՝ պատ-րաստել բուն աշխատանքը, դիմելով տարիչի ալ աշխատանքին եթէ չպէտք կայ. ուստի պարագայի մէջ՝ հասարակաց աղ-բիւրներու, այսինքն Ս. Դիրքի համարու-թաւորի միջոցաւ, եկեղեցական մատենանե-րում, արտք ինչ ինչ պարագաներու մէջ անհրաժեշտ են, երբ գործընտել մասնաւոր եռնի մը առիթը կայ, և միշտ օգտակար, «առտուածարանութեան» վարդապետական կէտերը նշտելու և լաւ սահմանումներ ը-նելու, փոխադարձութեան թերեւ, կամ խնդրոյն հետ տուելով ինչ անեցող որեւէ հետաքննանք, ընկերային գիտութեան, վեր-ջապէս «անբնիկութիւն» կամ առտու մօտաւոր երկրորդի վրայ խօսող հեղինակներուն, եթէ պիտի չը զգանք աստիճանայն. նպատակն։

Ինչ է ասոյորոք ինչ ընել նայել Հա-մարտաբարութիւններու նիւթին հետ հեռ-տուն և սօստէն յարաբերութիւն անեցող արտեւորութիւն, քիչ անգամ կը պատահի որ մարդ

չառ մը ընտրի թելադրութիւններ չգտնէ այդ կերպով։ Ս. Դիրքէն յիշեցիք խա-ղեր, անհարկութիւններ, պատկերներ, ու-շագրու բանաձեւեր, ընդլայնուելիք դա-դարներ և այլն. ուստի իրենց կիտրէին, իրենց ծարւէնստիտէրին, իրենց Պէշտի-լին կը դիմէին միեւնոյն կերպով, ուր ընդ-ուր վարպետներէն փոխ անուած խոսքե-րու մէջ շատ մտածումներ և ինչ որ աւելի լաւ է, մտածումի դիտումներ կը գտնէին։

Իմացակամ հանգիստի մէջ ետաքստարած են թէ ինչպէս պէտք է կատարել ընթերցումը որպէսզի միտքը մտնիս. պէտք իրեն քաշէ իրեն պէտք եղածը, անպէտքները փողով իրենց տեղը և աստիճան կրնայ ըլլալ միտքով անընդհատ նպատակին շուրջը հաղորդելով, և թոյլ տալով որ առաջին ներշնչումը ետ-մարտէ ամբողջ ուշագրութիւնը։

Յատկէ է թէ այսպիսի թելադրութիւն-ներէ օգտուելու համար, պէտք է ատեղծել գիտնալ, ինչպէս որ պէտք է գծագրել գիտ-նալ՝ ամպագրուել մէջ տեսնուած ձևերը, պա-տագործելու համար, այսպէս մենք մեր գիտնա-լը չգործածելով ուրիշը-կողմանի տը-ուեստը չէ որ կը սորվեցնենք, ընդհակա-ռակը բուն ատենն է դուրս հանելու անձ-նական հոթները եթէ ունիք և հին ընթեր-ցումներու արդիւնքները։

Յետոյ պէտք եղածին չափ երկար մա-մանակ պիտի խորհրդածենք, ու զիշերն անգամ աշխատելով ի հարկին, դարանա-կալ նպատակով բախտի բոլոր պատեհու-թիւններուն։ Տը լա Թրուայի պէն մէկ դար-կով սեւեռելով պղնձագոյն շիկամորթ փայ-տահարին պարեմ թօնը, Պէթիվէնի պէն նեղելով սալուրի փոշի մը եղածանկիւնի պի-ծը, կամ «սալ» դարբերու վրայ կաղցրութեան ոստատումին գլուղիքը. փնտռողին ամէն ինչ գուշայ և փոխադարձաբար, փնտռուելու սգի ունեցողը միայն կը գտնէ ամէն ինչ կրնայ նպատակ ամէն բանի, երբ կրնայ կապը ձեռք ձգել։

Որորդաժանութեանց ինչպէս նաև ըն-թերցումներու առարկան պէտք չէ որ մի միայն բուն նիւթին մէջ սահմանափակուի, այլ պէտք է տարածուի զայն ներկայա-ցնելու եղանակին, հանրութիւնը աւելի ա-պահով կերպով բուսաբանելու, կրտսերե-լու, ինչպէս նաև յուսադրած արդիւնքը անոր մտքին մէջ լաւ տպւոթել տալ կա-

բննալու միջոցներուն վրայ, կարելի է առ-
մէն բան գրի առնել, առանց ինքնիրմէն
եկածին անգին անցնելու, զգուշանալով
սակայն կորսնցնել ընդլայնում մը երբ
ինքնին կը ներկայանայ եղած վերջացած
ինձակի մէջը Այդ կերպով կատարուած
ընդլայնումները լաւագոյններն են, որով-
հետեւ մտքին օրէնքներէն կը բխին, փո-
խանք չլինծա հնարքներու հնազանդելու
իսկ եթէ պատահաբար, ապագայ քարոզի
մը համար ալ քաղաքականներ միտք գան,
պէտք չէ անհոգ գտնուիլ անոնց նկատ-
մամբ ցարենանատերը կը պահուին, և
իմաստուն մատակարարը անոնցմով շու-
տով կը լեցնէ իր ամբարանոցները:

Կեցողութեամբ զոր միտքը և կրօնը ու-
նենայ խորհրդածած ինչպէս և կարգացած
ատեն, պէտք է ըլլայ պարունակող նստածի
կեցողութեամբ մը, հետեւաբար կրաւորական
կեցողութեամբ մը, ինչպէս աղօթքի ասան:
Աղօթքի ատեն Աստուծոյ մօտիկ կ'ընէ
մարդ, հոս՝ Աստուծոյ մօտիկ կ'ընէ բայց
նոյն ատեն նաեւ այն բաներուն՝ որոնք
անոր անունով ճշմարիտը կ'ընեն հասկնալ
կրցողին, անոր որ իր ներթիզան աղմուկ և
սուտ շարժումներ չընեն, որ ինքզինք կը
մտնեն, որ ատգորուելէ չի փախիր, որ
կը նայի զաղաքաներուն իրենց ուղած
ձևով ծներուն, որ իր ետը կը կորսնցնէ իր
հետախուզած հոգեկան միջավայրին մէջ,
որ փերպով մը անոր հոս հպատակ կ'ըլլայ:

Պէտք չէ ինքզինքնիդէմ դնելու կ'ըսէ
Ալեք. - Պէտք արտորանքէն, մասնազու-
թեմէն, և մանաւանդ հպարտութեանէն խոյս
տալը անշուշտ ժխտական պայման մըն է,
բայց միտքը մտածածը կ'ընէ. անոր ան-
գիտակից ուժերը մեր միջամտութեանէն
անելիազգի են. ճառին մէջ ամենէն առջիկ
արժէք անեցող բանը այն է որոյ ասանց
գրիտ անեցած ենք, այն՝ որ մինակը կու-
գրայ, որ ինքզինք կը հարկադրէ և յան-
կարծ փնջիք կը ծանուցանէ մտքին ու-
րախտութեան մէջ:

Անհրաժեշտ է դարձնալ որ խաղաղու-
կումը այս փուլին մէջ ինչպէս և ետքէ՝
յօրինուած կամ գրուած միջոցին, մարդ
ինքզինք գէմ յանգիման կը համարէ այն
հոգիներուն, որոնց պիտի ուզէ միտք
քու՝ դժբաղ տատանալ գնողը կը ասածք թէ
ինչպէս պիտի անուշանէ իր գունդը, և ո՛չ

թէ բանջարեղէնի կամ պտուղի հաւաքու-
ծոյ կազմելու վրայ խորհիւ Աշխատանքա-
նակը բեմախօսին թէ թշնամի և թէ՛ քա-
րեկամ. անոր թէ միայնութիւն կուտայ ևս
թէ կղզիացուն կ'պարունայ. պերճախօսու-
թիւնը խոսակցութիւն է, բոլոր խաղաղու-
ղը՝ իր ունկնդիրները ունենայ ուրեմն իր
երեւակայութեան մէջ, անոնց խօսի ներք-
նապէս. մտիկ ընէ անոնց պատասխանները
ինքն իրմէ՛ զգայ թէ անոնք պիտի հասկնան
պիտի գնահատեն այս կամ այնքանը, պիտի
զգածուին անկէ, թող խօսու ապա ամենատա-
փափութեանէ. թող կոչում ընէ խորհուր-
դին որ հիմն է ամէն ազնիւ քարոզուա-
թեան. մեր նիւթերը միշտ խորհրդաւոր-
են, յանուան կը խաղին անոնք, ու այս է
կարեւորը, նիւթի մը մէջէն քաղելը, մեղքի
համար անհուսկին միանալու, Աստուծոյ
յարելու առիթ մըն է. եթէ քարոզէն զուտ
ելած ասանը, ունկնդիրը՝ քարոզիկը վրայ
չխորհելով հանգեմը՝ իրեն հետ կը տանի
սպասորութիւն մը որ պայծառկեպէք իր
շնորհները. ինչ յաջողութիւն կ'ընեն
խորանի զգացումի մը մէջն է ուրեմն, որ
անեմէն առաջ դուք պիտի փնտնէք ձեր
քարոզիկը նիւթը:

III. ՄՏԱՆՈՒՄԵՆՐՈՒ ԸՏՏՐԱՎՐԸ

Մտածումները գտնուելէն և խնամով
նիշուելէն ետքը, պէտք է ընտրութեան մը
և կարգաւորումի մը ենթարկուին. Կար-
գաւորումը բուն իսկ յօրինուածքն է ան-
շուշտ (composition), և ապրիտըս չկայ թէ
ընտրութեանէն կախած ունի, և ասկայի
կախած կ'ոտ. փոխադարձ են վաւերի մարդ
կրնայ մգուկ դուշ յատակադէմ մը որդե-
գրելու. անոր մէջ որոշ գաղափարներ մտ-
ցնելու փափաքով. այս այսպէս է՝ ընդ-
հանրապէս. վերեւ նկարագրած մեթոտին
մէջ. իսկ երբ յատակադէմին վրայէ խնդրե-
կացածի զգալափարներուն վրայէ խնդրե-
կացած կ'ըլլայ անպատեհաւ Զորքի կազ-
մութեան խաղաղ ևս՝ զաղափարներու ընտ-
րութեան մասին, վերաքաղաք անոնց փա-
րաւորութեան, ասանց անոր համար, մոտ-
նալու որ երկուքը միասին կը կատարութեան
Գլխաւոր բանը արեւմտ. — քանի որ
յօրինուածքը ներշնչումին գործ աղբրաւ փ-
մայն — ընտրելու՝ անոր թնայողութեան

ւեցք է՝ ըսէ ան. ու զայն կը պատշաճեցնէ գրական արտագրութեանց, Գրականութեան մէջ ի՞նչ է ամենէն աւելի բաղձացուած նպատակը, իր գործին վերջաւորութեանը մէջ յառաջ բերել տպագրութեանց այս միութիւնը, զոր ամէնը մէկ անգամէն կուտայ անոն հային: Բայց ի՞նչպէս ձեռք բերել այս միութիւնը, եթէ չես սահմանափակուիր զայն բացայայտելու կերպին մէջ: Հարստութիւն, պարզութիւն, միութիւն, այդպէս պէտք է լինի խոզկարգուն ամենէն մեծ մտահոգութիւնը:

Հետեւաբար, պէտք չէ չափազանց բաժանումներ նախատեսել, աւելի քիչ ստորաբաժանումներ, որոնք կը տարտղնեն լոյսը: Գործէ՛ք, Ռամպարանտ պայծառութեան մեծ սաւաճներով և ստուերներու մեծ ամակորպիւններով գործի կը սկսին, իրենց ոյժին մէջ մասն է ստիկա: Արդ, պէտք է սկիզբէն իսկ ուշադրութիւն ընել ատոր: Վասնի, եթէ ծանրաբեռնումը հիմին մէջ է, անդամանելի կը մնայ: Դեռատի քաղողիչներուն, դեռատի փրօնեստագէտներուն պարագան է ստիկա: Նորընծայ քաղողիչները կը փորձուին ստէպ ճառին միայն մէկ կէտը լեցնել ամբողջ ճառի մը, եթէ ոչ ճառերու շարքի մը զաղափարներով՝ Անփորձութեան նշան է, ու յետոյ, եթէ շարունակուի, անկարողութիւն, կը գիշերէ զաղափարները, առանց գիտնալու ոչ մէկը չահագործել անոնցմէ:

Բայց ստիկա աւելի կամ նուազ խուսուածութեամբ պէտք է հասկցուի ճառին նկարագրին համեմատ: Մարդ միտքը՝ կրնայ դրած ըլլալ որ ներկայացնէ անթերի ամբողջ մը, ու կերպով մը ամբողջովին սպասէ փրատողձը, ցոյց տալու համար տրուած նիւթի մը ամէն յոգաւորումները և բոլոր կողմերը: Բայց այն ատեն զոհողութեան օրէնքը մանրամասնութեան մասին միայն կը մտածուի, և յետոյ, պէտք է մտածել թէ այդպիսի ճառ մը կրնայ հետաքրքրական, հրահանգիչ և պատեհ ըլլալ, բայց ոչ պիտի ճախտական, բացի փայլատակող կէտերէ: Ժամանակ չըլլալ: Հրապարակախոսական շարժում մը, պատրարութիւն մը և հետեւութիւն մը կ'ուզէ. կոհակ մըն է անիկա, ու ալիքին հաւանարակչութեան եւ ծաւալումին օրէնքներուն հետ չի խաղցըւիր:

Եւ յետոյ, ի՞նչպէս կրնաք զոհողութիւն ընել նիւթի մը՝ զոր չէք որդեգրած: Ընտրելը՝ մերժել է: Հետեւաբար, պէտք է անդիշող ըլլալ: Այս կերպով միայն կարելի է ունենալ աշխատանքին յատկութիւնը, հետեւաբար ազդուութիւնը: Սաւառանքը (envergure) պիտի չտուժէ ատկէց, վասնզի ոչ թէ իր լայնաթուղթներն՝ այլ բարձրութիւնն և խորութիւնն է որ կը ճանչցուի անիկա. առարկաներուն թիւէն չէ որ կախում ունի անիկա, այլ անոնց իրարու հետ ունեցած լարաբեքութիւնն, այսինքն միութեանն: Կը սերիմ աշի հառը, որուն մէջ կրցած են առնել երկինքն ու երկիրը, բայց այդչափ միայն. վասնզի մեր բնաբաններէն ամէն մէկուն իմաստին կը պատասխանէ ան. միակ Հայր մեր մը մէջ երկինքն ու երկիրը չկան միմէ: Բայց պատճառ մը չէ անիկա որ աստղաբաշխութեան և բնական պատմութեան համարութիւններով լեցնենք ճառը: Յղացումին ճոխութիւնը ոչ միայն չի պահանջեր այդպիսի մանրամասնութիւն մը, այլ և որոշապէս հակառակ է անոր: Մնաց որ, պատշաճ է ընել Նորատի քաղողիչին թէ՛ սկզբնաւորութեանը մէջ՝ ճոխութեան տենչը վառնալու պիտի ըլլալ: Բայց զաղափարներու կիրարկութեան մասին ծաւալում, իր հորիզոնները լայնցնել ուղեղով՝ կրնայ խօսքի փրօցումութեան մէջ իշնալ: Աշխատեցէք աւելի խորանալ գիտնալ, ու տակաւ առ տակաւ, երբ աւելի շատնայ՝ ներսի բաներու ծանօթութիւնը, և հասու լինիք անոնց ներքին կապակցութեանը, խոսքի կորուստի կը գտնէք յառաջկողմէ լայնումին ճամբան:

(ՍԵՐՓԻԱՆԺ) Թրգմ. Թ. Ն. Գ.

ԲԱՆԱՍՏԵՆՆԵԱԿԱՆ

Փ Ա Փ Ա Ք

ԲԻՈՑ. ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԹՈՎԱԾԱՆԵՐԻՆ

Կ'ուզեմ որ երգ մը մընայ
 Էրբե չընչին յիշատակ,
 Որ երբ վռցի դառնամ ես,
 Մաս մը ինձմէ դիմանայ
 Զը կոխկրճուի ոտքի տակ:

Մաս մը վիճե՛ս, երազէս,
 Կ'ուզեմ յանձնել այդ երգին,
 Թող ան թելերն իր բանայ
 Սըրտերուն մէջ դեռ անկէզ,
 Պարմաններու շրթունքին:

Ուզածըս այս է հիմա
 Իմ անհաւել պահանջէս.
 Հնդկուզուած այդ երգին
 Եթէ անունըս մընայ
 Այսօրուս ալ գոհ եմ ես:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Կ Ե Ա Ն Ք Ի Ն

Կը ֆաղցրանաս, ա՛հ, ինչպէ՛ս, ժամանակի անցին հետ,
 Բայց կը վախնամ հիմա ես որ ըսպառիս դուն յաւէս,
 Զըկըճանամ ես բընալ քու սրբազան գինիէդ:

Հիմա որ աչ կք թեփի օդս դէպի արեւմուտ,
 Հազար երազ մօրթելէ ու լըփելէ վերջ անգոյթ,
 Կ'ուզեմ ըմպել գինիիդ մընացածը. պոստառ պոստ:

Կէսը անոր թափելէ, վասնելէ վերջ անխընայ,
 Ումպ-ումպ կ'ուզեմ վայելել ինչ որ մընաց ինձ հիմա,
 Կ'զգամ սակայն որ ծառաս ամէն. ումպին կ'աւելնայ:

Կեա՛նք, եղա՞ծ ես երբեք այսօրմ իրա՛ն, այսօրն սո՛ւս,
 Այսօրն աղուո՛ր, երկգիծի, լոյս ու ըստեւեւ ու խորհուրդ,
 Ուրիշներուն եղա՞ծ ես այսօրն քաշի ու անգուրք:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ա Շ Ն Ա Ն Ա Յ Ի Ն

Արցունքներն անձրեւին
Տրամօրէն կը հոսին
Աչքերէն երկնքին :

Կը դողան, կը քափին
Տերեւները դեղին
Համբոյրէն իսկ հովին :

Ու հիւանդ իր հեւքէն
Կը հիւծին, կը հեծեն
Մերկ ոստերն այս ամէն :

Եւ ծառերն ալ ծրլաւ
— Վիրաւոր ու վըհաւ —
Կը տանջուին անընդհաւ :

Անկանաչ՝ անկենդան՝
Կսկիծով կ'ափսոսան
Գոյնն ու գեղն երէկուան :

Կարօտվ կը տենջան,
Դաւարին, քարմութեան
Թովչութիւնն անոտանման :

Արեւին, աւիւրին
Կ'երազեն անձկագին,
Գալիք նո՛ր գարունին :

1948

Ն. ԿԱՏԱՐ

ԱՌՈՐԵԱՅ ՀԱՐՅԵՐ

ՄԻՏՔ ԵՒ ՍԻՐՏ

ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒ ՀԱՐՅԵՐՈՒՆ ԱՌՋԵՒ

Հո՛ն, ուր անհատը կուգայ բաւ, իր իսկ զգայնութիւն, մտածողութեան, ըստեղծագործին աւելին նպաստովը նուաճելու կեանքին տալանապանքը, ասոր տուաման սեւեռեկով իրայատուկ յորինումովութեամբ, իւրայատուկ տեսակարար կշիռով ու ձեւին մէջ ալ նման, մերձաւոր կատարելութեամբ մը կազմապարներէ, — արուեստ որակուած, բնականցօրէն այնքան բարդաւորուած իրողութիւնը կը հանձնէ զետեղելու ինչ սահմանին ետին — այսինքն քնարական յորջորջուած ստեղծագործական գործօնութեան մը ներսը, իմ ժողովուրդը երեւան է բերած շնորհներու, maîtrise, toucheի ու coupeի շատ պայծառ նոյնիսկ խորապէս տպաւորիչ հանդէս մը, և իրագործեր կատարելամերձ նուաճումներ կեանքին հզօրագոյն քանի մը տալանապաններէ — սէր, վիշտ, կարօտ, ցաւ, արդարութեան կարօտ և տառապանք, յիշելու համար ամենէն կարկառուն քեմաները ազգերը քնարական ստեղծագործութիւնները յստակող նիւթերէն —, առնուազն ամենէն մեծաթուիչ ժողովուրդներու ըրածին հաւասար։ Ատեն մը, գիտէք, այս յաղղուածքը ո՛ր չափազանցութեանց տարինք ու դադրեցանք լուրջ ըլլալէ։ Այսօր աւելի իրաւ կրնանք խօսիլ։ Եթէ իբր հայ քնարական բանաստեղծութիւն Արեւմուտքի վայելու մին մատուցուած մեր նոր գրականութեանց քերթուածները մնացին առանձին, անարձագանգ, պատասխանատուները քերթողներէն դուրս, փնտռեցէք այն խաչագողներուն մէջ որոնք աս ու ան նկատումներով եւրոպական լեզուներուն մեծած սողերուն վերածեցին այնքան կենդանի, կրակոտ կտորներ... Իմ ժողովուրդին ազատ, հարազատ ստեղծումները, բուն իսկ people տարրին միջոցով, այսինքն առանց տաղաչափ հապիտի մը մեղքերով մեզի հասած մեր առօրեայ ապրումներուն իբր բխրեղացում-

ները, բովանդակ աշխարհի երեւոյն իրենց նմաններէն ոչ մէկուն առջև կը տօգուենին։ Յստակ է այս յայտարարութիւնը գրիչին տակ մէկու մը որ ազգերու ստեղծումներէն ժողովրդական յորինումները տեսիլ է մեր օրերու կերպարանքներով(°)։ Մի մոռանաք ասիկա։ Միւս կողմէն մի ներէք ձեզի միւս յիմարանքն ալ, այդ արթնացումը փքացման, սոփիստացման պատրուակ ընելու երբ կ'ելլէք հաւատալու այդ յաղղուածքներուն եզակի, անմասն տարողութեան, աս ու ան նկատաստիտին գրիչովը, անպատասխանատու ներողութեամբը նետուած շըջարթութեան (մենք ունինք գրականութեան պատմութեան գիրքեր ուր Հայկ Դիւցազն անունով ծանօթ տաղաչափութիւնը կը հռչակուի ազգերու մեծ ստեղծագործութեանց փառքին գինովը նշանուած մը ինչպէս)։ Ընթերցողը թերեւ հազիւ կը կասկածի թէ նման հաւատաստումներ, որքան ալ պարկեղտ մեկնումներէ ծագած, քննութեան, վերգնահատման սեղանին կը բերին ոչ միայն մեր գերազանց միակ հարազատ հպարտութիւնը, Հայ մեակոյթը ալ և կը ձգեն տալանապի տակ մեր գոյութեան իսկ իմաստը, մեր հազարաւոր տարիներու ոգորումը վտանգելով, բռն կ'ուզեմ այդ պայքարը վերածելով միայն ու միայն այդ գոյութեան խորհուրդին, երբ աւելի քան ստոյգ է որ մենք ստեղծեր ենք ոչ միայն մեր պատմութիւնը, այլ և սխալ չըլլար բռն մեր երկիրը. որ կար անշուշտ իբր բնութեան մեծագոր մէկ խառնաստ-

(°) Շատեր փորձած են մեր ժողովրդական բանաստեղծութիւնները փոխադրել օտարներու վայելումին։ Ու բոլորին ալ մէկ է նակասագիրը, — չարաչար կարգէ։ Քնարական փոխադրումի ընթացքին մեծանոց անխառն բանաստեղծութեան էսասարը, սրբասարը է անճշտ։ Բայց լեռնաւածի սր կտն իսկ բաւ՝ ինքզինք մեր սիրտին, հիացման պարտադրել։ Այս օրհնով է որ մեր փառապաշին ռոմեր մեզ կը գրաւեն իրենց նիւթին իսկ այն մասով որ մարդկային զգայնութեան ամենեւն ընդարձակ արեւեր կը կազմեն կարգ մը. — պատուիր, օտարութիւն, գայթ, արհւմ, արճն անվանագ, անհրաժեշտ փոխադրով կը կազմուի մեզի միւս։ Արդ, հայ ժողովրդական զգայնութիւնը որ յեղափոխեց այ փոխադրէ, չէ կրնար կործանել սա բառակազմի փառքը գեղեցկութիւնը։

Հոգին ես, հոգեկոս ուղեւ,
Հանքսմ, հանքսմ տամ քեզ,
Վախիմ թէ աչերս ուղեւ,
— էլ ի՞նչով հայիմ ես քեզ։

ըն, բայց որուն թաքուն լեզուն գտան մեր պապերը հովտէ հովիտ կապելով ճամբաներուն գօտինները, մատուռներուն նշանները, արտին, պարտէզին, այգիին, գիւղէն ու քաղաքին կերպարանքները ոճին մէջ հայ հոգիին: Ահա հարցեր, հիմա մանաւանդ տագնապալից, երբ մեր ժողովուրդին լաւագոյն ուժերը կը թուին արեւելեացած ըլլալ մեզմէ վեր, չըսելու համար զուրս արդիւնքներու, արժէտախտակներու . . . : Ընթերցողը որքան շատ բաններ պարտաւոր է մտնած իր ժողովուրդին ուժերուն սա օրին սպասուելու ուսումնարող: Մինակ թուրքը չէր որ, իր բանակներուն իրեն ընծայած ապահովութեան անձազին մէջ միջ դարերով արժեւորեց իրեն ըստուրածին ժողովուրդը մը(*), փարախապատու հօտ մը, բան մը սանկ: Ու մինակ նոր ժամանակներու քրիստոնեայ ծնծափարթամ առաքակապետութիւնը չէր որ յամոնցաւ միսիոնարներ, կրթական մշակներ ու գասախոսներու փաղանգները փութացուց Մերձավոր Արեւելք, սրտառուչ ալ յարատուութեամբ, հեթանոսութենէն քրիստոնէութեան սրբազան փարախ ածելու արեւելքին ծնըր, ընդարձակ մարտիները որոնցմէ մէկն էր նկատուած հայ ժողովուրդը: Պատմութիւնը ինչ անողոք հեգնութեամբ վարձատրեց աս նոր առանց խաչի խաչարկութիւնը: Մեր ժողովուրդէն իր եկեղեցին ուրացողներու զանգուածը համապատու մարտիւնեցաւ ուխտապահին հետ: Անշուտ արթօր միսիոնարներու տեղ ճշմարիտէններ ու միլիոնաւոր կանանչ թղթեայ զինուորներ որ արեւելքին մէջ պիտի չհասնին տարբեր արդիւնքի Պորտին աշխարհահեղաշափ կորսանքէն վերջ: Հարիւր տարի թուրքերու մէջ Պորտին քարոզութիւնը, միլիոններու փոխարէնը իրը կ'ընարու արձանագրեց առեւտր մէկ հատիկ թուրքի, ան

այ կասեցածքին ծագումով: Տիրոջը փարախը անհառ ուրախութեամբ վերագործող այդ մարդը կը կոչուէր պատ. Աւետարանեան Պոր չարաչար ուրախ եմ ճանչնալու պատու ռենիւսութեամբ, առաջին աշխարհամարտին սպանդէն վերջ, Պուլկարիւր, քարուզելու վրայ Տիրոջը խօսքը, այնքան միտակ միջոցներով որքան որեւէ սանկ ու նաեկ բողոքական հայ պատուելի մը պիտի չեներ իրեն: Ու չես կրնա չափոստալ Պորտին միլիտարիզմն առ աւելի քան մամաժժուկ աղբիւնքին առջև: Ձեռք վարար նախատեսել որ երկրորդ մեծ պատերազմի ընթացքին դաշնակից սպարապետութիւնը այնքան տիրաբար տուպակի դնող ՄիքնաՊոր Ասիոյ քաղաքակրթութեանն խոյնեան ժողովուրդը պիտի չենթարկէր նոյն սպառնալու պարտութեան որմէ նմոյշ տուի ձեզի, Պորտը - կանանչ թղթեղէն զինուորները — տոյարները — մաքրելով, մաքրագործելով բայց իր հոգիին խորը աստիճան մը աւելի, առանելիս սատակութեամբ տառելով, արհամարհելով Արեւմուտքը: Ասան մը Արեւելք — Արեւմուտք հակադրութիւնը կը սնանէր գրական նախաձեռնութիւնը կրտսերը, Տայսթէյնովսքին արեւելք պիտուկող Շէրէնզլէրը այնքան բան կը հասկնար այդ ոսկն տարագէշն որքան Սաաթապաթի ուլխսին տակ ննջութեն թաքնաբող քաղաքական յիմարանքը: Թուրքը որ արեւելքի ժողովուրդները պիտի գլխաւորէր Հիւսիսի կամ Արեւմուտքը դէմ գրուի մը համար: Այսօր, արեւմուտքը ինքը կը մօտենայ, Հիւսիսին դէմ կուռելու նպատակին մէջ ազնուական, քաջարի ժողովուրդին որ թերեւս պիտի գիտնայ նորոգել ազգային իր խաղը, այնպէս ինչպէս խաղաց զայն Մոսկուայի հանակրին:

✱

✱ ✱

Ստիպուած եմ յստակ վերագրումներու, յստակ անուններու պաշտպանութիւնը փնտռել երբ կ'անցնիմ քաղաքականէն քիչ մը անտին, այսինքն մշակութային մարզերու վրայ, գործադրելու ծանր բազմ-դաստիարակներ, հերձեցումներ որպէսզի իմ վարկանշները, մտաստեսութիւնները, վախերն ու ակնկալութիւնները ձրի բաշխուիմ:

(*) Ուսագրաւ վկայութիւնն ար այդ մտայնութենէն, ւսեմօրէի յիշատակներուն մէջ ճորտան: 1917ի ինչ պատահաբախտութիւն ար երբ ինկերկայանալ գերեւն մեծ քանակապէսներն, ապաւանդալ ին լսէ գերմանականութիւնն դառնացնի խօսերը. հայոց վրայ գործադրուած շարքը խառնուել: Գերման գորակալը ին ցտել և ժողովարդին անգոյուս մարտկալին անուան: Սակայն անիկադարեանի եւ թուրքերուն մատնուլը, անդրաշարժուլը այդ դիպօրայքեցեց ղէ՛ւ: — Իրենի թուրքիւն անսկսածազուլ կ'ընթային քանակապէսներն և գորակալը ին լսէ ճորտէ հայերն, ինր լսէ ղեկինի աւրի բան լունենաւ...:

ներու չվերածուին շնորհներէ, ինչպէս մեզագրանքներէ:

Կ'ընդունիմ որ կառուցանող, համագորդ ու նորոգող, այսինքն նոր աղերսներ որսացող իմացականութիւնը որուն վրայ կը թուէ կ'ընդունանալ արեւմտեան քովան-գակ հայարտարանութիւնը, չըլլայ պարզըւած մեր պատմական տարեգրութեանց մէջ, քիչ մը շատ կերպարանքներով, արուեստէն և գործօնութենէ, հաւատքէ և գերութենէ, չունենանք լեկալինք մարդկութեան հասարակաց գանձարանին մէջ մեր անունով պիտականոր, և կամ մնանք անկարող հաստատելու մեր տիրական կնիքը արուեստներու աս ու ան տեսակներուն վրայ, մեղայառուկ, անտառիքի, այսօր ալ ապրող գլուխ-գործոցներու փաստերով, մեր ցեղային հպարտութիւնը քաղցրօրէն զգուշով (*): Ու կ'ընդունիմ որ տառապիք քիչ մը, երբ կը թարթափէք արեւելքին, իր բանաստեղծական մշտմած աշխարհներուն, իր իմաստութեան և միսթիքին աշխարհ տաք, խորհրդաւոր կալլրիններուն, հոն չգտնելով մեր ժողովուրդը պարտ ու պատշաճ կերպարանող ստեղծագործական, իմացական ծանր, յարգանք պարտադրող յաջողութեանքներ: Բայց այսքան: Այսինքն կը հրաւիրուիք նոյն մտածման ահօսով ձեր ցեղին իսկ կարելութեանց: Քաղաքական պայմանները առանձին չեն ստեղծներ անշուշտ մեծ դրութիւնները: Բայց մի մոռնաք որ անոնք կը ճնշեն միտքին գոնէ այն չափով որ չափով որ կը զգեսնեն մեր մարմինը: Ըսեք եմ այնքան անգամներ — տուէք այս ժողովուրդին կէս դար խնդաղութիւն, չունչ առնելու գետին մը ու դուք կը տեսնէք արդիւնքը: ԺԸ. և ԺԹ. դարերը, հայոց պատմութեան տոմարներուն ազատու-

թեան շրջաններ իբրեւ չեն արձանագրուած անշուշտ, բայց չեն ալ նմանիր Բագրատունիներու, Ռուբինեաններու անտարագելի դարերուն երբ ասի մը մարդեր, երկու անգամ տասնաւոր մահացու հախառկորդներու դէմ գիշերը ցերեկին խառնելով պայքարեցան ու ... ստեղծեցին մեր տաճարները և քրիստոնեայ հոգեբանութեան մեր վճռական դիմագծութիւնները: Այսօր, ըզգաստացած ենք բուսական անկարելին չը պահանջելու համար մեր ժողովուրդէն:

Այս տողերուն չեմ ուզիր որ խառնէք պարտուողական որեւէ շեշտ: Կ'ուզեմ որ տեսնէք ձեր ժողովուրդին երկու հազար տարիները իրենց իրենց համար, ճիշդ ինչպէս կ'ընեն եւրոպացիները հնդկներուն, պարսիկներուն ու տակաւին այսօր հետախաղաղ կորսուած ազգերու մշակոյթներուն դիմաց: Անշուշտ, գէշ երբպով արտայայտուի է ըսել որ այսօր հոգիք, այսինքն ասօր մայրմաւորման եղանակները դադրած են մարդոց մշտահոգութիւնները յօրինելէ: Ընդ գար կայ որ կրօնք չի ծնիր: Միածններն ալ երկինքէն զաւուս տեղ կրէն կը բռնանան: Այսօր, իմացականութիւնը — այս բառին ետին գրեթե մտրոյշ նիւթապաշտ մտածողութիւնը — միս միսակը դրսուած կը պահէ մարդկային մտահոգութեանց զաշտը, անկէ տարագիր քշելէ վերջ հոգին որ գուցէ երկինք է ապաստանած:

Հարկը տարի առաջ մարդոց միջինը կը դժուարանայ, դրացիին հարստութիւնը իւրացնելու համար անոր հունտը, եօթն պորտը չորցնելու, ինչպէս կը տեսնենք որ ըրին երէկ ամենէն բարձրորակ ժողովուրդները, կ'ընեն այսօր, ու ապահով եղէք, պիտի ընեն վաղն ալ, երբ առիթը ներկայանայ: Դիւրին է բառերու հետ խաղալ ու այս մտափրճակը որակել աս ու ան սեւ, դառն բառերով: Իրողութիւնը տղերքական է անով որ քաղաքակրթութեան համար արիւնը թափուած է ապարդիւն, գրաւար պիտի ըսէին յուժմէս: Այս մտափրճակը հեղինակութիւն է դարձեալ իմացականութեան, հարկը տարի առաջ գրական տպաւորապաշտութիւն, հիմա չահու իմաստասիրութիւն:

(*) Այս դառն սկիզբներ, զիստաբար ցրականութեան և ճարտարապետութեան արտաբերէն մեր փայլապատ հպարտանքներ ինքնաբերաբար շագիցան: Այսօր Կաթիկոսիքն ու ռի մեթէն կ'անցնի համալսարանիկ սնծ բանաստեղծներու կամուրջի առաջնորդի: Գորական ճարտարապետութիւնը եւրոպային տարիցեցած ըլլալով միամիտ փառաբերութիւնն ալ մնաց անպատշաճ, այսինքն չունցանք անեակ մը գէթ ուր Սորիկովսկիի արտաբերած ճշտութիւնները կարելի ըլլար գործնական լաւաւորել: Բայց ըլլալով ան որ ոչ ոք մեզմէ նման պահանջներ ըրած ըլլալով, չունէինք իրաւունքը ներկայ կորսնել որ անուրի ճանաչու:

* * *

Կուզամ շուտ իմացական տառապանքներու, մեր ժամանակներէն դրուած ազգային հարստութեանց գոմարէքաներուն: Ձեռք մերժեր արեւելքը, ոչ իբր քաղաքակրթական անցեալ, ոչ ալ հոգեխառնութիւն իբրեւ: Բայց կը դժուարանանք այդ արեւելքին մէջ մեր հարազատ սեղովը, հասկացողութեան յարգութեանը, երբ մենք մեզ կը գտնենք միջին գետինէն ուր արեւելքը կուգայ կտրելու արեւմուտքը: Անշուշտ կ'ըլլաք բարի, այս տարազներէն — արեւելք արեւմուտք հակադրութիւնը — զիջելու նոր ներարկուած ամէն նաւը: ստապարծութիւն, խորութեան պատճառով ինչպէս ստորադասութեան զգացումներ: Այդ արեւմուտքը այսօր օրվի է և ֆիզիք: Այդ արեւելքը այսօր գերութիւն է և արթնացումի տուամ: Այս բոլորէն անդին կայ զիս համագրաւող իմ ժողովուրդը, իբր իրագործուած ճակատագիր և իրագործելի խմոր:

Ըսել թէ չենք տուած ձեւալէտին Ռուսի մը, Ապրիլ Ալա Մաարի մը, Քայնամ մը, յիշելու համար համաշխարհիկ հոգակի հասած քանի մը անուններ, կը նշանակէ կեանքը կշռելու մեր ազգային միջոցները տարագրէպօրէն լարել, խզումի մը վախովը նոյնիսկ, Այդ մարդերը կուգան շատ հզօր, մեզմէ քաղաքատիկ առաւելութեամբ օժտուած ընկերային ու հոգեկան բարեխառնութիւններէ: Անոնց իւրաքանչիւրին զուգորդ են ծանր, շքեղ քաղաքակրթական խառն, այսինքն անոնց երեւումին վրայ կը արիւն ազդականորէն մեզի համար բացարձակ պակասներ էին: Ու պիտիներուն սխալը մարդոց զոյգեր, նմաններ փնտռել հոն ուր տեսականները իրար կը հերքեն...

Մեր տուածին կշիռը: Ահա միակ դրականու պարզ եղանակը արդար ըլլալու, ուրիշներուն ամառանդ մեզի դէմ: Այսինքն տեսնել արեւելքին մեծ մտածողները, մեծ քերթողները, մեծ պատմիչները ոչ միայն իրենց գործերուն ճառագայթումովը, այլ մանաւանդ այն ընդարձակ շրջափակին ալ փաստին ընդմէջէն որով կրօնական հատուածի մը (Ռուսիի հոգեխառնական իմաստ

տասիրութիւնը) անունով մեզի հասած դաւաճարաբանութիւնները կը դադրին մարդոց խուճիք մը իրագործումները նկատուելէ, վերածուելու համար իրենց հարազատ իմաստին: Մարդիկ Ազգայնացի թուրքական Սուլմա միտքէ չանցուցին այդ վարդապետին մենաշնորհը հոգակել, ինչպէս Տիվիսա գովեսխան արդարօրէն արժեւորելու արարքը պաշտպանելին տասնեկու դար ներքոժքրիստոնէական զգացողութեան մը ծորումներով: Այսպէս արժեւորել Քայնամ իմաստասէր—ստորադաշար, Ապրիլ Ալա բարոյ—յասո—բանապաշար, Հաֆիզ վալապաշար զգայնիկը, Ֆիրդուսի ձեւապաշար—դիւցազներգուն կը նշանակէ անհատներու վրայ թերեւ խնդելու չափ բարդուած իմաստներ բաշխել աւելի հարազատ véhicule-ներու: Այս գործողութիւնը այլեւս ընթացիկ քննադատութիւնը չէ, պատմական անուններով, թուականներով համեմուած, այլ դժուար խաղացելիք շրջաններէ վկայութիւններու շնորհել կեանքին aisance-ն արձակութիւնը: Հանգուներէն կը հրաւիրուիք կենալ ձեր ժողովուրդին ալ այն դարերուն դիմաց ուր ծանր յաղուածքներ իմաստին և զգացումին մարդերէն մենք այսօր կը ջանանք ընդարձակել, ցեղային ապրումներու ցանցին փոխադրելով ինչ որ անհատի մը անունին կապուած գործեր մեզ կը թելադրեն, ցեղային ապրումներու միջինէն: Այո՛, Գուշակի մը քառասկները, Յ. Սարկիսապի մը աղօթքները, Շնորհալիի մը միտքիք քերթուածները, նոյնիսկ Նարեկացին աւարտողներին, յաղուածքներ են բայց որքան հեռի վերը անուանուած օտար փառքերէն: Ասիկա ընդունելի իր ժողովուրդին ստեղծագործ ուժէն տաւրակոյտներ հաստատել չի նշանակել որ տակն: Ասիկա ընդունելի կը նշանակէ Անին կամ Սիւր, Լամբրոնը չլիքովի արեւելք և արեւմուտքի հսկայ քաղաքակրթութեանց կեդրոններուն հետ: Ասիկա ընդունելի՛ կը նշանակէ մեր եղիմ գոհացումը մեզմով: Անգամ մը ոք այս ճշուտմը, սահմանագծումը չվերաւորէ մեր ազգային փառապիրական արժանապատուութիւնները, մենք ունինք, օրինակ Գուշակը լայնօրէն մարդկայնացնելու միջոցները: Ի՞նչ ալ ըլլայ հեղինակը անոր անունով մեզի հասած քառանկներուն — նկատի ունիմ համամարդ

կային թեմաները անոնց — բան մը ստոյգ է, առ ալ՝ անոնց խորը մինչև ասոր բաժանուն, մեզ յուզող ու հաճ ու հաշտ ձգող մեր իմաստութիւնն է։ Ասիկա երբեք չի նշանակեր Ռուսիի իմացական սլացքին հետ բաղդատութիւն մը փոքրել, կործանել հայ ժողովուրդի բարոյական փորձառութեան մանր արժէքները։ Թող սաւառնի իր ուղածին չափ ձեւալեւտին Ռուսիան։ Այդ սաւառնունմը Մեհնեկիին մէջ այդպէս սեւեռուելէ առաջ պարսիկ միութիւնն հոգիին վրայ միգամած մըն էր, այնքան մասնակի բարախուժներով։ Պարսիկ հերձուածին զուգահեռ արար միութիւնն հեշտանքները։ Ձեք մոռնալու։ Ուայեմ մի տարակոյսները բանաձեւելու ատեն ինկած հրեշտակէ մը աւելի տառապանք էր ապրած։ Քուզա՛ր, Շուրհալի՛ն, Լամբրոնացի՛ն։ Անուններուն հետ իսկոյն զանգուածները՝ որոնցմէ կը բխին անոնք։ Պիտի գտնէք որ այս ժողովուրդին երկինքը չէր կրնար տեղ բանալ տարակոյսին, անդերկրային թռիչքներու հեշտախառնոր խուզարկունքուն որոնք հոս իրենց արտմութիւնը պիտի ուղէին լուսաւորել վերանկան ստուգութիւններով։ Մերինները երկինք նայած են բուլորովին տարբեր հոգեխառնութեամբ։ Ուայեմ երկինքը փելու մէջ հեշտանք ու գոհունակութիւն կը հետապնդէր. մենք՝ երկիրը փելու, այսինքն երկինքը կազմելու արարքը նկատած ենք մեր գերազանց պարտականութիւնը։ Ահա թէ ինչու չըլլանք ժխտած, որ այնքան ալ քաջութեան կարօտ խաչակրութիւն մը չէր, երբ գործադրուէր քիչիկ մը զգուշութեամբ։ Ձըլլանք թուած, թէ՛ն նարեկայիին երեւակայութեան թեւերը, հաստ ու հաստատ, զինքը երբեք չեն մատնած, ծանօթ ծովերէ իր արշակներուն ընթացքին, ծովերը եկեղեցւոյ հայրերուն ապահով աստուածորանութեան... Ձենք թուած, մեր աչքերը չը կտրելու համար հաստատ գետիններէն։ Ու Թրիկին, Թլուրանցիին, Աղթամարցիին, Քուչակին, Նչեցիին, Գառնեցիին երկհազները, քառհազները այդ իմաստութիւնը յաջողած են սեւեռել, միշտ մեր կրցածին չափովը, այսինքն միշտ մեր եղովը։ Երբեք մի մոռնաք սա պարկեշտութեան հրաւէրը ուղղել ամենէն առաջ ձեր միտքին երբ զայն կը մղէք ժամանակներու վերա-

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ

Դիտենք նախ թէ ինչպէս Պրիւքքիէր կ'ուրացնէ և իրը կ'ընէ զինք նախորդող կարգ մը քննադատներուն գաղափարները, մասնաւորաբար Սեքս — Պեովի-ն և Թեմ-ին։ Առաջինէն փոխ կ'առնէ բնաստական եւ հոգեբանական հետախոյզ հետաքրքրութիւն որուն շնորհիւ աւելի հեշտ կը դառնայ երկին իմացումը։ Causeries du Lundi-ի հեղինակը կրնար, ինքն ալ, ստորագրել սա տողերը քննաստական կամ հոգեբանական այս բոլոր գիծերը, որոնք կը համընթանան կազմելու մարգու մը կերպարանքը, յայտնապէս հարկաւոր են անոր երկին իմացումին և բացատրութեան։ Եւ երկրոր-

ջաղին՝ Երբ Հաֆըզի, Սատիի, Պագիի, Սատիի տարախառնվել զեղուքները ձեզ այսօր ալ կը յուզեն իրենց փաղաղիչ հուրքին մէջ, ձեր զգայարանական գրութիւններուն քանի մը կարեւոր կեդրոնները — աչք, ականջ, միտք — ողողելով անուշ ու զով ապրումներով սիրոյ գոլին, կրակին, մի անապարէք արհամարհել նոյն գրութիւններէն նոյն կեդրոններուն վրայ նոյն կամ մերձաւոր յոյգերը արթնցող ձեր Քուչակը, Սայիաթ Նովան, աշուղները, ժողովրդական անուններ բանաստեղծները որոնք մեզի ձգածը բաւ է մեզի հայթայեթելու ամէն ինչ որ մեր ժողովուրդը պիտի ուզէր սիրել մեր ապրումներուն անդրադարձները կազմող մեր representation-ներէն։ Այդ անուններէն մեզի եկած յաջողակ նմոյշներ կը գիտանան հիւլէ առ հիւլէ, դարբերու մաշումը արհամարհելով անարատ ոսկին խաղաղութեամբ։ Որքան շատ է թիւը, մեր անցեալը լուսաւորող սա շքեղ գեղեցիկութեան, միշտ

— ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՍՏԵՂՈՒԹԻՒՆ, ՁԵՂՈՒՄՆԵՐՈՒՆ ԿԱՆՈՒՄԵՆ։

Ձեք մոռնալու ասիկա։

Թ. ՕՇԱԿԱՆ

(Շարունակելի՛ 5)

դէն կը ներշնչուի երբ կը խօսի հարկադրանքէն, ուր կը գտնուի քննադատը, լաւ բացատրելու համար երկ մը, ուսումնասիրելու միջավայրը ուր ծնունդ առաւ, եւ որ նպաստեց ընել զայն ինչ որ է. կամ երբ կը պնդէ պարտաւորութեան վրայ երեւան հանելու առնչութիւնները երկի մը նոյն պեռէն զինք նախորդածներուն բոլորին հետ: Այս տարազը նմանութիւն ունի վարկեանի սահմանումին հետ:

Դիտենք յետոյ թէ որքան Պրիւնքիէր եղած է ընդհանրապէս հաւատարիմ իր ծրարագրին, կամ աւելի շիտակը, որքան իր գործելակերպը (pratique) եւ տեսականը ներդաշնակ են, եւ են երկու արտայայտութիւնները միակ հիմնական յղացումի մը:

Դէշ կամ աղէկ, ի՞նչ հետեւանքներ կ'ունենայդէպի պատմութեան այս հակումը:

Երկ մը լաւ բացատրելու համար պարտաւորուած ըլլալով ճանշնալ կատարելապէս անոր հեղինակը, ճանշնալ ամբողջ ժամանակաշրջանը իր ամենէն յատկանշական եւ ամենէն մտերիմ բաներուն մէջ, վերջապէս ճանշնալ թովանդակ անցեալը գրականութեան զոր այդ երկը կուգայ հարստացնել աւելնալով անոր վրայ, քննադատը պարտի ըլլալ հմուտ մը: Բայց Պրիւնքիէր երբէք չի նկատեց հմտութիւնը որպէս նպատակ: Ըստ իրեն, անիկա ծառայելու է որպէս անհրաժեշտ խորիմիս մը անոր որ կուգէ դիպուկապէս խօսիչ գրական բաներու մասին. որպէս սքանչելի միջոց գետնիցէն ամէն երկ իրեն ըլլալիք cadre-ին մէջ, serie-ի մը մէջ կամ համընթացութեանց միջև, Բայց իբրեւ միջոց միայն: Քննադատութեան ամբողջութիւնը հմտութեան վերածողներուն դէմ իր եպերանքին պատճառը հոտ է:

Հմտութեան դերը քննադատութեան մէջ Պրիւնքիէրի ըմբռնելու մասնաւոր կերպը, առաջին հետեւանքն է դէպի պատմութիւն իր հակումին: Իր աւանդապաշտութիւնը ուրիշ մը: Ժէօր դարու դասականներու իր կատարեալ ծանօթութիւնը, և անոնց երկերուն յարատւայ յաճախութիւնը զինք առաջնորդեցին լուսաւոր հիացմունքի դասականութեան իրական արժէքին վրայ: Պատմութիւնը իրեն սորվեցունց, կ'երեւի, թէ ոչ մէկ բան տեսական կ'ըլլայ առանց

անցեալի յարգանքին: Այս յարգանքը նախապաշարուած ըլլալու է, հասկնալի է: Եւ Պրիւնքիէր չի թերանար պատուհասել յաճախ, լման ազատութեամբ, իր ամենէն աւելի սիրած հեղինակներն իսկ: Այս յարգանքը պէտք է նաեւ մեզ անգիտակ ընէ ամէն բարեբաստիկ նորութեան մէջ եղած առողջարարին մասին: Եւ Պրիւնքիէր փորձեց, որքան կարող էր, արդարութիւն ընել վիպականութեան որուն արժէքաւոր բերումը զանազանել գիտեր: Հեռու էր ընդգրկելէ վերջնական արամարանքը եւ ամբողջական թշնամանք որով, կարգ մը քննադատները զայն ընկճեցին: Նոյնիսկ կրցաւ արդարութիւն ընել խորհրդապաշտութեան, հակառակ այդքան քիչ մտաւորական արուեստի մը ներշնչելիք պշկանքին իր բնաւորութեամբ մարդուն:

Այս կը նշանակէ թէ Պրիւնքիէր ունէր անցեալին պաշտամունքը բայց ոչ նախապաշարումը: Հաւանական է որ սիրած ըլլայ դասական գլուխ-գործոցները իրենց գեղագիտական արժէքին համար, այնքան որքան ընկերային դասին զոր արտահանել գիտէ անոնցմէ. և հոտ է կապը իր գրական և բարոյագիտական աւանդութիւններուն:

Եւ որովհետեւ Պրիւնքիէրի մտածումին տարբեր երեսները զիրար կը բռնեն, ամբողջ մաս մը իր քննադատական գործունէութեան, և հսկայական մաս մը — Եւ զափոխական վարդապետութեան մասին է խօսքը քանի որ — կը գտնէ իր ծնունդը նոյն այդ հակումին մէջ դէպի պատմութիւն: Հասկնալ զօրաւոր կերպով, նոյն սեռին պատկանող երկերու իրարու վրայ ըրած ներգործութիւնը, յաջորդականութեան կարգով, զգալ այս ճշմարտութիւնը սուր, գրեթէ առանձնական ուժգնութեամբ, հաւաստիկ փթթումը սեռերու եղափոխութեան հրապուրիչ և խաբեպատիր տեսութեան:

Պատմական հակումը կը ներկայացնէ քանի մը վտանգներ: Կամ գէթ քանի մը անպատեհութիւններ: Անոնցմէ երկու հատ գրեթէ անվրիպելի, և որոնցմէ Պրիւնքիէր միշտ չգիտցաւ ձեռքազատուիլ:

Մին՝ զանց առնել ուսումնասիրուած երկերն իսկ յօգուտ գաղափարներուն որոնց ծաւալումը կամ եղափոխութիւնը արտաւայտելու կը ծառայեն անոնք: Զբաղած

բաները վերէն և իրենց փոխադարձ կախումին մէջ տեսնելու, շատ յաճախ Պրիւկըքիէր զանց կ'առնէ պնդել, ինչպէս պատեն պիտի ըլլար, այն բանին վրայ որ կը կազմէ հրապոյրը կամ միակ համը աշխնչ կամ այնինչ երկին՝ Փափաքող, ամէն բանէ առաջ, զայն բացատրելու, կը մոռնայ երբեմն շնչել յատուկ բուրումը արուեստագէտին հոգիին մէջ բացուած ծաղկին, վերջապէս երբեմն տպաւորութիւնը կը կրինք որ երկերը իրեն ծառայած են իրիւ պատուական, իր բարի աւարտին տանելու համար, իր սրտին շատ մօտիկ ապացուցում մը:

Եթէ ծանր է անպատեհութիւնը որ կը կայանայ խեղդել երկը ժամանակին մակնթաւութեան մէջ, նուազ ծանր է սա միւս անպատեհութիւնը որ կը ձգտի արտաքին ֆրանսական գրականութեան պատմութենէն երկեր, ինչպէս Madame de Sévigné ի նամակները կամ ինչպէս Saint-Simon ի յիշատակները, այն պատրուակով թէ, հեղինակին ողջութեան հրատարակուած չլլալով, չեն ազդած գրականութեան յետագայ զնացքին վրայ:

Այս անպատեհութիւնները, որքան ալ իրական, պէտք է մեղի մոռնալ տան առաւելութիւնները զոր պատմական միտքը կը ներկայացնէ քննադատին համար: Եւ ամենէն առաջ, չկայ մէկը որ Պրիւկըքիէր էն աւելի լաւ ներկայացնէ լուսաւոր համայնութիւնը, ժամանակաշրջանի մը այս ընդհանուր նկատումները, ուր մանրամասնութիւններ սքանչելիօրէն դաշնաւորուած են, ուր իւրաքանչիւր երկ և իւրաքանչիւր հեղինակ կը գտնուին իրենց պատկան տեղը և իրենց յարմար լոյսին տակ, և որոնց մասերը կը արակցին ամբողջին ներդաշնակութեան, Պրիւկըքիէր գիտէ զանոնք ներկայացնել ամենայն յատկութեամբ և ուժեղ քանդակով: Երբ մանաւանդ, խնդիրը կը վերաբերի երկերու ռոնց արժէքը գլխաւորաբար կը կայանայ նորութեան կամ արտայայտուած գաղափարներու կարեւորութեան մէջ, և որոնց կախումը գրեմք նախորդներէն, չի կրնար ուրացուիլ, բացայայտ է դարձնալ որ պատմական այս մեթոտը, Պրիւկըքիէրէն կիրարկուած, կ'ըլլայ թանկագին, անհրաժեշտ գործիք մը: Բննադատութեան գերին, անոր գրաւ

կանութեան հետ առնչութեան և գրագէտներու մասին Պրիւկըքիէրին կազմած գաղափարը նաեւ կապելու ենք պատմական յղացքին: Արդարեւ, քանի որ սերունդի մը քննադատական կամ գրական գաղափարներէն ոչ մէկը կը կորուսի, այլ, այդ գաղափարները ունին, ընդհակառակը, երկարումներ, անդրադարձումներ իրենց շուրջ, ժամանակակից հեղինակներու վրայ, և ետքը բարձրացող սերունդներու վրայ, կարելի է պաշտպանել ճշմարտանման կերպով թէ քննադատի մը գաղափարները կը ներգործեն գրականութեան մը ընթացքին վրայ այնքան զնադատելիօրէն որքան որ հեղինակը մեծ է: Ասկէ ետք կը մնար միայն ապացուցանել թէ իրական եղած են, կան, քննադատներ այդ լոյնքով եւ այդ հեղինակութեամբ: Պրիւկըքիէր չէր թերանար տալու մեծ անուններ, Malherbe էն մինչեւ Taine իր գաղափար յիշակ:

Արուեստի ապրելի ձեւերը մատանշել, իրազեկ գործնել հանրութիւնը եւ զայն առաջնորդել, զատորոշել իրական տաղանդը սկզբէն, եւ արդիւնը որ ճաշարհը չի յօշոտուի շառախանութիւնէն, ահաւասիկ ինչ որ քննադատութիւնը կրնայ և պարտի ընել: Այդպէս ընելով, ան պիտի կատարէր իր գերագոյն նպատակը, որ է Պրիւկըքիէրի գեղեցիկ տարազով՝ պահպանել և յաւերժացնել դարէ դար նորութիւնը ազգային գլխաւորութեան:

Անցեալի ուսումնասիրութիւնը քանի որ առաջնորդեց Պրիւկըքիէրը հաստատուողութեան մը, և ստեղծեց, իրեն համար, իմաստասիրութիւն մը, օգտակար է տեսնել անոր մեծ գիծերը և տարրողութիւնը:

Պրիւկըքիէրի ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

E. Faguet-ին հաւատալով, կ'ընէին յապաճախ Roman Naturaliste-ի հեղինակին մասին, թէ օրմատասէր է աւելի քան քննադատ: Եւ կը սխալէին, եթէ ըսել կ'ազգէին թէ, մասնաւանդ գրութիւններ կառուցանող մըն է, հրապուրուած միմիայն գաղափարներու խաղին հրաշալիքէն, և հաճոյացող տարաւ մերժօրէն՝ անոնց գործածութենէն և կարգաւորումէն: Բայց իրաւունք ունէին եթէ կը մտածէին իր բարձրանալու կարողութեան, ամէն գրական վէճի մէջ, անխիղաւ կան եւ յստակ տուեալներէն հարցի մը

սկզբունքներուն զորս կ'ենթադրեն այդ տուեալները. իրաւունք ունին եթէ կ'ուզէին, այդպէսով, հաստատել թէ Պրիւսիք-իէ ունէր, գրական, քննադատական, գեղագիտական, քննադանցական, աստուածաբանական խնդիրներու վրայ, ոչ միայն «պայծառութիւններ» այլ՝ տրամաբանուած և կատարեալ տեսակէտներ. և իրաւունք ունէին զինք իմաստասէր կոչելու, եթէ կը խօսէին յարակցութեանէն որ կար, առաւել կամ նուազ տեսանելի, մանրամասնական և ամբողջութեան ներդաշնակութեան տարբեր ըմբռնումներուն մէջեւ:

Հա՛ւրկ է քննադատի մը համար, իմաստասիրութիւն մը ունենալ: Լաւ է՞ որ հատմը ունենայ: Կեանքի և ախպրի մասին նախադասուած ըմբռնում մը ունենալու իրողութիւնը, չունի՞ եղծելու բնոյթ իր քննադատական վճիռը, կամ գէ՞լ զայն եզակիօրէն նեղ և կողմնակալ դարձնելու: Իմաստասէրը չի պիտի պարտադրէ քննադատին, կողմնակալութիւններ տարածելու թուեան, անտանելի նախապաշարունակութեան, և ամբողջ իր կուռքերը:

Ճշմարտութիւն մը կայ այս առարկութեան մէջ. օրինակի համար, իր դիրքը վիպականութեան հանդէպ, եթէ պատիւ կը բերէ մտածողին ուղիղութեան և ուղղատեսութեան, չի բերեր՝ քննադատին յստակատեսութեան: Անարդարութիւնն իսկ, զօր ընդհանրապէս ցուցաբերեց «ԺԷՐ» դարու իմաստասէրներու նկատմամբ, արդիւնքն է նաեւ կեանքի իր ընդհանուր ըմբռնումին:

Բայց պէտք է զգուշանալ չափազանցելէ այս առարկութեան կարեւորութիւնը, որովհետեւ, անկեղծօրէն խօսելով, ո՞ր քննադատը չի բերեր օրուան գրքին վեճաբանութեան, ինչպէս գրական պատմութեան խնդրի մէջ, իր ունեցած մըտածվարութիւնը, իր մտքին յատուկ զարձրւածքը, իր խառնուածքն իսկ, և երբեմն իր քրտմտութիւնը: Պէտք է ընդունիլ օր, խարսխուած՝ կեանքի և աշխարհի ընդհանուր ըմբռնում մի մէջ, քննադատութիւնը նուազ կը վաճառուի փոխառութեան մէկ օրէն միւսը, կ'ըլլայ, այս կայունութեամբ, աւելի ընդարձակ և հաստատ, իր հեղինակութիւնը եւ իր ազդեցութիւնը անկէ կախում կ'ունենամ:

Պրիւսիքի իմաստասիրութեան ազ-

բիւրները որո՞նք են: Գլխաւորաբար երեք են. երկուքը նպաստած են իր մտաւոր զարգացման, երրորդը իրեն հայեցակէք սեռերու եղափոխութեան իր տեսութեան հուլիւնը: Լիյունքն՝ գրականութիւն, աստուածաբանութիւն և զիտութիւն (կամ գիտութիւնաց որոշ իմաստասիրութիւն մը և՛ զափոխականութեան):

1870 ին՝ քսան տարեկանին, երբ մեր հեղինակին անհատականութիւնը կը կազմուէր, Auguste Comte ի մտածումը, ներկայացուած և շարունակուած Taine էն և Littré էն, կ'ըլլէր քուէնելու մեծամասնութեան վրայ:

Պրիւսիքի իւրացուց A. Comte ի մտածումին հուլիւնը: Գրականութիւնը կը համապատասխանէր դասաւորումի իր հակումին, զոր մտուցեք էր քննադատութեան մէջ, զայն հիշող գտնելէն վերջ գիտութեանց մէջ. գրականութիւնը կը համապատասխանէր նաեւ, խորհրդապաշտ յափշտակութեան և երազի թշնամի իր իւր մացախականութեան մէջ հզած լուսաւորերի:

Պրիւսիքի մը կարգաւ ֆրանսական դասականները. այս ընթերցումը ոչ միայն զինք կը վարժեցնէր աստուածաբանական հարցերուն, ալ՝ նաեւ կ'օգնէր զանոնք խորացնելու, անկէ թափանցուելու: Ինչ որ պատահեցաւ մեր քննադատին, երբ Quétisme ի մասին Bossuet ի և Fénelon ի հակահոգեբանութիւնները կը կարգար, երբ կը տեղեկանար Janséniste ներու և Jésuites ներու վէճին: Կը տեղեկանար Pascal ի վառ հոգեւոր թրթռանքող գաղափարներուն: Այս ընթերցումներէն, Պրիւսիքի ին տգննութեամբ իւրացուցած գաղափարը եղաւ՝ մարդուն սկզբնական չարաբարոյութիւնը, և նախնական ապականութիւնը մաքն ինչի որ պարզապէս բնական է:

Իր յուսեցութիւնը, եթէ ատկէ չեկաւ, անկէ զօրացաւ և աւելցաւ: Աւելի ուշ, Եօթնամեայի ընթերցումը զինք կը ամրացնէ այս հաւատքին և կեցութեան մէջ: Բարոյական իր ըմբռնումը և անհոգ տապալանութեան իր ատելութիւնը օտարապէս կան չեն աստուածաբանական այս յոռեւ տեսութեան:

Կարգաւորիչ և դասաւորիչ այս դրան կանութեան, ճշմարտի այս յուսեցութեան կեանք վրայ, որուն կը պահպան տակաւին

շնորհը, կուգայ գիշերել, կամ աւելնալ, երրորդ տարր մը, գիտութեանց այն իմաստասիրութիւնը որ, տարածուած մտածման բովանդակ կալուածին վրայ, պիտի վերանորոգէր ժամանակուայ մը համար իմաստասիրութիւնը, եղափոխութիւն անուանալի:

Այս յուեռտեսութեան հետեւանքներէն մին նկատի առնել կ'արժէ: Պրիւքսիէթ թշնամի է ընդհանրապէս ԺՂԻՐ դարու զըրազէտներուն: Զանոնք կը մեղադրէ շատ երբ քաներու համար: Այս ազգայնականը չի կրնար ընդունել անցեալի պատկանող ամէն բան քննադատելու անոնց կերպը: Այս պատմաբանը չի կրնար ըմբռնել անոնց ունեւորութիւնը հաշուի չառնելու անցած տարիներու բերուած (հաստատութիւններ, բազմաթիւ անգամ դարաւոր հաւատալիքներ): Անհատապաշտութեան այս թշնամին կը սրդողի իրենք զիրենք և իրենց գաղափարները առնելու անոնց ձգտումին դէմ որպէս չափանիշ ամէն բանի, և թուագրելու աշխարհը իրենց երեւման օրէն: Բայց, եթէ թափանցենք խորը իր պարսաւին, եթէ փնտռենք անոր մտերիմ գրգռապատեալները, կը գտնենք որ, ինչ որ անոնց կը մեղադրէ մանաւանդ, բնութիւն բաութեան, և բնութեան մարդուն սրտին մէջ դրած բնագոյներու ազնուութեան (Excellence) անոնց գաղափարն է: Հոտ է մանաւանդ պատճառը ասելութեան զոր կը ամռէ անդէպ մեր մեծ զրազէտներէն ամէնէն անկիրթին, J. J. Rousseau ինչ, Բնութեան բարութեան մասին հաւատքը կը ներառնէ լատտեսութիւն մը որմէ կը խորշի այնքան աւելի որքան լաւ տրված է Pascal-ի և Bossuet-ի գպրոցէն թէ մարդը, յանձնուած իր իսկ յոյսերուն, անկարող է ըմբռնել և կամենալ քարին, և որ, յանձնուած իր բնական բնագոյներուն, հեռու չէ ըլլալ՝ աւայրագ և յայրատ կորիլլա մը: Ինչ ալ եղած ըլլայ, իմաստասիրութիւնը զոր կենդանի կ'իզայնք քննադատին վճիռներուն ետև, կամ, աւելի խոնարհ կերպով, ընդհանուր գաղափարները որ կը կազմեն լուսապսակ մը իր նուազագոյն հաստատութիւններուն շուրջ, կուտան իր տեսութիւններուն եղական տարողութիւն մը: Անոնք իբր միջոց կը ծագային հաստատելու քննադատութիւնը աւելի հաստատ հիմի

մը վրայ քան վայրկեանի փոփոխական տպաւորութիւնը եւ կը կազմեն նաեւ հետախուզութեան գործիք մը: Հաւ է գրականութեան, ինչպէս գիտութեան մէջ, ունենալ ընդհանուր տեսակէտ մը, վարիչ գաղափար մը, նորութիւն գտնելու համար ամենէն ծանօթ և ամենէն հասարակ երկերու մէջ: Այդ տեսակէտը կամ գաղափարը կը գտնուի կարգաւորել՝ հին տարրերու, ստեղծիչ՝ անտիպ երեւոյթով: Անոնք կը խաղան այն դերը որ վարկածը կը խաղայ գիտութեանց մէջ, հետազոտութեան բեղուն և անհրաժեշտ օժանդակի դերը: Բայց վտանգն աւելի մեծ է քննադատին համար քան գիտունին: Այս վերջինը միշտ պիտի հանդիպի եղելութեանց մէջ ստուգութեան կամ անստուգութեան իր վարկածին: Իրական եղելութիւնները զգալի տարբար շատ ճապուկ են, և ենթակայ, այնքան մեկնութիւններու, որ գրական ամենէն համարձակ վարկածը և ամենէն անբանաւորը միշտ պիտի գտնէ, հրկերուն մէջ, արդարապէս միմանակ մը, ինչ որ պիտի տեսնենք վերլուծելով սեռերու եւ գափոխութեան տեսութիւնը:

Իր ճշմարիտ կարծածին, իր գաղափարներուն ցուցադրումին մէջ, Պրիւքսիէթ կը գնէ եռանդազին խանդավառութիւն մը, կիրք մը զուսպ, բայց բուռն: Այս քննադատը արուեստամոլի ոչ մէկ յատկութիւն ունի. միշտ ուզեցորէն համոզուած է ճշտութեան, իր արտայայտած տեսակէտներուն գերազնուութեան, հետեւաբար իրեն հակադրուելիքներուն նախնութեան, անդարմանելի ստույթեան, անոնց ներկայացուած վտանգներուն: Իր հաւատալիքներուն ցուցադրումը կ'ըլլայ, այսպէս, շարունակական կոխ մը հակառակորդի մը դէմ, երբեմն անարկու բայց շտապայայտ գաղափարի կոխ, ուր յաղթութիւնը կը պատկանի անկասկած այն գաղափարներուն որոնք զայն կը տանին իրենց ամբողջութեամբ, ճշտութեամբ, թիւում: Բայց կոխ մը նաեւ, ուր ո'չ մէկ բան դանց ընելու է զանոնք ներկայացնելու ձեռն որ համոզիչ ուժ կ'աւելցնէ իրենց յատուկ կորովին. կոխ՝ որուն մէջ գաղափարը կը զգենու միշտ փաստի (argument) երեւոյթ մը. կոխ վերջապէս՝ ուր Պրիւքսիէթ կը յայտնաբերէ անսպասելի միջոցներ իր հակաճառելու կարողութեան:

Շատ անգամ ցաւեցան մարդիկ այս կերպին համար որուն մէջ մեթոտ մը տեսան։ A. France ծրարելով յանդիմանութիւնը գովասանքի ձեւին տակ ուղղեց Պրիւքքիէի տիպէքթիքային դէմ, իր հեզնանքին խոսոր և վտանգաւոր յարձակումը։ Franceին համար, այս մեթոտը՝ գաղափարները առաջնորդեց, անոնց ընթացքը, ծանր այլ՝ վստահ, կը յիշեցնէ ա՛յն հռչակաւոր ռազմափորձը լէգէոնականներու որոնք կը յառաջանան սեղմ՝ մին միւսին քով, և ծածկուած իրենց վահաններով, քաղաքի մը դրո՛ւ տալու։ Ասիկա կը կողուէր կրեայի պէս ընել, և անոնք ըսն էր։ Երբեք կանգնել հեղինակը կ'ուզէ տանել գտնել այս մեթոտը, պայմանաւ որ մարդիկ չի յաւակնէին զայն իրեն պարտադրել, բան մը որ իր ուժերէն վեր էր՝ սթող մղէ իր խիտ փաստերը կրեայի սարսափելի կանոնադրութեամբ, քանի որ ռազմիկ քննադատ մըն է։ Բայց չի՛ կրնար ներել անմեղ մտքի մը խառնուիլ արուեստի բաներուն նուազ խտութեամբ եւ հետեւողականութեամբ — ինքն իսկ չունի այս բաները — և հոն պարզել նուազ միտք, և մանաւանդ նուազ օրամաբանութիւն։ Նոյն յանդիմանութիւնը կուգայ ժամանակակից ուրիշ քննադատի մը գրելին տակ, աւելի խիտ և աւելի կարկէչ։ G. Pellessier կ'ըսէ՝ օկրուեստի գործերը զինք կը շահագրգռեն մի միայն առնոցմէ իր քաղաք ապագայներուն համար։ Իր քննադատութիւնը՝ մի միայն փաստարկութիւն մըն է, յաւիտենական պաշտպանութիւն մը քեզի։ Միշտ կը յաւակնի բան մը ապացուցանել։

Դիւրաւ ըմբռնելի է որ արամախոհական կերպը տիրաբար անհանդիլ ըլլայ եռանդուն, նկուն մտքերու, կամ միտքերու որոնք անփութութիւնը առաքինութիւն կը նկատեն և եզրակացնելու արհամարհանք՝ ճշմարիտ գերակայութեան նշան։ Կարելի է ընդունել նոյն իսկ որ տիպէքթիքային, նախասիրութեամբ գործածուած, տայ Պրիւքքիէի քննադատութեան ձգտուն և խոսոր բան մը, որ կը յոգնեցնէ ի վերջոյ, Կարելի է բայց զլանալ քննադատի մը ունենալ ամուր համոզումներ, և ոչ ալ կարելի ամբողջութեամբ զանոնք հաստատելու իրաւունքը։ Կարելի է իրաւագրկել զինք տարածելու լաւագոյն համարած իր կար-

ծիքները. ոչ ալ իրաւագրկել զինք կողմնակիցներ շահելու ընթերցողներու խուճարին մէջէն։ Իր խօսքին հմայքը այդ պատճառաւ կրնար նուազիլ կարգ մը ճարտարներու փափաքին համաձայն. բայց այդ զինով է միտքերու վրայ իր ներգործութիւնը։ Եւ վերջապէս չենք ցաւի որ այս հազուագիւտ անվերածելի կամքի օրինակին համար որուն կորովը՝ գաղափարներու տարածումին կը դրոշմէ բուռն և առողջ կեանք մը, կամք՝ հոգածու՝ ամենէն առաջ՝ հաւանիլ տալու, Նոյն իսկ երբ չի յաշողիբ համոզել։

Պրիւքքիէի ոճը կը համապատասխանէ իր տիպէքթիքային տաղանդին։ Հրապարակախօսի մը ոճն է ան. իր գրուած խօսքը ամենէն առաջ կուտայ տպաւորութիւնը խօսուածի։ Ամէն գրական վէճի ընդհանուր իմաստը հանելու իր կարողութիւնը նկատեցինք. նկատեցինք և իր կարողութիւնը տեսնելու գրական իրողութիւնները համարական կերպով։ Այս կարողութիւնները կը թարգմանուին — ինչ կը վերաբերի ոճին — իրթին, երկայն նախադասութիւններով, ամբողջ կառուցուած, և որոնք կ'արտայայտեն կեդրոնական գաղափարին հետ, ոմանք այն գաղափարներն որ զայն կ'ամբողջացնեն, կամ զայն կը բարեփոխեն, կամ կը հակառակին անոր։ Աչքով կարողաւ աստե՛ն, ասիկա կրնայ թուիլ ծանր, երբեքն Նոյնիսկ մութ։ Բայց խօսքերը բարձրաձայն արտասանելով ամէն բան կը լուսաւորուի և կը կազմաւորուի, իւրաքանչիւր միջադէպ կը թուի իր տեղը, և ամբողջութիւնը որոշ չըլագիծ կ'առնէ։ Գաղափարը դուրս կուգայ, լուսաւոր և ուժեղ, ընկերակցութեամբ այն ամէն ինչի որ կը ծառայէ ոչ միայն մարմին տալու անոր, այլ՝ հոգի մը։

Տուինք մեր հեղինակին իմաստասիրական գաղափարներուն և անոնց իր քննադատութեան վրայ ունեցած արձագանքին մէկ պատկերը։ Կը մնայ զծել չըլագիծ գեղագիտական իր ըմբռնումներուն որոնք, ա՛յլ աւելի ուղղակիօրէն, ազգեցին իր քննադատական գործունէութեան վրայ։

ԱՄՓՈՓԵՑ

ՊԱՐԳԵԻ ՏԵՐ ԹՈՎՀԱՆԵՆՍԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՆՈՑ Ի ՀՈՒՍՎԼԱՅ

ՏԵՂԱԿՐԱԿԱՆ. — Հռոմկլայի բերդը կը գտնուէր Կիրիկիոյ արեւելեան կողմը, եփրատի արեւմտեան եզերքին վրայ, Այն-թապ քաղաքէն ոչ շատ հեռու: Ունէր խիստ տաք կլիմայ, այդ պատճառաւ Ծնորհալին զայն կ'որակէ «սոթազին քարանձաւ» (Հնդհանրական էջ 8): Հոն կային երեք եկեղեցիներ կառուցուած յանուն Ս. Գրիգորի, Ս. Աստուածածնի և Ս. Փրկչի (Ազգ. Հանդ. 1913, թ. 1, էջ 68):

ԱԿՏՄԱԿԱՆ. — Այդ բերդը նախապէս կը պատկանէր Փռանկ իշխանի մը՝ Ճնօլինի, որուն մահէն յետոյ Գրիգոր Գ. կաթողիկոս Պահլաւունի (1113-1166) անոր այրիէն, որ Կոստանդին իշխանապետի աղջիկն ու թորոս Բ. իշխանապետի (1145-1163) հորաքոյրն էր, ստացաւ բերդը (1149), հոն հաստաւ տեղու համար հայոց հայրապետանոցը (Սբմբատ 95: Կիւլէսէրեան, Ծովք, Տիւզ. և Հռոմկլայ, Վիեննա, 1904, էջ 63: Ազգայ. էջ 1374-7):

Հայոց հայրապետներէն Հռոմկլայի մէջ նստած յաջորդաբար տասն անձեր, մօտ մէկ ու կէս դար տեւողութեամբ (1149-1293), Առնոթ են:

1. — Գրիգոր Գ. Պանիաւունի (1149-1166). — Ծովք զգեակէն փոխադրուեցաւ Հռոմկլայ, և հոս շինեց գմբէթաւոր և հրաշալեան եկեղեցի մը (Կիր. 63):

2. — Ս. Ներսէս Շնորհալի (1166-73). — Հոս գրեց իր աննման հնդհանրականը, եւ ուրիշ շատ կրօնական երկեր, արձակ կամ տաղաչափաւ: Իր գերեզմանը դարձաւ նշանաւոր ուխտատեղի այդ կողմերու ժողովուրդներուն՝ քրիստոնեայ կամ այլադէն (Ալիշան, Ծնորհալի և պարագայք իւր, Վիեննա, 1873, էջ 487: Կիրիկիա, Պետերբուրգ, 1894, էջ 374-5):

3. — Գրիգոր Գ. Տղայ (1173-93). — Սա հոյակապ եկեղեցի մը շինեց յանուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, արեւելեան Հոս-

յաստանի եկեղեցիներուն նմանութեամբ, և անոր մէջ պարաստեց երկու գերեզմաններ իր հօրեղբայրներուն Գրիգորիսի և Ներսէսի համար, Ծովքէն հոն փոխադրել տուաւ նաեւ Գրիգոր Վկայաւէրի Նշխարները (Սմբ. 139: Միխ. Ասորի, Ծար. էջ 39): Իր օրով գումարուեցաւ (1179) Հռոմկլայի ժողովը, զբաղելու յունական եկեղեցիին հետ միաբանութեան խնդրով, նոյն տարին Ն. Համբարձումի թարգմանած է Յովհաննու Յայնունիթեան մեկնութիւնը Հռոմկլայի մէջ:

4. — Գրիգոր Ե. Քաւալքեմ, Տղայ (1193-94). — Միխ. Ասորիի Յաղագս Քահանայ յութեան գրուածքին շարայարութիւնը կրօնողը (էջ 39), ինչպէս նաեւ Կիրակոս (էջ 69), այս Գրիգորին տուած են Տղայ մահգիրը, որ, տարիքին նայելով, շատ աւելի յարմար կուգայ Քարալէժին քան թէ իր նախորդին: Այստեղ ննչուութեամբ ձերբակալուեցաւ Գրիգոր՝ Սիսի Յովհաննէս եպիսկոպոսէն և տարուեցաւ Լիւնի մօտ Սա հրամայեց կոպիտաւոր բերդին մէջ բանտարկել երիտասարդ կաթողիկոսը, որ շատ չանցած քարալէժ վախճանեցաւ (Սմբատ էջ 106-7):

5. — Գրիգոր Զ. Ապիրատ (1194-1203). — Սա ութսունամեայ ծերունին Ապիրատ, բախտը ունեցաւ Կիրիկիոյ մեծանուն իշխանապետ Լիւնը օժելու թագաւոր հայոց (1199): Իրմով վերջաց. և Բ. Պահլաւազ նիներու տունէն սերած հայրապետներու շարքը, եօթ կաթողիկոսներով 138 տարուան շրջան մը բոլորելէ յետոյ, որ զարմանալի զուգահիշութեամբ — ինչպէս պիտի տեսնենք — հաւատարմ կողմէն պարթեալապետն առաջին հայրապետներու թէ թիւին և թէ բոլորած ժամանակաշրջանին — 302-439 — (Ծնորհալի էջ 14):

6. — Յովնանիկ Զ. Մեծաքարոյ (1203-1221). — Սա ամբողջուց Հռոմկլայի ծախսով մեծ գումարներ, զորս ձեռք բերելու համար քակել տուաւ Պահլաւունի կաթողիկոսներու շինել տուած եկեղեցական թանկարկն սպաները (Սմբատ 115):

7. — Կոստանդին Բ. Մեծաքարոյ (1221-1267). — Նշանաւոր եղաւ իր գրասիրութեամբ, քաջալերեց գրիչներն ու ծաղկողները և իր շրջանին Հռոմկլայ գարձաւ լոյսի վառարան: Ան օրինակել տուաւ բազա-

մաթիւ Աւետարաններ և Նուիրեց զանազան վանքերու, եկեղեցիներու և երեսիլի անհատներու: Իր օրով Հոռովկայ այցելեց Յովհաննէս Գառնիեցի հրաշագործ կուսակրօն քահանայն և հայրապետին փափաքով այնտեղ մնաց ժամանակ մը, և ապա վախճանելով թաղուեցաւ անդ (Կիր. 205):

8. — Յակոբ Ա. Կլայեցի (1268—1286). — Բարձր գնահատելով Շիրակի լինող հայրականին արժէքը, օրինակել տուաւ զայն և զրկեց ամէն կողմ: Իր նախորդին պէս եղաւ քաջակրօն և հովանաւորող պրիշնբուս և մանրանկարչներու, և Հոռովկայի հայրապետանոցը պահեց իր նախանձեկի բարձրութեան վրայ:

9. — Կոստանդին Բ. Կասուկեցի (1281—89). — Աթոռ բարձրանալէն մի քանի տարի վերջ Հեթում Բ. ի կողմէ Սիւրի մէջ գտնաւորուած ժողով գտնելու պաշտօնանկ ըրաւ զանազան ամբաստանութիւններով (Ազգպ. Յօդ. 1182):

10. — Սեփանոս Ի. Հոռովկայեցի (1290—93). — Իր օրով եգիպտոսի սուլթանը Ալաւթ գրաւեց Հոռովկան (1292) և զինքը 12 եւ պիսկոպոսներու, բազմաթիւ քահանաներու և անթիւ քրիստոնեաներու հետ գերի տարաւ եգիպտոս Գերի տարուեցան նաև Ս. Գրիգոր Հուսաւորչի Աջը և Վանկոյի հուկակաւոր Ս. Նշանը (Հայկ. 501—2): Հեթում Բ. ստիպուած մեծ գումարներ վճարեց եգիպտացիներուն և ազատեց աւարի տոնեանք սրբութիւնները:

ՄԵԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Հոռովկայի հայրապետանոցը մին եղաւ Կիլիկիոյ մշակութային մեծագոյն կեդրոններէն, մանաւանդ մանրանկարչութեան արուեստին տեսակէտով գերազանցեց ըլլորը շնորհիւ մեծատաղանդ թորոս Ռօսլինի: Հոս ժամանակագրական կտրուկ կու տանք ինչ որ հասած է մեզի Հոռովկայի հայրապետանոցէն, այդքան կորուստներէ և կողոպտումներէ յետոյ:

Ա. — Յակոբ Գրիչ (1198). — Օրինական է Ն. Շնորհալիի Կաթողիկեայց Մեկնութիւնը: Ստեփանոս Արքեպիսկոպոսին համար. Հ. Դար. 634 և 703: Զարպ. 442:

Բ. — Բասիլ Սարկաւազ Գրիչ (1201). — Օրինական է մասամբ, Աստուածաբան Մ. Գրիգորի Ձ. Կաթողիկոսի եղբոր Պարոն Միխայիլի համար, 1201ին, Ներ-

սէս Շնորհալիի գրած օտոյդ և ընտիր օրինակէն (Սարգ. 22):

Գ. — Յովհաննէս Սարկաւազ Գրիչ (1214—1253). — Օրինական է

1. — Աւետարան, 1214ին. — Խաղթ. Գ. 89:

2. — Աւետարան, 1253ին, Կոստանդին Ա. Կաթողիկոսի համար, որ զայն կը նուիրէ Փոսոյ Անապատին, միաբանակցելով այդ մենաստանի կրօնաւորներուն. — Թ. Աղբար, Բ. 357—360: Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 65:

Դ. — Բարսեղ Գրիչ, 1238ին օրինական է Միխայիլ Գալի Դաւթաւանագիրքը, Սուրբ Գրիգորի Մարկոս Արքեպիսկոպոսի համար. Հայպ. 458:

Ե. — Կիրակոս Նշ. Գրիչ եւ Մաղկոզ (1239—68). — Նախապէս, 1239ին, Դաւթարի մէջ օրինական էր Ճաշոց մը, ինչպէս տեսանք: Հոռովկայի մէջ ալ կ'օրինակէ յաջորդաբար հետեւեալները.

1. — Աւետարան, 1244ին, Կոստանդին Ա. Կաթողիկոսի ծախքով, զոր կը նուիրէ Անդրեասանց Ուխտին. — Սարգ. Թ. 151, Ա. Հատոր էջ 652:

2. — Աւետարան, 1248ին զոր կազմած է Վարդան: Ստացողն է Ստեփանոս եպոս. — Սիւրմ. Բ. 1:

3. — Աւետարան, 1249ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի ծախքով, նուիրուելու համար Լեւոն արքայորդիին: Կոստանդին 1255ին զայն զարգարել տուած է արծաթապատ կազմով, որ Կիլիկիան ոսկերչութենէն մեզի հասած թանկագին Նշխար մըն է: Լեւոն սոյն Աւետարանը 1263 թուին նուէր կու տայ իր քրոջ Սայտայի տիկին Տամ Թիմիին. — Գ. Արք. Յովսէփեանց, Մի էջ, 23: Մ. Եպոս. Տէր Մովսիսեանց, Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 64:

4. — Ճաշոց, 1268ին, Սմբատ Գունդապալի համար. — Անսիդք, էջ 93:

Զ. — Պետրոս Երէց Կատնայեցի, Գրիչ (1248). — Որդի Կոստանդին երէցի. Օրինական է Աւետարան մը, 1248ին. — Թ. Աղբար, Բ. 350—51:

Է. — Թորոս Հոռովկայեցի, Ռօսլին, Նշ. Գրիչ եւ Մանրանկարիչ (1256—1272). — Հայ մանրանկարչութեան պարծանքն է Ռօսլին, որուն Հոռովկայի մէջ արտադրած զմայելի գործերէն մեզի հասած

են եօթ Աւետարաններ և Մաշտոց մը, Այսպէս.

1. — Աւետարան, 1256ին օրինակուած զժայլելի բոլորգրով և ծաղկուած գեղեցիկ լուսանցազարդերով: Ստացողն է եղած Կոստանդին Ա. կթղ. Բարձրբերդցի. — Սիւրմ. Բ. 46:

2. — Աւետարան, 1260ին, հրաշալի բոլորգրով և սքանչելի խորաններով, մազադաթի վրայ: Ստացողն է դարձեալ Կոստանդին Բարձրբերդցին. — Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 67: Միաբ. էջ 214:

3. — Աւետարան, 1262ին: Գրիչն է Աւետիս Քահանայ. կազմողը՝ Առաքել Հնազանդեց: Նկարազարդած է Ռօսլին: Այս Աւետարանը գրուած է Հեթում Ա. ի որդի Լևոն իշխանի համար. — Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 69:

4. — Աւետարան, 1262ին, փոքր երկաթագրով, մազադաթի վրայ, Թորոս քահանայի համար: Նախապէս կը գտնուէր Սերաստիա (Թ. Աղբար, Ա. 183), այժմ կը գտնուի Baltimore, Walters Arts Gallery, No. 539:

5. — Աւետարան, 1265ին, Սարուան գիթարի տէր՝ Կոստանդին Թազադիր իշխանին համար:

6. — Մառնոց, 1266ին գրուած Սիս, Աւետիք քահանայի ձեռքով, Վարդան եպիսկոպոսի համար, որ այդ ժամանակ կը գտնուէր Կոստանդին կաթողիկոսի մօտ Հոմակայ, ուր նկարազարդել տուած է Թորոս Ռօսլինի. — Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 73:

7. — Աւետարան, 1267-8ին, գրուած է Լևոն Բ. ի որդի Պարոն Հեթումին նուիրուելու համար: Կազմողն է Առաքել Հնազանդեց. — Թ. Աղբար, Ա. 324:

8. — Աւետարան, 1272ին օրինակուած Աւետիս Գրիչն: Ստացողն է Կեռան Թագուհի. — Անահիտ, 1907, էջ 200-204: Միաբ. էջ 14 և 168:

Ը. — Առաքել Հնազանդեցն նշ. Կազմարդ (1260-1278). — Որդի Պօղոս սարկաւազի և աշակերտ կազմարար Սարգիս քահանայի (+ 1262): Իր կազմած շքեղ գործերէն ծանօթ են հետեւեալները.

1. — Աւետարան, 1262ին գրուած Թորոս քահանայի համար, և նկարազարդուած Թ. Ռօսլինէն. — Թ. Աղբար, Ա. 189:

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

ԳԼՈՒԽ Գ.

J. S. Bach (1685-1750). — Երաժշտական հին գերդաստանի մը զաւակ, այս մեծ հանճարը իր ժամանակին մեծ համարաւ կը տիրանայ (թէ և իր մահէն վերջ մօտ կէս դար կը մոռցուի) իրր գաշնակահար, երգեհոնահար, ջութակահար, երաժշտութեան ուսուցիչ, եկեղեցական երգչախումբերու կառավարող, և իբրեւ երաժիշտ, երաժշտական գիտելիքներու այն խորունկ ճանաչողութիւնը, որուն տիրացած է բազմատարաբար պլտիկ տարիքին,

2. — Աւետարան, գրուած 1267ին, Պարոն Հեթումին նուիրուելու համար: Գրիչ և ծաղկող՝ Թ. Ռօսլին: Կազմուած է 1268ին. — Թ. Աղբար, Ա. 324-7:

3. — Աւետարան, գրուած 1272ին, Լևոն Գ. ի և Կեռան Թագուհիի համար, Աւետիս գրիչէն: Ծաղկած է Ռօսլին. — Անահիտ, 1907, էջ 200-204:

4. — Աւետարան, գրուած 1278ին, Յովհաննէս Արքայադէսը ձեռքով. — Սիս. 298: Գայէմքիարեան, Ծ. 12այ. 2եռ. Արքունի Մատ. Միւնիսէն, Թ. 1:

Թ. — Աւետիս Քնյ. նշ. Գրիչ (1262-1272). — Օրինակած է Հոմակայի մէջ, ընտիր բոլորգրով, մազադաթի վրայ,

1. — Աւետարան, 1262ին, Հեթումի որդի Լևոն իշխանին համար: Ծաղկած է Ռօսլին:

2. — Աւետարան, 1272ին, Թագաժառանգ Լևոնի և Կեռան Տիկնոջ համար: Ծաղկած է Ռօսլին: Ապա նուիրուած է Ակնեբ վանքին. — Շողակաթ էջ 203-4: Ազգ. Հանդ. 1910, Թ. 2, էջ 23: 1913, Թ. 1, էջ 76: Միաբ. էջ 168:

Նոյն անձն է Սիսի մէջ 1266ին Մաշտոց մը ընդօրինակող համանուն քահանային հետ:

Ն. Վ. ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

ստացած է գրեթե ինքնագլուխ: Իր հսկայական գործը, ժառանգը, կ'ընդգրկի ձայնական և գործիական երաժշտությունը միանգամայն: Ան հեղինակն է հինգ մեծ պատարագներուն, գրուած երգչախումբի և նուագախումբի համար, որոնցմէ ամենէն խորունկը սի միսերուն է: Ան հեղինակն է նաև բազմաթիւ oratorio-ներուն, (les passion selon Saint Mathiew ամենէն նշանաւորն է, գլուխ գործոց նկատուած) եկեղեցական և աշխարհիկ բազմաթիւ cantate-ներուն, դաշնակի երգէհոնի համար գրուած բազմաթիւ sonate-ներու, prélude-ներու, fugue-ներու և concerto-ներու (նուագախումբի ընկերակցութեամբ): Bach անմահ է և պիտի մնայ անով՝ որ ստեղծած է ձայնական երաժշտութեան նոր ոճ մը (իր ոճը) որ շատ տարբեր է իտալականէն, ֆրանսականէն, և գործիական երաժշտութեան նոր և ինքնատիպ ոճ մըն է: Ան իր գործերուն մէջ կը յատկանշուի իր զգացումներուն անգերազանցելի խորութեամբ և technique կատարելութեամբ: Ան կատարելութեան գագաթնակէտին հասցուցած է fugue-ը որ շատ նախնական աստիճանի վրայ կը գտնուէր իրմէ առաջ:

Hændel (1685—1759) ժամանակակից է Bach-ին: Ան իր կեանքին մեծ մասը անցուցած է Անգլիոյ մէջ, իրր opéra-ի հեղինակ՝ ան նոր բան մը աւելցնելիք չունի: Կը գրէ իտալական բազմաթիւ opéra-ներ: Բայց Hændel-ի իրական հանճարը՝ կրօնական ներշնչուած անգերազանցելի խորութիւնը, երեսն կ'իլլէ մանաւանդ իր oratorio-ներուն մէջ: Նոր աչք մը, նոր հորիզոններ, նոր ոճ մըն է Hændel-ի կրօնական ոճը: Կը գլուխ գործոց Messiah-ն (որ գրած է 24 օրէն) կարծէք աստուածային ներշնչում մը կ'ենթադրէ: Hændel-ի գործիական երաժշտութեան կալուածն ալ բաւական ընդարձակ է: Գրած է մեծ թիւով վուժակի concerto-ներ և sonate-ներ (եկեղեցական) որոնք մինչև հիմա իսկ կը նուագուին: Այս երկու մեծ հեղինակներու մասին պիտի խօսինք նաև ուրիշ տեղեր ալ, մանաւանդ գործիական երաժշտութեան եղափոխութիւնը մատնանշելու ժամանակ: Միայն, իբրև ընդհանուր ակնարկ սա պէտք է աւելցնենք՝ թէ այս երկու հեղինակները իրենք իրենց մէջ այնքան

լրիւ ամբողջութիւն մըն են, որ կը կազմեն առանձին շրջան մը: Այդ շրջանը կը յատկանշուի անով որ մեծ և փառաւոր զաղկապ մը կը հանդիսանայ, որը իրարու կը միացնէ երաժշտութեան polyphonique և դասական (Haydn, Mozart, Beethoven) շրջանները: Bach-ի և Hændel-ի շրջանին է որ հակակէտի և Harmonie-ի հաւասարակշռութիւն մը առաջ կուգայ երաժշտական գործերուն մէջ: Իսկ եկեղեցական պատարագները այս շրջանի, ոչ միայն երգչախումբի, այլ նաև նուագախումբի ալ մասերէ բաղկացած են:

Երաժշտութեան դասական շրջանին անցնելէ առաջ, ընդհանուր առմամբ դասականութեան մասին խօսելէ առաջ, պէտք է որ գործիական երաժշտութեան մասին խօսինք:

Գործիական երաժշտութեան առաջին խարխափումները կ'սկսին Ժն-ԺՋ. դարերուն ընթացքին: Դաշնակը — որ գիտենք թէ Ժն-ԺՋ. դարերուն կատարելագործուելով իր արդի կերպարանքը ձեռք առաւ — մեծ դեր կը խաղայ այս տեսակէտով: Առաջին գործիական կտորները դաշնակի համար գրուած են (նաև երգեհոնի համար): յիշել Ժն. դարու երգեհոնահարները, ԺՋ. դարուն մանաւանդ երաժիշտներ՝ Ժողովրդական motif մը առնելով կը վերադասարկեն զայն, եղանակը քիչ մը զարգացնել փորձելով, իսկ առաւելաբար ստեղծելով և ներկայացնելով այն motif-ին դաշնական փոփոխակները, Այս ձև գրիչն է որ ժամանակի ընթացքին զարգանալով ձեւունեղ կուտայ զառ գործիական սեռի մը՝ variation-ին: ԺՋ. դարու անգլիացի երաժիշտները Byrd, Bull և Gibbons լատգոյն ներկայացուցելիներն են իրենց ժամանակի դաշնակի դրամականութեան: Danse, — ասուսով զառ գործիական, շատ հին, և ժողովուրդներու կողմէ ստեղծուած և հետըզհետէ ձեւաւորուած երաժշտական շատ նախնական և կարճ ձև մը՝ որ սակայն հիմն է ամբողջ գործիական երաժշտութեան մեծ և խորունկ սեռերուն՝ sonate-ին, concerto-ին, symphony-ին:

Պարբեր, շատ հին ժամանակներէ ի վեր գոյութիւն ունին, իսկ անոնց գործադրութիւնը սերտօրէն կապուած է երաժշտութեան հետ: Առանց երաժշտութեան պար

մը կարելի չէ երեւակայել: Ամենէն յետաժնաց ժողովուրդներն անգամ կը պարեն երգելով, ծափ զարնելով և նուագելով: (Թմբուկ մը և զուռնա մը գէթ) կամ՝ կըրնանք ըսել թէ պարի արուեստին հետ զուգընթացաբար զարգացած է երաժշտական ձև մը, ներկայացնելով բոլորովին ուրոյն յատկանիշներ: Պարի եզանակները ուրեմն — որոնց կարճ անուն մը տալու համար danse պիտի ըսենք ասկէ վերջ — ծագումով հարազատորէն ժողովրդական են, ժողովուրդին կը պատկանին: Բայց հետզհետէ ժողովրդական ծագում ունեցող այս սեռը վերջնական ձև մը կ'առնէ, կը կերպարաւորուի, կը վերացականանայ, կամ կը մտաւորականանայ (եթէ այսպէս բառեր կարելի է գործածել) մինչև որ ժն. դարուն և անկէ սկսեալ անհատ երաժիշտներու կողմէ այն անոր մշակուիլը կը տեսնենք: ԺՁ. դարուն արդէն ժողովուրդէն շատ կը սիրուին և կը զննահատուին այս պզտիկ ու զիւրաբանելի, զիւրամատչելի կտորները: Այս շրջանին մշակուող բազմաթիւ danse-երու տեսակներ կան, որոնց զխաւորներուն յատկանիշերը պէտք է տանք:

1) La Pavane. — Դանդաղ չափով և երկեակ (binaire) rythme-ով danse մըն է, որ խալալկան, ծագում ունի:

2) La Gaillarde. — Արագ և աշխոյժ չափով, ու երեակ (ternaire) rythme-ով danse մըն է: Այս երկու ձևերը՝ ամենէն զխաւորներն են, և ուրիշներ քիչ թէ շատ վերջիշեաներուն յատկանիշերը ունին: 3) Menuet երեակ rhythm-ով danse մը: 4) Allemande. 5) Sarabande. — Սպանիական danse մը: 6) Gigue. — Անգլիական աշխոյժ danse մը: 7) Gavotte. — Պրանսական: 8) Passacaille. — Իտալական:

Ժժ. դարուն՝ երաժիշտներ այս կարճ կտորները կ'սկսին խմբաւորել, զանազանութիւն մը, contraste մը յառաջ բերելու համար, modulation մը նշելու համար: (Այս խմբաւորելու գաղափարը մեծ յառաջդիմութիւն մըն է), Առաջին խմբաւորութիւնը կ'ըլլան զոյգ առ զոյգ: Ընդհանրապէս pavane-ներուն զանազանութիւնը կը հակադրեն gaillarde-ներուն արագութեան և աշխուժութեան: Ժժ. դարուն զոյգ առ զոյգ խմբաւորումը danse-եր գրողներուն ամենէն նշանաւորն է Bulli, որ ինչպէս տեսանք

Ֆրանսական opéra-ի հիմնադիրն է: Թէև bulli danse-երը վերջը գործածեց ոչ թէ գործիական երաժշտութիւնը նկատի ունենալուն համար, կամ այդ նպատակաւ, այլ danse-երը ուրիշ ուղղութեամբ մը գրելով զանոնք գործածեց ballet-ներ գրելու համար: Այս ballet-ը երաժշտական ուրիշ սեռ մըն է, որուն մասին յետագային պիտի խօսինք: Աւելի վերջ մարդիկ զոյգ զոյգ խմբաւորելը շատ անբաւարար գտնելով, երեք առ երեք, չորս առ չորս կ'սկսին խմբաւորել, Ասկէ յառաջ կողջայ արտաշին իրական և կատարեալ գործիական սեռը, suite-ը: ԺԼ. դարու առաջին կէտը գործիական երաժշտութեան պատմութեան մէջ suite-ի շրջան կը կոչուի: Այս սեռէն մեծ մշակողներն են Bach, Hændel, Scarlatti (իտալացի), Couperin (Ֆրանսացի) և Purcell (անգլիացի): Մանաւանդ J. S. Bach suite-ը շատ աւելի կը մտաւորականացնէ, զայն աւելի գիտականացնելով, և զգացումի խորութիւն ներմուծելով: Suite-էն շատ արագ կերպով ծագում կ'առնէ sonate որ չորս բաժանութիւններէ կը բաղկանայ (movement) աւելի կատարելագործուած ձևը ներկայացնելով suite-ի չորս հակադրուած danse-երուն: Բայց այս շրջանին (ԺԼ. դարու առաջին կէտին) երկու տեսակ sonate-ներ կան: Ա) Sonate de Camera (աշխարհիկ), և Բ) Sonate d'église (եկեղեցական): Այս վերջինը շատ աւելի լուրջ և մեծ վարպետներու կողմէ մշակուած է, ինչպէս G. F. Hændel, կը պահանջէ աւելի ճարտարութիւն, երաժշտական գիտելիքներու մեծ պաշար մը, և իսկական տաղանդ, որովհետեւ այլեւս այս sonate-ին զարգացնել կայ սթէմա մը, նիւթ մը (development) և շատ գոտար է յաջող կերպով կիրարկել: Եւ քնականաբար այս եկեղեցական sonate-ն է որ կատարելագործուելով, և իր վերջնական ձևը առնելով ԺԼ. դարու երկրորդ կիսուն E. Bach-ի կողմէ, ծնունդ կուտայ գործիական ուրիշ սեռերուն: Ապագային ստեղծուելիք բոլոր գործիական սեռերը, ouverture, symphonique, poem, symphonie, concerto, բոլորն ալ sonate-ի առաջին շարժումին ձևին (forme-ին) վրայ ձևաւորուած են: Ուրիշ խօսքով, symphonie մը, concerto մը, sonate-ի ընդլայնուած մեծացում, կատարելագործուած սեռերն են: ԺԼ. դարու առաջին կիսուն կ'ստեղծուի

նաև ուրիշ գործիական լուրջ սեռ մը, Fantasia-ն, Բառացի Թարգմանութեամբ Fantasia երեակայութիւն կը նշանակէ։ Քիչ մը երաժշտական օրէնքներէ, կանոններէ ազատ, անկախ սեռ մըն է, նախաքերական (contrapontal) ռոնով, ընդհանրապէս դաշնակի համար գրուած։ J. S. Bach կատարելութեան կը հասցնէ այս սեռը, ինչպէս կը հասցնէ Fugue-ը, որ այստեղ այլևս սեռի մը անունն է և ոչ թէ ռճի մը անունը։ J. S. Bach կատարելութեան կը հասցնէ նաև toccata անունը գործիական սեռ մը։ Toccata քացաւորելու համար նախ պէտք է տանք sonate-ի տարբեր մէկ քացատրութիւնը։ Մենք գիտենք թէ Ժ. Գարուսն ստեղծուած էր cantata անուն vocal (ձայնական) սեռը։ Երբ գործիական սեռ մը ստեղծուեցաւ՝ փոխանակ նոր անուն մը տալու անոր, cantata-ին հակոտնեայ անունը տուին, այսինքն ոչ թէ ձայնով երգուելիք՝ այլ գործիքով նուագուելիք, այն է sonata։ Sonata-ն սկիզբը կարճ կտոր մըն էր և միայն ջութակին վերապահուած էր։ Sonata ըսելով խալաքիք կը հասկնային ջութակի համար գրուած կտոր մը։ Իսկ այն sonate-ը եթէ զաշնակի համար վերադարձրէին՝ վերադարձուած կը տորը կը կոչէին toccata։ Ուրիշ մեր մինչև հիմա տեսած բոլոր սեռերը կ'ամփոփուին երկու անուններու մէջ՝ toccata և sonata (համադրուած սկզբնական սեռի մը՝ cantata-ին)։

Պատիկ ակնարկ մըն ալ opéra-ի մի քանի մեծ գործերու մասին (Ժ. Գարուս)։ Մեր տեսած վերջին հեղինակը Hændel-ն էր։ Opéra-ի մէջ աւանդապատմութիւնը շատ յառաջ գացած էր։ Մեծ հիմնադիրներէն վերջ միջակութիւններ խախտելու սկսած էին արդէն սեռը, կապելով միայն իրենց նորարարները, և սոսկանով որ ռճը խորքի մարտադրութիւնն է միայն, օրինակելով անոնց ռճը, առանց անոնց խորքը ունենալու։ Այս տեսակէտով ըմբոստ հոգի մը, բարենորոգիչ մը պէտք էր, ան եկաւ։

Gluck. — Opéra-ն, ողբերգական բանաստեղծի նախադրեցումով, drama-ի վերածող այս երաժիշտը, գերմանացիք մը ծընունդով, իտալական opéra-ներէ մինչև իր գեանքին վերջը։ Իր 107 opéra-ները կը յատկանշուին յուզականութեամբ, ու իրենց պարզ վեհութեամբ։ Իր գլուխ գործոցներէն Alceste, Orphéo, Iphigenie en Aulice և Iphi-

genie en Tovride (յունական հին ողբերգութիւններ բոլորն ալ) մեր ժամանակին ամենէն մեծ երաժիշտներէն մէկը եղած է, տիրացած է մեծ համբաւի, կոչուելով և բաժանութեան Միքէլ Անճէլոն։ Շատ կարճ և կուռ կերպով պէտք է ներկայացնել իր բարենորոգիչի և յեղափոխականի զազափաները, որոնք տակնուվրայ ըրին ժամանակին երաժշտական աշխարհը մեծ յուզում, ոգևորութիւն և վիճաբանութիւններ յառաջ բերելով։

1) Երաժշտութիւնը drama-ին օժանդակ տարրն է միայն։ (Թէև իր drama-ներուն մէջ երաժշտութիւնն է առաջին և կարեւոր տեղ մը ունեցող տարրը, սա պարզ պատճառաւ, որ մեծ երաժիշտ մըն էր)։

2) Opéra-ին ouverture-ը իր նիւթին ամփոփումը պէտք է ըլլայ, և այդ նիւթին վրայ խորհրդածութիւնն էր մը, և ոչ թէ պատահական երաժշտական կտոր մը։

3) Օրքեսթրային շատ աւելի շահեկանութիւն տալ պէտք է, քան պարզ ընկերակցութիւն մը։ (Իր ժամանակին իտալացիք քննադատած են իր գործերը ըսելով թէ շատ աղակոտ են օրքեսթրայի մասերը)։

4) Ազնիւ և վեհ պարզութիւն մը պէտք է ունենան opéra-ները, քան թէ technique բարդութիւններ, անիմաստ virtuose-ութիւններ։ Gluck իտալական լուրջ opéra-ին վերջին և մեծ ներկայացուցիչն է։ Իրմէ վերջ opéra-comique-ը ստեղծուեցաւ, մեծ խանդավառութիւն առաջ բերելով, նուաճելով զանազան երկիրներ, Ֆրանսա, Անգլիա, (բայց Գերմանիայէն), ու փոթորիկի մը պէս գալով ու անցնելով երաժշտութեան թատերաբեմէն՝ շատ կարճ (բաղդատաբար) տիրապետութենէ մը վերջ։

Փրանսայի մէջ Lulli-ի յաջորդները, Colasse, Waurt, արժանի ժառանգորդները չեղան իրենց մեծ վարպետին։ Բայց Ժ. Գարուս առաջին անգամ ըլլալով ճանչցաւ հարազատ հանճար մը, opéra-ի պատմութեան մէջ։

ՕՆՆԻԿ ՈՒՂՈՒՐԻԼԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 5)

ԼԵԶՈՒԿԻ-ԻՏԸԿԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԸ ԽՕՍԱԿՑԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒ ԷՐՈ՞

Մեր ուսումնականները շատ անգամ են զբաղուել այն հարցով թէ՛ Ս. Գարի հայերէնը, այն լեզուն՝ որով գրուած են Ս. Գիւրգը, Ծղնիկը, Ոսկերիւսը ևն. ժամանակի ժողովրդեան խօսակցական լեզուն էր, թէ արուեստական մի լեզու՝ որ յօրինեցին Մեսրոպ, Սահակ և իրենց երէց աշակերտները: Ոմանք առաջինի կողմն են, բայց շատեր երկրորդ կարծիքին են. ուրիշներ էլ բռնում են միջին դիրքը, այսինքն ընդունում են որ Ս. Գարից մեզ աւանդուած այդ հայերէնը (գրաբարը) ժամանակի խօսակցական լեզուն էր, բայց Սահակի ու Մեսրոպի ձեռքով գրական մշակութիւն կրած, կոկուած ու բարեփոխուած էր:

Մի անգամից ասենք՝ որ արուեստական լեզուի գաղափարը հակառակ է գիտական լեզուաբանութեան սկզբունքներին և օրէնքներին: Ոչ մի տեղ, մարդկային պատմութեան ընթացքում տեսնուած չէ ինքնահանար արուեստական մի լեզու կամ այդպիսի մի լեզուով գրուած գրականութիւն: Նոյն իսկ այն արուեստական լեզուները՝ որ ժ. Գարուց սկսեցին յօրինել զանազան գիտուններ՝ միջազգային հաղորդակցութեան պահանջներին բաւարարութիւն տալու համար. (ինչպէս Վոյպպիլի, Յսպէրանտո ևն. ևն.), գեռ մինչև այժմ, հակառակ գիտունների ու պետութեան և միջազգային զանազան կոնգրէսների ջանքերի և աշխատանքի՝ արմատ չեն բռնել: Նրանք անցել են և անցնում են նորաձեւութիւնների նման, մինչդեռ գրաբարը (այսինքն Ս. Գարի աղուեսական լեզուն) գարեի շարունակ շարունակել է իր գոյութիւնը: Եթէ այդքան գիտուններ պետութիւններ և միջազգային կոնգրէսներ, այս օրուաւոր դարերում, չեն կարողանում

կեանք տալ ու պահել մի արուեստական լեզու, միթէ՞ Սահակ և իրենց սակաւաթիւ աշակերտների խմբակը աւելի ուժեղ էին քան բոլորը՝ որ կարողացան թէ ստեղծել և թէ պահել այդ արուեստական լեզուն (գրաբարը) այնքան դարեր շարունակ:

Նախ հարց տանք. ինչու՞ համար Սահակ և Մեսրոպ պիտի ստեղծէին արուեստական լեզուն. անշուշտ այդ լեզունով մի գրականութիւն ունենալու համար. իսկ ինչու՞ համար պիտի ունենային այդ գրականութիւնը. — ի հարկէ ժողովրդի պահանջներին բաւարարութիւն տալու համար: Ներկայ դէպքում մինք գիտենք որ Սահակի և Մեսրոպի նպատակը հայ ժողովրդի քրիստոնէական դաստիարակութիւնն էր, նրա ձեռքը հայերէն լեզուով գրուած Ս. Գիրք տալն էր: Եթէ այդ գիրքը պիտի ծառայեր լուի իբրև սրբութիւն կամ իբրև կուռք, ինչպէս պիտի լինէր՝ արուեստական մի լեզուով, այն ժամանակ ի՞նչ կարիք կար այնքան նեղութեամբ թարգմանելու հայերէնի, քանի որ յունարէն և ասորերէն Ս. Գիրքը արդէն կար և գործածուած էր հայ ժողովրդի մէջ: Եթէ Մեսրոպ եւ բոլոր թարգմանիչները տառապում ու գանգատուում էին այն բանից՝ որ հայ ժողովրդը ոչինչ չի հասկանում յունարէն կամ ասորերէն Ս. Գիրքից, ինչու՞ պիտի առային նրա ձեռքը մի ուրիշ արուեստական լեզուով գրուած Ս. Գիրք, որ նոյնպէս անհասկանալի պիտի մնար նրան: Այս մտածութիւնները մեզ ստիպում են ընդունել որ այն լեզուն՝ որով թարգմանուեց Ս. Գիրքը հայ ժողովրդին հասկանալի, այսինքն նրա խօսած լեզուն էր:

Մեր աչքի առաջ իբր օրինակ ունինք հարիւրաւոր դէպքեր զանազան գրականութեանց ստեղծման, մանաւանդ քրիստոնէական քարոզչութեան նպատակով, ինչպէս եղաւ Ս. Մեսրոպի ժամանակ հայոց մէջ: Թողնելով սլաւական և գոթական գրականութեանց ստեղծումը Աւետարանի թարգմանութեան միջոցով, յիշենք Անգլիացի և Ամերիկացի ժողովրդական միսիոնարների քարոզչական գործունէութիւնը Աֆրիկէի զուլուսների, Ամերիկայի վայրենիների և կամ մեր հարեւան անգրագէտ քրդերի մէջ: Ինչ են անում այդ քարոզիչները: Արդեօք որեւէ արուեստական

(*) Վերցուած՝ մեծաւուկ հեղինակի «Գրաբարի մասին հայ Լեզուի» գործից (ԺԶ. Եւ ԺԸ. Գլուխ):

լեզու են ստեղծում և գրանդով սկսում իրենց քարոզությունը: Ոչ, Նրանք մի քանի տարի ձեռում են այդ ժողովուրդների մէջ, ուշադրութեամբ սովորում են ժողովրդի խօսած լեզուն և յետոյ տառեր յարմարեցնելով թարգմանում են Աւետարանը այդ խօսակցական լեզւին և սկսում են կարդալ ու քարոզել: Ուրիշ կերպ վարուել ոչ կարելի էր և ոչ էլ պէտք էր: Այսպէս արին նաև Ս. Մեսրոպ և Ս. Սահակ:

Ասենք թէ այն անգլիացի և ամերիկացի քարոզիչները օտար են այն վայրենի ժողովուրդների համար, իսկ Սահակ և Մեսրոպ իրենց ժողովրդի հարազատ զաւակներն էին: Այդ զէպքում օրինակ առնենք ալբանացիներին, ափսաղներին, չէ՛լէններին և մեր բնակակից եղիպներին ուրոնք մինչև այժմ անգիր ժողովուրդ էին, և այժմ այլոքան հնարելով հիմք են դնում մայրենի լեզուով գրականութեան: Արդեօք նրանք հնարում են որեւէ արուեստական լեզու, թէ՞ գրում են ճիշտ այնպէս, ինչպէս իրենք են խօսում: Բնականաբար խօսակցական լեզուն են անց կացնում գրականութեան, որովհետև ուրիշ կերպ կարող չեն:

Գրաբարը իբրև արուեստական լեզու ընդունելը ենթակայական (subjectif) մտածողութիւն է: Մենք որ տարիներ շարունակ աշխատելով հազիւ կարողանում ենք սովորել գրաբարը և հիանում ենք միշտ նրա գեղեցկութեան, ճոխութեան ու պերճութեան վրայ, չենք կարողանում ըմբռնել թէ ինչպէս կարող էր նա լինել մի անգրագէտ հասարակ ժողովրդի խօսակցութեան լեզուն: Եւ այս անըմբռնելի երևոյթը բացատրելու համար մերթ ինչոպես ենք Բ. կամ Դ. զարում գայութիւն ունեցած և յոյն, պարսիկ կամ ասորի տառերով եւ կամ գանիէլեան նշանագրերով գրուած հայալեզու գրականութիւն և մերթ ընդունում ենք որ այդ լեզուն երբէք խօսուած չի եղել, այլ հանճարեղ Մեսրոպի ու Սահակի ձեռքով շինուած արուեստական մի լեզու է եղել: Բայց ինչպէս որ անհիմն է ենթադրել նախամեսրոպեան որեւէ հայալեզու գրաւոր գրականութիւն, նոյնպէս և անտեղի է մտածել թէ գրաբարը Ե. զարում չինուած արուեստական մի լեզու է: Մի ամբողջ ժաշովուրդ և նրա զլխով անցած հա-

զարաւոր տարիների ժամանակը ահա սրանք են եղել հայերէն լեզուի հեղինակները. և այս հեղինակները անշուշտ աւելի հանճարեղ էին՝ քան իրենց ծնած հանճարեղ զաւակները:

Եթէ գրաբարը գեղեցկութեան, ճոխութեան ու պերճութեան, նոյնպէս եւ նրա դժուարութեան պատճառով մենք առաջնորդուինք մտածելու թէ նա մի արուեստական լեզու էր և ոչ խօսակցական, ուրեմն արուեստական պիտի լինին նաև հին յունարէնը, լատինարէնը, սանսկրիտը եւն. որոնք օակայն իրենց ժամանակին խօսակցական լեզուներ էին: Անօակցական չպիտի լինէր նաև գերազանցապէս դժուար ու հանելուկային կազմութեամբ քարաբերէնը, որ սակայն այսօր անապատում թափառող կիսավայրերի արարի բերնումն է հնչում:

Գրաբարի արուեստական և ոչ-խօսակցական լեզու լինելու զաղափարը մերժելուց յետոյ, անցնենք խօսել այն մեղով կամ չափաւոր կարծիքի մասին, որով գրաբարը համարուում է ժողովրդական լեզուի կոկուած ու բարեփոխուած մի վիճակ, նրանք՝ որ հետեւում են այս կարծիքին, իբր օրինակ մէջ են բերում մեր արդի աշխարհաբարը, որ հիմնապէս մեր ժողովրդի խօսած լեզուն է, բայց գրագէտների ձեռքով կոկուած ու մշակուած:

Այս օրինակը հենց իրան է հերքում:

Ինչպէ՞ս կոկեցին մեր գրագէտները հայ ժողովրդական լեզուն (ռամկօրէնը), ինչպէ՞ս ստեղծեցին նրանից աշխարհաբար գրական լեզուն: Թէ արեւմտեան և թէ արեւելեան աշխարհաբարի հեղինակները առին ժողովրդական լեզուն այնպէս ինչպէս կար, ջնջեցին նրա միջից օտար (սովորաբար թուրքերէն) բառերը, զրին նրանց տեղ հայերէն հոմանիշները, իսկ աղաւաղեալ հայերէն բառերը փոխանակեցին գրաբարի ձեւերով: Օրինակի համար ժողովուրդը ասում էր՝

Սապունը փխ հոտ ունի

գրագէտները զարձրին՝

Օճառը վատ (կամ գէշ) հոտ ունի.

Ժողովուրդը զանազան բարբառներով ասում էր.

Երեւ. էս տունը բարցր ա

Պյ. աս տունը բարա է

Վն. էսա տուն պանցր ի

Ղրի. էս սօնը պէցիւր ա.

գրազէտնիրը վերցնելով գրաբարի ձեւերը կազմեցին՝

աշխ. Այս տունը բարձր է:

Քերականութիւնը, շարադասութիւնը և համաձայնութիւնը մնացին անփոփոխ: Բայց քանի որ լեզուի շինութիւնը նշանակում է հին ձեւերի վերանորոգում, հետեւաբար այս շինողական երեւոյթը տեղի կարող է ունենալ միմիայն այն պարագային, երբ լեզուի հնագոյն վիճակը յայտնի է: Իսկ երբ այդ հին ձեւերը յայտնի չեն գրական մնացորդներով, ուրիշ խօսքով չկան, գրագէտը ստիպուած է լսածը գրի առնել աւմենայն հաւատարմութեամբ: Ուրիշ կերպ ներթափանցանակութիւն է: Այսպէս արին և պիտի անէին բողոքական միսիոնարները վայրենիների լեզուով Աւետարանը թարգմանելու ժամանակ, այսպէս են անում նաև բոլոր անգիր ժողովուրդները՝ որոնք սկսում են իրենց համար զիր և գրականութիւն ստեղծել. Այսպէս արին նոյն իսկ մեր գրական լեզուի հնարիչները այն բառերի հանդէպ, որոնց հին ձեւը կամ չկար և կամ չգիտէին. օրինակ հենց, հերթ, ալարիլ, ալանի, աթար, սկիւշ, հարեւան, ազաւ, ատեն և այլ բազմաթիւ գաւառական բառեր: Մէ կամ նաև այն օտար բառերի հանդէպ, որոնց համապատասխան հին հայերէն ձեւը չկար ինչպէս նախուս, հարաւ, հալալ, մահտեսի եւայլն:

Արդ, Մեծորայի կամ Ռաբբին առաջ կա՞ր որեւէ գրական մնացորդ հայերէն լեզուով, կա՞ր նախնի դարերի հայերէնի վիճակը ներկայացնող որեւէ գրութիւն, որ պէտքի իմանային թէ ինչպէս է եղել այս ինչ կամ այն ինչ բառի հնագոյն հնչումը և ըստ այնմ բարեփոխէին կամ հոգիէին: Մենք գիտենք որ նախ քան Ս. զարը ոչ մի գրականութիւն չի եղած հայերէն լեզուով: Ուրեմն Սահակն ու Մեծորայը չէին կարող կոկել կամ յարգարիւ ժողովրդական հայերէն լեզուն և ուրիշ միջոց չուներին եթէ ոչ ճշտու գրի առնել այն ինչ որ լսում կամ իրենք խօսում էին:

Հակառակորդները իբր ասացոյց մէջ են բերում այսպիսի մի կէտ. եթէ, ասում են, գրաբարը Ս. դարի խօսակցական լեզուն էր, պէտք էր որ նոյն դարի բոլոր հեղինակների լեզուն էլ միատեսակ լինէր.

բայց ընդհակառակը մենք մեծ զանազանութիւն ենք տեսնում Աւետարանի, Եզնիկի, Եփեսոսի, Ագաթանգեղոսի, վերջապէս Ոսկեգարի զանազան հեղինակների լեզուի մէջ:

Թէ Ս. դարի հեղինակների լեզուի մէջ մեծ զանազանութիւններ կան, այդ ընդունում է ամէն ոք. և դրա համար էլ վերեւում Ոսկեգարեան հեղինակներին բաժանեցինք չորս դպրոցի (Եզնիկեան, Կիւրեղեան, Եփեսոսեան և Ագաթանգեղոսեան): Բայց այստեղ լեզու ասելով պէտք չէ շփոթել բառարանն ու քերականութիւնը ոճի հետ: Ս. դարի բոլոր հեղինակներն էլ՝ ինչ դպրոցի էլ պատկանին նրանք, միեւնոյն բառարանն ունին ու միեւնոյն քերականութիւնը. ամենամանշան տարբերութիւնն անգամ չկայ նրանց մէջ որեւէ բառի հնչման կամ գրութեան, որեւէ բառի հոլովման և որեւէ բայի խոնարհման մէջ: Չորս դպրոցների տարբերութիւնը կայանում է ոճի մէջ. մէկը պարզ ու հնչոտ, միւսը զարգարուն ու ծաղկաւետ, միւսը յորդ ու առատ, չորրորդը ծանր ու մուծ: Բայց ոճը բոլորովին այլ հարց է. լեզուն հասարակաց է, ոճը հեղինակինն է. առաջինը ընդհանուր է, երկրորդը մասնաւոր: Ամէն մի հեղինակ նայած իր կրթութեան, ճաշակին, զգացմունքների նրբութեան, նայած նոյն իսկ րոպէի տրամադրութեան, ունենում է առանձին սեպհական ոճ: Բայց այդ չի նշանակում թէ նա դուրս է լեզուից. ոչ. նա հասարակութեան ստրուկն է ու մի քայլ անգամ չի կարող լեզուել լեզուի մէջ ընդունուած ձեւերից:

Այսպէս ուրեմն պիտի ընդունենք որ Ս. դարում առաջին անգամ գրի առնուած լեզուն, որ յետոյ գրաբար անունն ստացաւ, նոյն ժամանակի ժողովրդական խօսակցական լեզուն էր և ժողովրդական ու գրական լեզուների տարբերութիւնը՝ որ այժմ սովորական երեւոյթ է ամէն տեղ, գոյութիւն չունէր այն ժամանակ մեր մէջ(*): Աւետարանի լեզուն հաւատարիմ պատկերն է այն ժամանակի խօսուած լեզուին, այնքան հաւատարիմ՝ որքան անգլերէն Աստուածաշուկնը հաւատարիմ ցուցումն է ԺՁ. և ԺԷ.

(*) Առառեան, Պատմ. Հայոց Նոր Գրականութեան, էջ 6-8:

դարերու մէջ խօսուած անգլերէնին^(*)։
Երբեմն այս բանը երեւում է բաւական
յայտնի կերպով։ Բուզանգը որ այնպիսի
փարթամ ու մթին ոճ ունեցող մի հեղինակ
է, տեղ տեղ, երբ առիթը ներկայանում է
խօսեցնելու, իր աշխարհիկ հերոսներին,
գնում է նրանց բերանը մի լեզու, որ շատ
հեռու է հեղինակի փարթամ լեզուից և
կրում է հասարակ ժողովրդական անտաշ
լեզուի ոճը^(**)։

Դնում ենք այստեղ այդպիսի չորս օ-
րինակ.

Պօսում է Արշակ Թագաւորը՝ երբ լսում
է թէ Վաղէս քաջորդի է Ներսէսին.

Քարինք բազումք ի վերայ կայսերն և
ձեր ի բերելդ քարինք և մեր շատ կան ի
թափել զատամուռնս նորա ի տալն և ձեր
ի բերելդ. զմեր վատթարութիւնս յո՞ տա-
րայնք այդ այդք երայտեացդ ես դարձու-
ցանեմ (Բուզ. 107)։

Պօսում է Մուշեղ զօրավարը Պապի
առջև, թէ ինչո՞ւ բռնել է Ուռնայր Թա-
գաւորին, բայց չէ սպանել.

Զմի զընկերսն զամենեւեան ես կոտո-
րեցի. իսկ որ Թագս ունէին, նոքա իմ ըն-
կերք չէին, այլ քո. եկեացես, որպէս ես
զիման սպանի, դու զքոյսն այլ իմ յայր
Թագաւոր ոչ ձգեալ ձեռն երբէք որ Թագ
ունի և ոչ ձգեմ, և մի այլ ձգել լիցի. եթէ
կամիս սպանանի զիս, սպան. այլ ես եթէ
զայ ինձ ի ձեռն երբէք այր Թագաւոր, որ-
պէս եկն բազում անգամ, ես ոչ սպանա-
նեմ զայր Թագաւոր՝ որ զամ մի Թագ ու-
նի, եթէ ոք իս զիս սպանցէ (Բուզ. 203)։

Պօսում է Շապուհ Պարսից Թագաւոր,
երբ Դրաստամատ խնդրում է այցելել Ար-
շակին.

Խիստ են խնդրուածքդ, զոր խնդրե-
ցերդ. քի յաւուրց ժամանակաց յորմէ Թա-
գաւորութիւնս Պարսից կանգնեալ է, և
բերքն այն Անյուշ բերդ կոչեցեալ է, չիք
ոչ մարդ եղեալ է մարդկանէ որ իշխեցեալ
է յիշեցուցանեց Թագաւորաց զոր յայնմ
բերդի եդեալ զոք է Թագաւորաց, յիշելով
զայն մարդ՝ որ յայնմ բերդի զոք եղեալ
է, Թագ թէ զնա զայր Թագաւոր և և զիմ

ընկեր կապեալ եղեալ յայնմ բերդի զնա-
կառակորդն. քան մինչ աշխատ արարի
զմեզ և և դու աւագիկ զանձն ի մահ եդիր
և և յիշեցուցեր զԱնյուշն, որ ոչ էին լիալ
երբեք օրէնք Թագաւորութեանս Արեաց ի
սկզբանէ (Բուզ. էջ 211-2)։

Յանդիմանարար խօսում է Շապուհը
Վասակ Մամիկոնեանին և Վասակ քաջա-
բար պատասխանում.

— Աղուէս, դու էիր խանգարիչ՝ որ
այսչափ աշխատ աքաբեք զմեզ. դու ես
այն՝ որ կոտորեցեր զԱրիս այս չափ ամս.
և և զի՞ գործես, զմահ աղուեսու սպանից
զքեզ։

— Այժմ քա տեսեալ զիս անձամբս
փոքրիկ, ոչ առեր զչափ մեծութեան իմոյ.
զի ցայժմ ես քեզ առիւծ էի և և արդ աղ-
ուէս։ Բայց մինչ ես Վասակն էի, ես ոկայ
էի. մի ոտնս ի միոյ լերին կայր և և միւս
ոտնս իմ ի միոյ լերին կայր. յորժամ յաջ
ոտնս յենուի, զաջ լեռան ընդ գետին տա-
նէի. յորժամ ի ձախ օտնն յենուի, զձախ
լեռան ընդ գետին տանէի։

— Աղէ տաւ ինձ գիտել, ո՞վ են լե-
րինքն այնոքիկ զորս դուն ընդ ունջ տա-
նէիր։
— Լերինքն երկուք, մի դու էիր, և
մի Թագաւորն Յունաց։ Այն մինչ տուեալ
էք ինձ Աստուծոյ, զքեզ ընդ գետին տա-
նէի և և զԹագաւորն Յունաց, մինչև օրհ-
նութիւն հօրն մերոյ Ներսէսի հանգուցեալ
էր ի վերայ մեր, և և Աստուծոյ զմեզ ի
ձեռանէ չէր թողեալ. մինչև և զնորա բանն
արարաք, և խրատ նորա եկաց առ մեզ և
զիտացաք տալ քեզ խրատ մինչև և մեզէն
աջօք բացօք անկաք ի խորխորատս Արդ
ղինչ և և կամիս, արա (Բուզ. 173)։

Այս բոլորի մէջ մենք ուրիշ բան չենք
տեսնում, եթէ ոչ միեւնոյն բառաբանը և
միեւնոյն քերականութիւնը՝ ինչ որ Ուկեւ
դարի բոլոր գրութեաններէ մէջ։ Տարբեր է
միայն ոճը, խօսելու եղանակը՝ որ ունի
յախառն և անհարթ ձև։

Մի փոքրիկ ժողովրդական հատուած
էլ գտնուում է նշանիկի մէջ։ Մին ասէ՝ թէ
ի մերում զեւզ ծոփացալ զկող զործեաց
և զգոչիւնն հանապաղ մեք լսեմք ամենեք-
եան։ Եւ միւսն ասէ. զպայն իսկ իմ աջօք
տեսեալ է։

Բայց նոյն իսկ ինքը նշանիկը երբեմն,

(*) Conybeare, Մաքս, 1893, էջ 213-4.

(**) Գարագաշեան, Ճաշակ Ոսկեղէն Դպրեքնան,
էջ 43-51։

հակառակ իր մշակուած ու նուրբ ոճին, գործ է ածում ժողովրդական անմշակ ոճ. ինչպէս հետեւեալ հատուածում.

Ձի շունն որ շնայ, մինչդեռ իսկ ի գործ շնութեանն իցէ, եթէ ոք շուն կոչէ զնա մըստասանայ(°):

Այս բոլորը ցոյց են տալիս որ Ոսկե-գարում գրուած հայերէնը ճշտիւ ժողովրդի խօսակցական լեզուն էր:

ԺԸ. Գ Լ Ո Ւ Ւ

Ե. ԴԱՐԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՐԲԱՆԵՐԸ

Լեզուաբանութեան ներածութիւնից գիտենք որ լեզուն այն անհրաժեշտ միջոցն է՝ որ ստեղծել է մարդկային ընկերութիւնը իր անդամների միջև փոխադարձ հաղորդակցութիւն պահպանելու համար: Սրանից գուրս լեզուն գոյութեան իրաւունք չունի: Իրր այն՝ լեզուն պիտի լինի մի և միեւնոյն՝ ամէն ժի ընկերական խմբակցութեան համար, ապա թէ ոչ նա այլևս չի կարող ծառայել իբրև միջոց հաղորդակցութեան և հետեւաբար կը զրկուի իր գոյութեան իրաւունքից:

Բայց լեզուն իբրև մարդկային մտքի ստեղծագործութիւն, իբրև պատկեր նրա քաղաքակրթութեան զարգացման և իբրև արդիւնք մարդու ձայնական գործարանների գործունէութեան՝ չէր կարող մնալ քարացած վիճակում: Նա շարունակ պիտի փոփոխուէր՝ համաձայն բարբրէշլութեան օրէնքների:

Միևնոյն ժամանակ մարդկային հաղորդակցութեան միութիւնը բացարձակ չէ. ամէն մի համայնք իր ուրոյն կեանքն ունի, և այս ուրոյն կեանքը՝ միացած կլիմայական տարբեր պայմանների և ձայնական գործարանների տարբեր տիպի կազմութեան հետ՝ յառաջ է բերում մարդկային լեզուի մէջ տարբերութիւններ:

Առաջինները կազմում են լեզուի դասուց դար փոփոխուած կերպարանները, երկրորդները ստեղծում են միևնոյն շերտանում գտնուած բարբառներ:

Այս երկու երևոյթները անխուսափելի են ամէն մի լեզուի կեանքի մէջ:

Ոսկեգարեան հայերէնը մեր լեզուի կեանքի մէջ առաջին երևոյթի այն առաջին պատկերն է՝ որ աւանդել է մեզ պատմութիւնը, նրանից առաջ եղած պատկերները թէև գիտենք որ կան, ժայց մեզ անծանօթ են: Բայց միևնոյն ժամանակ, նոյն այդ Ոսկեգարի շրջանին պէտք է ընդունինք թէ կար նաև երկրորդ երևոյթը, այն է գանազան բարբառներ հայերէնի մէջ, որոնցից մէկը Բայն բարձրացաւ գրաւ կանութեան, այն է ոսկեգարի հայերէնը:

Հայերէն բարբառների Ծ. գարում գոյութեան համար ունինք մի զօրեղ պատմական փաստ. դա Եղնիկի մի վկայութիւնն է:

Ստեղծով այն մասին թէ ոգի, հոգի, շունչ կամ քամի ըստ էութեան միևնոյնն են, Եղնիկը իբրև ապացոյց է բերում բառերի հիմնական նշանակութիւնը և ասում է. Սևի և դև ոգի, այլ ոգի չար... գործէպէտ և ի մար լեզու՝ այս չար ստեղծ, որպէս ի խտրանաց հարցն մերոց առաջնոց ըստ սովորութեան ի մեզ կարգելոյ, այլ գիտեմք՝ եթէ այսն հողմ է և հողմի՝ ոգի, ըստ յառաջագոյն ասացելոյ: Պանդի յորժամ մեկ ստեմք՝ թէ սիւք շնչէ, ստոնկայի ստեն՝ այս շնչէ:

Վերջին նախադասութիւնից երևում է՝ որ Եղնիկը խտրութիւն է գնում ստորնեայց հայերէնի և իր խօսած հայերէնի միջև: Եւ որովհետև Եղնիկը իբրև կողացիլ պատկանում է հիւսիսային Հայաստանին, ուստի, ստորնեայց բառով պիտի հասկանանք հարաւային Հայաստանի ժողովուրդը, իսկ Եղնիկի շրջանը, այն է հիւսիսային Հայաստանը կարելի է կոչել վերին: Հայաստանի գաւառների յապիսի բաժանմունք և միևնոյն անուններով՝ յայտնի է մեզ նաև ուրիշ տեղից: Բիւզանդ. Դ. իգ. խօսելով Պարօնիկների արշաւանքի մասին՝ Մերուստանի կոտորէին զամենայն բնակիչս վերնազաւառացն հայոց. մինչդեռ թագաւորն Արշակ ի կողմանն ստորին գաւառացն յԱնգեղտանն էլ յուտեստ, զմիջնալխարհն քանդեալ բրեալ զօրքն Պարսից ապականէին: Անցողակի յիշենք որ Եղնիկի տուած բաժանմունքը համապատասխանում է մեր

(°) Mullet, Revue des Études Arméniennes.

արդի վիճակին. ինչ որ այնտեղ վերին է կոչուում, մեր այժմեան արևելեան կամ ռուսաֆայոց կոչուած բարբառն է, իսկ ինչ որ ստորին է կոչուում, մեր այժմեան արևմտեան կամ տանկաֆայոց կոչուած բարբառն է:

Բայց Նոյնիկի վկայութիւնը միայն բարբառների անուանակոչութիւնը չի տալիս, այլ նաեւ այդ բարբառների մէջ մի բառի գործածութեան տարբերութիւնը: Եւ այս քառն է այս, որ գործածական էր թէ վերին և թէ ստորին Հայաստանում, բայց վերին Հայաստանում գործածուում էր սատանայ նշանակութեամբ, իսկ ստորին Հայաստանում քամի նշանակութեամբ: Վերին Հայաստանում քամի նշանակութիւնը յայտնի էր և այդ պատճառով է որ Նոյնիկ հաստատուելու համար այդ նշանակութիւնը՝ որ ինքը բառի առաջին և հիմնական նշանակութիւնն է համարում, փոխելով ստորին Հայաստանում քամի իմաստով գործածական էր սիւք կամ սիւք բառը: Բայց այդ չի ստիպում մեզ անպատճառ ընդունել որ սիւք բառը գործածական էր ստորին Հայաստանում, որովհետեւ սիւք իբրեւ աստուծոյ փոխառութիւն, աւելի հարաւային Հայաստանում գործածական եղած պիտի լինէր: Կատարուել է լեզուաբանական սովորական մի երևոյթ, երկու հոմանիշներից (այս և սիւք) հնագոյնը տեղի է տուել նորի առաջ, իսկ ինչ որ հիմնական էր ընդունել և պահուել է միայն ոգի կամ չար ոգի նշանակութեամբ:

Բարբառների գոյութիւնը Ե. Գարուսի կարելի է հաստատել նաեւ Ոսկեդարից մեզ հասած գրական գործերի լեզուական քնննութեամբ:

Ամեն մի անհատ՝ որ գրում է որեւէ ոչ մայրենի լեզուով կամ բարբառով, ինչքան էլ լաւ իմանայ այդ օտար լեզուն կամ բարբառը, այնուամենայնիւ իր մայրենի լեզուից կամ բարբառից որեւէ հետք կը թողնէ: Երբ մի վանեցի գրում է գրական հայերէն, լինի դա արևելեան թէ արևմտեան բարբառով, անշուշտ մի քանի տեղ որոշեալ բառերի ը յօղը կուլ պիտի տայ: Երբ Լէօն իր Հայոց Պատմութեան մէջ (Ա. էջ 690) գրում է «Տիգրանից մօտ

էր ապրում», գրանով մատնում է իր Ղարաղոյի լինելը (Ղարաղոյ բարբառում մօտ նախադրութիւնը վերցնում է բացառական խնդիր, մինչդեռ մեր միւս բոլոր բարբառներում սեռական-տրական խնդիր): Կամ երբ Մանանդեանը իր հրատարակած Նոյնիսի մէջ (Մարտի 1903, էջ 5, ծանոթ.), գրում է պիտի լինիր, փոխանակ պիտի լինէր, գրանով մատնում է թէ խօսում է Կարնոյ բարբառը: Նոյն երևոյթը տեղի պիտի ունենար անշուշտ նաեւ Ոսկեդարում:

Բայց գոթախոսութիւնն այն է որ մենք չգիտենք և չենք էլ կարող իմանալ Ոսկեդարի պաշտօնական կամ կենտրոնական գրական լեզուն իր անխառն ձևի տակ, որպէսզի իւրաքանչիւր հեղինակի շեղումները բռնէինք: Զգտենք նոյն իսկ շատ երկերի հեղինակների անունը, որ մնաց իմանալ նրանց որոտեղացի լինելը, որպէսզի գտնէ այդ միջոցով իմանայինք բարբառների որոշ յատկութիւնները:

Սակայն կարելի է, առանց այս նախապայմանների, քննել Ոսկեդարի հայերէնը ինք իր մէջ և եղած տարբերութիւններից եզրակացութիւններ հանել:

Այս մասին մի տոկալի մանրազնին աշխատանք է կատարել Նորայր Բիւզանդացին, որ թէեւ բոլորովին այլ նպատակով՝ կարդացել ու բառաքաղել է ամբողջ Ոսկեդարեան հայ գրականութիւնը և գտել այնտեղ 624 բառ, ոճ, ասացուած կամ դարձուած, որ յատուկ են Կորինին, Ագաթանգեղոսի, Փաւստոսի, Մակարայեցուց գրքին ու Նիթաղին, բայց չկան միւս Ոսկեդարեան գրուածների մէջ:

Գաղափար տալու համար այս աշխատութեան մասին զննեք նրանից երեք օրինակ:

1. Մէկի անունը տալու համար Ոսկեդարեան հեղինակները սովորաբար առում են ձրում կոչէին, որում անուն կոչէր, որ կոչէր, որում անուն, որում անուն կոչէինք. բայց Կորին և իր խումբը սիրում է գործածել ձրոյ անունն ճաշադէպ. այսպէս գործածուած է 11 անգամ, իսկ մնացեալ մատենագրութեան մէջ ոչ քան 1:

2. Իբրեւ մակբայից յետոյ սովորաբար գործածուում է որեւէ զիմաւոր բայ. ինչպէս՝ իբրեւ ետես, իբրեւ լուսու եւ. Կոր-

իրենի խումբը սիրում է գործածել իրեն մակա-
բայինց յետոյ անցնել գերբայ. այսպէս
գտնում ենք՝ իրեն ի վերայ հասնել, իրեն
կարգեալ, իրեն հայեցեալ, իրեն զգաց-
եալ, իրեն տեսեալ, իրեն լուեալ, զոր
իրեն լուեալ, իրեն գիտացեալ, ընդամենը
Յ անգամ, իսկ մնացեալ մատենագրութեան
մէջ է ոչ մի անգամ:

3. Նուազ «գինու մեծ բաժակ» բառը
գործածուած է Կորինթի խմբի մէջ 6 ան-
անգամ. բայց ոչ մի անգամ չկայ մնացեալ
Ոսկեգարեան գրականութեան մէջ:

Այս առանձնյառակութիւններից նո-
րայրը այն եզրակացութիւնն է դուրս բե-
րում, որ Կորինթ, Ագաթանգեղոս, Բիւ-
զանդ, Մակարայեցի ու Եւթաղ միեւնոյն
անձի գործերն են, առաջինը ինքնագիր,
միւսները թարգմանական. և այդ անձն է
Կորինթը:

Ինչ վերաբերում է ոճերի, դարձ-
ուածների, զանազան ասութեանց, բառերի
այս կամ այն ձևով դասաւորութեան, կամ
ուրիշ այս կարգի արտայայտութեանց, նո-
րայրի եզրակացութիւնը կարող է ճիշտ լի-
նել: Բայց ինչ վերաբերում է քերական-
ական ձևերի, մասնիկների, բառերի եւ
մանաւանդ արմատական բառերի գործա-
ծութեան, եզրակացութիւնը քաջարձակա-
պէս սխալ է: Անկարելի բան է ընդունել
որ որինակ նուազ քաժակն, ասորւյան
գերակատունն բառերը, կամ անի յոգնա-
կերտ մասնիկը (աւագանի, կանանի, աղա-
տանի, գլխանի ևն.), որոնք միայն Կոր-
ինթի խմբում են պատահում, յատուկ լի-
նէին միայն Կորինթի անձին: Քերականու-
թիւն և բառարան մասնաւոր անհատի գործ
կամ յեպականութիւն չեն: Դրանք յա-
տուկ պէտք է եղած լինին մի որոշ բար-
բառի, որ խօսում էին Կորինթ, Ագա-
թանգեղոս, Բիւզանդը և Մակարայեցի ու
զրքի և Եւթաղի թարգմանիչը կամ թարգ-
մանիչները:

Այս տեսակէտով մտանալով խնդրին,
Նորայրի. կազմած աշխատութիւնը կարող
է ուրեմն ծառայել միզ՝ երևան հանելու
համար վերոյիշեալ բարբառի առանձնա-
յատկութիւնները:

Ինչպէս վերեւում ասացինք, Նորայրի
հաւաքած յատկաբանութիւնները 624 հատ
են: Այս թուից մի մասը բոլորովին ի դուր
է գրուած, որովհետեւ

1. Իրեն պատմական բառեր անշուշտ
գտնուելու էին միայն Կորինթի խմբի մէջ
և ոչ ուրիշ տեղերէլ. ինչ. Այրարատեան,
Նոր քաղաք (Վաղարշապատ), Մագիսաղ
Մաղխագութեան տուն, Հայոց մեծաց ևն:

2. Թէև ցանցաւ, բայց գործածուած
են միւս մատենագրութեանց մէջ և այդ-
քանը բաւական է որ Կորինթի խմբին յա-
տուկ ձև չհամարուին. ինչ. Նժդեց, գեա-
պան ևն:

3. Հազուադիւր են նաև Կորինթի
խմբում և տարօրինակ չէ որ ուրիշ տեղ
գտնուած չլինին. ինչ. Թանձրախոն, ինչ.
մեծաւ լրջմտութեամբ անշուրհ առնել:

4. Բոլորովին սովորական բառեր են
և կարիք չկայ բնաւ իրեն այս կամ այն
հեղինակի յատկաբանութիւն յիշելու. ինչ.
Յունաց և Հռոմոց աշխարհն, երանելին
Ղուկաս ևն:

5. Մանօթ են ուրիշ հեղինակներից,
բայց Նորայր աչքից փախցրել է. քր. յան-
դիման լինել թագաւորին ճերկայանալ
ոճի համար տալիս է 12 օրինակ և ոչ մի
օրինակ միւս մատենագիրներից. բայց
համար. յանդիման եղեւ արքային ՍԻՐ.
Փայսեր ևն քեզ պարտ է յանդիման լինել,
ԳԾ. Վերջապէս մենք դուրս պէտք է հա-
նենք այն դարձուածները, որոնք թէև
կարող են համարուիլ որոշ հեղինակի նա-
խադրած ձև և ըստ այսմ օգտակար լինել
Նորայրի մտադրած նպատակին, բայց ան-
կարելի է վերագրել որոշ բարբառի առանձ-
նայատկութեան, որովհետեւ ընդհանուր
հայերէն են. այսպէս. զօրս զօրութեան
իւրոյ, բուն գունդն, ինքն իսկ թագաւորն,
մանկիկ մի փոքրիկ ևն:

Կատարելով այս դասում և գուրդ հա-
նելով Նորայրի աշխատութիւնից վերոյիշ-
եալ հինգ կարգի ասութիւնները, մենք
իրեն Կորինթի բարբառին առանձնյառակ
ձևեր գտնում ենք հետեւեալները.

Ա. Բարդ կամ ամանց ձեւեր

Արուեստարստել, անարգամեծար, արու-
քելակից, ամենափրկիչ, յուսակից, հայ-
րաբարոյ, փառաքանիչ, աստուածակարգ,
գելարան, դիւրահաւ (հեշտ), ասնախմբիչ,
ինքնատեւ (ականաւան), կենդանատուր
(կենսատու), մենակուր (մենամարտող),
տեղապահ, ըստանձնեւ գերեւ (փխ. առ-

նույն՝ բառնալ ըստ անձին), միահաղոյն (այլք՝ միանգամայն), միասնական տոնաբանիք (սեղանակիք), անպիտոյ (չպիտոյ), վկայաբան կամ մարտիրոսարան (մատուոն), ձեռնադրեալ, աստուածակերպ, դասադատ, վերնադասառք (վերին կողմանք կամ աշխարհք), միջնաբերդ, յառաջու (յառաջագոյն), կուսաստան (կուսանոց), առիւծաբաք (իրբն առիւծ)։ — Հանապաղ բառով բարձրէր հանապաղատարած, հանապաղաբուխ, հանապաղախօս, — հանապաղակիթ, հանապաղատես, — միւսներն ունին մշտնջենաքուի, մշտակիր, միայն մէկ անգամ կայ հանապաղատուաւ։

— բարեացապարտ, չարեացապարտ
— աշխարհակիր, անուանակիր, խաչակիր
— նախափկայ, նախածանօթ (յառաջածաւ)
— զօրանիւտ, թագաւորանիւտ [նօթ,
— երկնաշու, ամպշու, նուաշու (միւսները չուտով ոչ մի բարդ չունին)։

Բ. ՈՆԵՐ ԵՆ ԱՍԱԳՆՈՒԾՆԵՐ

1. որոյ անունն ձանաչէր
2. փոյթ ի վերայ ունել զմանալ
3. տեսուչ եպիսկոպոս
4. ի ժամադիր կողման հասանել
5. թողուլ վերակացու (ետեղապահ, տեւալ, պահապան են.) փխ. կացուցանել
6. որուն անուն . . . փխ. որում անուն էր
7. զայն երեւել (երեւան եկաւ, յայտնուեց)
8. ի հանգիստ փոխել (թաղել նահատակը)
9. աստուածեղէն կրօն (աստուածապաշտութիւն)
10. ծածուկ լուսաւորութիւն (զազտնի խորհուրդ)
11. կոյսու կոյսա փխ. կողման կողման
12. խոտանարակ լինել (խոտ ճարակել կամ տանել)
13. տեսանել ի բացէ (այլք ի բացուստ, ի հեռուստ, ի հեռաստանէ)
14. Գինի կամ բաժակ ի մատուն (փխ. ի ձեռն)
15. Ուխտ քահանայութեան (կղերականք)
16. յայնժամ դեռ են
17. երևոյթ տեսիլ (տեսիլ ծանականաց)
18. հրովարտակ առնել կամ տալ (հրովարտակ առաքել)
19. փոխանակել կամ փոխանակ տալ զանձինս (տալ փամ մասնակ զանձն վասն)
20. ի շնոր ժամանակաց հետէ

21. Ձեռն ի ձեռն (վաղվաղակի)
22. բովանդակել զունդ կամ զօրք (չաւածողով լինել)
23. զօրածողով է (այլք զօրածողով լինի)
24. զօրահարակ առնել (զօրքի մի մասը ոռոգարկել)
25. ի հարկի կացուցանել (զինեմ ընդ հարկաւ, հարկատու առնեմ են.)

Գ. ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ

1. կղեր (կղերական, կղերիկոս)
2. տարուշան (կրակատուն)
3. նուագ (բաժակ)
4. գումարակ (գունդ զօրաց)
5. դղեակ (բերդ, ամրոց)

Դ. ԱՅԼԻՄԱՍ ԲԱՌԵՐ

1. հայրենիք (հայր նշանակութեամբ գործածուած)
2. քնակութիւն (սեփականութիւն)
3. միամտութիւն (հաւատարմութիւն)
4. թափէր (նշ. յափշտակել, խեղ ըստ այլոց՝ յեռ առնուր զյափշտակեալն)
5. զանգան (աննման)
6. զգալ, զգես, տեղեկանալ, իսկ ըստ այլոց զնկատել, զգալ
7. ի բարձուէ (ի բարձրութենէ)

Ե. ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1. Իբրեւ մակբայից յետոյ գործածուում է անցեալ դերբայ փոխանակ դիմաւոր բայի . ինչ . իբրեւ հասեալ փխ. իբրեւ ենաս Փոխանակ դիմաւորի անցեալ դերբայի գործածութեամբ ալ օրինակներ ետ կան։
2. Անի յաջակերտ մասերիով կաղաւթած բառեր . ինչ . աւագանի, կանանի, աղատանի, գլխանի, զործածուած ընդամենը 39 անգամ, Մնացեալ ամբողջ գրած կանութեան մէջ մէկ անգամ հասանի 5 մէկ անգամ ընկերանի։
3. Ուրիմ մասերիով բառերից բարձուած ձեւեր . ինչ . յաջութիւնական, արդարութիւնաբեր, արքայութիւնաբեր, օծութիւնընկալ, օրհնութիւնաբեր, միթիւմութիւնաբեր, յարութիւնագործ, նեղութիւնակիր, փոքութիւնագործ, քաւութիւնաբեր, ամուսնութիւնընկալ, օրհնութիւնընկալու . Այսպիսի կաղաւթեամբ քաւեր չկան Մնացեալ հեղինակների մաս, քանի երբ

կու բառից՝ իմաստութիւնախնդիր և փըրկութենական, երկուսն էլ ձեռագրական սխալ են թւում:

4. Ինքնին թագաւորն, իշխանն փխ. ինքն թագաւորն . . .

5. Յայնց պատճառանաց (յայս պատճառաւ):

Այս հինգ կարգի առանձնայատկութեանց մի մասը կարող է նոյնպէս կեղծ կամ պատահական լինել (դատելով խնդիրը միայն բարբառային տեսակետով): Այսպէս մենք գիտենք որ հայերէնը բարդութեանց մէջ բաւական ազատ է, ուստի կարող է պատահել որ Կորինս անձնագիր բարդ բառերի սիրող լինէր և այդպիսի բարդ ձևեր կերտելով իր գրուածքը զարգարէր: Այսպէս են օրինակ՝ աստուածակարգ, հայրաբարոյ, անարգամեծար են: Բայց ուր որ մի սկզբունք կայ, կարելի է այնտեղ բարբառային առանձնայատկութիւն տեսնել. այսպէս ըստ Նորայրի Ոսկեգարի մէջ շուրառով բարդութիւններ չկան և միայն Կորինի խումբն է որ ունի այսպիսի բառեր (երկնաշու, ամպաշու, նաւաշու): Արդ այս բառերը կարող են այդ բարբառին յատուկ լինել: Միւս կարգերի առանձնայատկութիւնները, ինչպէս վերևումն էլ նկատեցինք, աւելի ուժեղ են և անշուշտ, ինչպէս արմատական բառերը, ցոյց են տալիս առանձին բարբառ:

Ենթադրելով թէ մեր պատճառաբանութիւնները քառական զօրեղ են և ընդգուցնելով Կորինի լեզուն իրեն Ծ. դարի առանձին բարբառ, մենք կարող ենք այժմ քննել թէ Հայաստանի որ շրջանին յատուկ էր այդ բարբառը: Անշուշտ եթէ իմանալինք թէ Կորինը որտեղացի է, խնդիրը զճշտած կը լինէր: Բայց այդ քանի յայտնի չէ. որովհետեւ հիշած թէ այն կարծիքը կամ ենթադրութիւնը, թէ Կորինը վրահայ կամ Նոյն իսկ վրացի էր: Բայց յայտնի է որ Կորինը Այրարատեան նահանգից չէր: Ուրովհետեւ եթէ գիտենք որ Նզնիկը այս նահանգից էր, փսկ Կորինի լեզուն Նզնիկի լեզուից տարբեր է, ուրեմն և Կորինը չի կարող լինել Այրարատից: Նմանապէս Կորինը Տարսնի շրջանից էլ չի կարող լինել, Որովհետեւ Մեսրոպը՝ որ Տարսնի շրջանից է, Կորինից տարբեր լեզու աւելի Առական գրքում: Մնում են Հայաստանի արևելա

կան և արեւմտեան նահանգները. առաջինը Պարսկաստանի սահմանակից, Փրկորդը յունաց սահմանակից: Այս երկուսից ջնտրելի է անշուշտ առաջինը, ինչպէս ցոյց են տալիս Կորինի լեզուի առանձնայատկութիւնները մի քանիսը. այսպէս 1. Ատրուշան, Նուագ, գումարտակ գուռ պարսկական փոխառութեանց գործածութիւնը: 2. Պարսկական անի յոգնակերտ մասնիկով կազմուած բառերի յաճախութիւնը: 3. Անցեալ դերբայի յաճախակի գործածութիւնը գիմաւոր բայի փոխարէն, ինչ որ Նոյնպէս պարսկերէնի մէջ ընդունուած ձև է:

Երևան բերելով Ծ. դարի մի բարբառային է արեւելեան Հայաստանի բարբառը, մենք կարող ենք այժմ ընդհանրապէս նամատարութեան գնել այդ բարբառը միայն երբ և յատկապէս Նզնիկի, այն է դուռ Այրարատեան բարբառի հետ և կշռել նշումն է նաև տարբերութիւնը:

Լեզուաբանութեան Ներածութիւնից յայտնի է որ մարդկային լեզուները բաժանուած են զանազան լեզուախմբերի, որոնց ստորաբաժանումներն են հելլ, լեզու, բարբառ և ենթաբարբառ: Բացի առաջինից, որ մի օրից յառաջացող բոլոր լեզուների ընդհանուր գումարն է ներկայացնում, ոչ մի տեղ որոշ սահման չկայ: Զգիտենք և չի էլ կարելի իմանալ թէ ինչն է կազմում իրական սահմանը երկու հիւղերի միջև, կամ աւելի խոր գնալով՝ ուր է սկսում լեզուն, ուր բարբառը և ուր ենթաբարբառը: Ոչ միայն ամէն ինչ՝ յարաբերական է, այլ և պայմանական ու պատահական: Դրա համար է որ շատ անգամ գիտունները տարբեր տարբեր նունների են հետևում: Մի ժամանակ հնդկականաց, և իրանական լեզուները՝ անարբեր հիւղեր էին հաշուում, այժմ միասին կազմում են արիական խումբը: Այսօր էլ Բալթիկ-սլաւական լեզուաճիւղը շատերի համար կազմում է երկու առանձին հիւղ, Բալթիկ եւ Սլաւական: Աւելի վառ են աւելի փոքր ստորաբաժանումները:

(Եւր.)

ՊՐՈՓ. Հ. ԱՃԱՌՆԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՏՐՏՈՒՄ ԵՒ ԱՐԻՒՆՈՏ ՕՐԵՐՈՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԾԵՄԱՐՈՐ

Հալառակ ամեն կողմէ տրուած յայտնուած հայոց վանքի եւ քաղի բնակիչները Նոյեմբեր ամսու ընթացքին ալ չազատուեցան ուսման եւ հրազեններու ստրակաւորութենէն:

Ամսուան առաջին գիշերը նոր յարձակումներ տեսնեցան Ապու Քօրի, Նեպի Տաուրի եւ Սելովամի ձորի ուղղութեամբ: Վերջին երկու տեղերը հայոց վանքի եւ քաղի դրացնութեան մէջ գտնուելով հազարի պարսպակն անմիջապէս դուռն՝ պայքարած ուսման եւ հրազենները ինքզինքնին զգալի կը դարձնէին ամեն մէկ խուցի եւ սենեակի մէջ: Նոյեմբեր 4ի եւ 5ի գիշերները նոյն ռազմական գործողութիւնները կրկնուեցան այս անգամ նաեւ Յոպպի դրան ուղղութեամբ որ ըսել է դարձեալ հայոց վանքին եւ քաղի մօտիկը: Յաջորդ օր ցերեկ տեսն վերջապէս մի քանի մօրքներ ինկան ժառանգաւորաց Վարժարանի խաղաղարին մէջ: Բարեբախտաբար Մրբազան Պատրիարքի խիստ հրահանգներուն վրայ մի քանի օրերէ ի վեր խաղերը ազդիւրած էին եւ խաղաղալոր պարտաւ ըլլալով եղած վնասները խաղաղարին եւ Վարժարանի տեղին հասան: Նոյեմբեր 7ին կէսգիշերէն մինչեւ կեսօր մօրքներ ինկան հազարի եւ արուարձաններու զանազան մասերու վրայ: Նոյեմբեր 10ին Սելովամի ձորը մինչեւ անոր դիմաց բարձրացող Դովինկեաններուն վանքը քիւրալ ըլլալով Սելովամի մէջ 8 հոգի վիրաւորուեցան ծանրապէս: Նոյեմբեր 12ի գիշերը եւ առաւօտեան դիմ Դաւրի եւ Յոպպիի գոյներու ուղղութեամբ նետուած ուսման տեսն մի քանի հասան հայոց քաղին ծանրապէս վիրաւորելով զինուոր մը: Մերազնէից խիստ զգուշութիւններու համար անձի կորուստ չունեցանք: Նոյեմբեր 13ին հրեական յարձակումները նոր քաղի առին Քալպիի եւ կայարանի ուղղութեամբ եւ 370ի

չափ մօրքներ գործածուեցան Նեպի Տաուրի, Սելովամի եւ Ապու Քօրի վրայ: Նոյեմբեր 17ին ուսման ինկան Ս. Աստուածածնայ եւ Հերովդէսի դոմներուն մօտ: Նոյեմբեր 18ին Յոպպիի դրան առջեւ ինկան երկու քոչող կանանք ու ցնցեցին հայոց վանքի ու քաղի բոլոր տեղերը, շախախախտով նոր վերազնուած պատուհաններու եւ դուռներու ապակիները, ուրիշ վնասներու հետ միասին:

Իսկ Նոյեմբեր 26ին 30 երկու մարտնչող կողմերն ալ իրենց հսկայ ականքները գործածեցին պարբերաբար երկրաւորի ցրեցումներ տալով զժգախտ Նուսադիմին: 1

Անոնք որ լսած են արդիական գեղեցիկ ձայները ու տեսած անոնց առաջ բերած աւերները՝ կրնան զգալ ու երեսկայիւ մեր ժողովուրդի կրած տառապանքներու չափն ու սանձամբ:

Այս տառապանքին վրայ աւելցաւ ծաղկախի երկիւրը: Այս զաղբիւի համաճարակը Անդր-Յորդանանէն Բեքանիա հասած ըլլալով անհրաժեշտ եղաւ տուտով պատուապէս Սուրաադիմի ամբողջ հայ բնակչութիւնը, ինչպէս անկէ առաջ եղած էր քիժօթի եւ յետոյ ալ տեղեկալի դէմ բոլոր փոքրերը:

Մայիսին ի վեր խնամատարութեան դարձմանստ բժշկական աշխատանքներ անձնուրբարաւ վարող Տեւր Գ. Տաղլեան, Ք. Սեմերեան եւ Տիկ. Վ. Մարտիրոսեան այս աշխատանքն ալ սանձեցին եւ կը տարաւնակեն կանոնաւորապէս ապահովութեան մէջ պահելու ոչ միայն հայոց վանքի եւ քաղի բնակչութիւնը այլ եւ ուրիշներ որոնք ուղղակի յարաբերութիւն ունին ասոնց հետ Պիսի պատուաստուին նաեւ Բեքանիմի մեր վանքի զաղբակները Տր. Գեօրգիանի ձեռքով: 11

Նոյեմբերի ընթացքին Սուրաադիմի հին եւ նոր հաղափամասներուն մէջ մարդահամար կատարուեցաւ: Արաբական մասի բնակչութեան թիւն էր 28.717: Անոնցմէ 8.218ը տարբեր տեղերէն վար մանուկներ՝ 1.162 Հեռական մասինը 85.000 կարելու մասը զինուորականներէն բաղկացած:

Այս տարիւ հայոց մարդահամարն ալ նշանակալի հետեւեալ արդիւնք ունեցաւ առաւելական բանքի մէջ 3000 Նուսադիմի եւ օրհակալից մէջ, 400 Բեքանիմի, 50 Պեյրնալի մէջ, 55 Սիւրիմի մէջ, Անդր-Յորդանան

ճանի Նուռադեմացի գաղթականները 1500, համադաւար 5005: Հշեական Նուռադեմիւմի մէջ 50, իսկ անոնց սրբապետներն ալ զանազաններն էին: Մանաւ (Արքայ, Հայօն, Արիք, Նազարէր, Գալիլիա, Յոպպէ, Ռեմի, Մանաւ) մօտ 1000: Եկաղստ, Կիւրա, Լիբանան եւ Սուրիա եւ Անկուր-Յուրանման գտնուող գաղթական Պաղեստինահայերն էին թիւ 6500ի կը հասնի:

4 6 4 8 6 5 A 6 6

Դեկտեմբերին ինչպես նախկին համաօւ-
խառնային պատերազմներուն զինադուլի աւ-
միսն էր ճոյնպէս ալ ներկայ Պապեասինեան
պատերազմին եղաւ, զիւր Անդր-Յորդանանի
նախնայի երկայնքին :

Այդ առթիւ ալ Անդր-Յորդանանի Վե-
հափառ Ազատիւլ բազումորը որ Նոյեմբե-
րին Սրուստանիմ այցելած էր՝ Իմամլաին-
Նազուլուս-ձէնին երբայլու համար. այցե-
լութիւնն առաւ Քերդէնէին: Մեծ պաշտեն-
ճակ Ս. Մնկեան ճանաբ ընդունուած է երեք
պատարաբարաններու հոգեւոր ներկայացու-
ցիչներու կողմէ: Նորիմ Վեհափառութիւնը
այցելած է նաեւ Քերդն եւ Քիթնալա եւ
վերադարձած Շուհի:

Ամուռ կեսն առաջ բանակցություններ օղի ունեցած առաքական եւ հեռակամ զինուորական իշխանութեանց միջեւ Յուստակոսին Քեթրիկէմ օսնող առաքելականապարհը գործածելու Լաթմից, Յուսնաց եւ Հայոց Ս. Մնեղեան օմեհու առաքա: Սեկար վիմաբանութիւններ եւ իրնուարիւններ յետոյ հեռից ներկայացուցած առաջարկութեանց վրայ կ'որոշուի զանգ բնիկ նամբուս գործնախիւր: Այս պատճառաւ առաքական զինուորական իշխանութիւնը իր գործածած նամապարհը կը օտարադրէ այդ նպասակին նամար: Լատիքն չեն զգազարծել այդ կարգադրութիւն ալ եւ Պրքեպալ գելլեն կը կասաբն իրենց Բերդիկէմի պատեանական գնացք, Լեւոր-Յուդանեան եւ Եղիպական զօրաց առաջնորդութեամբ: Աւանդական պատեանական մուտքը կը կատարեն սովորական օքէյ յարեան, եւ կէս դիւերին արաբալուրեան մէկ մասը կը ձայնապառուի Պաղեսթինի շտապակիւռի կողմ. զայանհն կողմէ:

Մուսաղեմի վանք. հառապարհիչը վառ-
ճանաչողացած է Ա. Պատրիարք Հոր քե հայոց

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

● 1. Եւր. Բշ. — Որոշան առնին առթիւ Ս. Գատարազը մասսաւցութեամբ Հայր Թովմէֆի դերեղմանին վրայ ի Ս. Աստուածածին: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

● 6 էյոյ. ԵՐ. — Ս. Գառնիադք էւայրը յետ միջոցեի ժամը 2.30-ին հանգեցնէ Միաբանական թեմայի պաշտօնական երթով Ս. Գառնիան Տաւաբար գնաց և չըստպիտաւով մուտք գործելով աւերտի հանդիմանօր արարողութիւնը կատարեց Բրիտանոսի Ս. Գեորգիանին լրջաւ և յետոյ առանց շարժեցանա շտէն կարգով Ս. Լուսնաբորի ճկեղեցին ուր շախադանց երեկոյեան պաշտամունքին և Գիւտ իւայի շախտատնակին: Ազնի պաշտամանց պաշտօնական կարգով վերադարձաւ պաշտօնխաբարան:

● 7 հոգ, 4 րդ. — Ս. Պատրիարք Հայրը Գրեալ
հաշիկ տանին առթիւ առաւօտեան ժամը 5-ին ի
գլուխ Միաբանութեան պաշտօնական երեքով Ս.
Երարութեան ճանապարհ դնաւ եւ Բրիտանոսի Ս. Պա-
տանատեղիին, Ս. Գողգոթայի մատրան, Ս. Սեւ-
դակեան եւ Գիւտ խաչի տեղադէն առջև ծնրադիր
դառնելով, Ս. Լուսաւորիչը առաջինորդուեցաւ եւ
հետ նախադասէց առաւօտեան պաշտամանէօքն
եւ ներկայ գտնուեցաւ Ս. Պատարարին որ մա-
տակցուեցաւ Լուսաւորիչ Սեւդ Սեւդանին վրայ՝
ժամատարին էր ձող, Տ. Բաքաքն վարդ Արքատանն ու
Զկնի Ս. Պատարարին Նորին Ամենապատաւաւ-
րինը նախադասէց որտեա մեծահաղթեալ Թափու-
րին որ պիտա Գիւտ խաչի որդեգրուել եւ բարձ-
րանալով տահար երէցս դարձաւ Ս. Գերեզմանին
չուրի եւ յետոյ Ս. Պատարատեղիին առջև պաշ-
տամանէց կատարելով Ս. Գերեզմանին առջև դա-
տաւորութեան, Տեղադիր պաշտամանէքը կատարե-
րելէ յետոյ վերջին անգամ Ս. Գերեզմանին չուրի
դառնալով Ս. Լուսաւորիչի ուղղութեցաւ ուր հա-
ղիսպետի տպահպանիքով վերջ գտաւ որտեա
հանդէսը, Նորին Ամենապատաւաւրինը ի գլուխ
Միաբանութեան Ս. Երարութեան տեսչադասնէն
պատարարեցաւ տեղադարձաւ ուղիքսկան կար-
գով։

● 12 Նոյ, Ուր. — Ս. Գառիբաճիք Հայրը պաշտօնական հրատարակում առաւելագոյն ժամը 9-ին ներկայ գտնուեցան Երուսաղէմի Ս. Ստեփանոս կողմէն զրան առջև ժամանակցելու Անդր-Յորդանանի վրէ. Ապաշտոնի թաղապետի պաշտօնական

ընդունելութեան: Նորին Ամենապատուութիւնը յատկապէս ներկայացուեցաւ Վեհափառ Թագաւորին Ռաւուտայի մէջ և առիթ ունեցաւ յայտնելու իր և իր ժողովուրդին մեծարանայ հասատիքը:

● 14 Նոյ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան: Քարոզէց Ս. Պատարագը Հայրը:

● 19 Նոյ. Ուր. — Ս. Պատարագը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին և նախագահեց վաղուան նախատեսակին:

● 20 Նոյ. Եր. — Տօմ Լեւոնապաղեացի. Ս. Պատարագը Հայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Պատարագին ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Նարայր Վրդ. Պողարեան:

● 21 Նոյ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր Ս. Գողգոթայի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արբանանեան:

● 28 Նոյ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Սեբուրէ Վրդ. Մանուկեան: Քարոզէց Ս. Պատարագը Հայրը Հայաստանի անկախութեան 29րդ տարեդարձին առթիւ: Վեր հանելով տօնի նշանակութիւնը մեր ազգային կեանքին մէջ, հրաւեր կարդաց ունկնդիրներուն որպէսզի քրիստոնէական և ազգասիրական զգացումներով մնան հաւատարիմ հայրենիքի որբազուն ցաղափարին: Զինի Ս. Պատարագին տեղի ունեցաւ դահաբանական մաղթանք:

● 4 Դեկտ. Եր. — Տօմ Ընծայման Ս. Աստուածածնի. Ս. Պատարագը Հայրը ի գլուխ Միաբանութեան պաշտանական երթով Քնթեմանի իւլան և Հրաշափառով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ տաճարը ու ներկայ գտնուեցաւ Յ. Պատարագին: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեսեան:

● 5 Դեկտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր Ս. Գողգոթայի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Տօնիկեան:

● 6 Դեկտ. Բշ. — Ս. Պատարագը Նոր Գար հակալուծեան Զորավոր Տարեդարձին առթիւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւն և պաշտունէութիւն և վարժարանաց ուսուցչական կազմով ընթերցարանին Նորին Ամենապատուութիւնը պատարագարանի սրահին մէջ: Ս. Պատարագը Հայրը յետոյ ընդունեց ինամատարական Մարմնի անդամները և ժողովուրդը: Յետ միջօրէի տեղի ունեցաւ տար հիւրերու ընդունելութիւնը:

● 10 Դեկտ. Ուր. — Ս. Պատարագը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին և նախագահեց վաղուան տօնի նախատեսակին:

● 11 Դեկտ. Եր. — Տօմ առաջին Լուսաւորացի մեղացի Քաղեասի եւ Բարեպիմեասի. Ս. Պատարագը Հայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Պատարագին: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Միւռն Վրդ. Ռոնիկեան:

● 12 Դեկտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արբանանեան:

● 19 Դեկտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն: Մեր Գողգոթայի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Տօնիկեան:

● 20 Դեկտ. Բշ. — Երաւաղէմի քաղաքապետը Էնուէր Գէյ Խաթիպ, այցելութեան եկաւ Ս. Պատարագը Հոր, առաւօտեան ժամը 11.30-ին:

● 21 Դեկտ. Գշ. — Ս. Պատարագը Հայրը ընկերակցութեամբ Նոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեսեանի, փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Քաղաքապետին, առաւօտեան ժամը 10.30-ին: և Ս. Պատարագը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին և նախագահեց վաղուան տօնի նախատեսակին:

● 22 Դեկտ. Գշ. — Տօմ Յղուքեան Ս. Աստուածածնի. Ս. Պատարագը Հայրը, նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին ի Ս. Յակոբ, և պաշտօնական գնացքով իշու Գեթեմանի ու Հրաշափառով մուտք գործելով Ս. Աստուածածնայ տաճարը՝ ներկայ գտնուեցաւ Ս. Պատարագին: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեսեան:

● 24 Դեկտ. Ուր. — Ս. Պատարագը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին ու նախագահեց վաղուան տօնի նախատեսակին:

● 25 Դեկտ. Եր. — Տօմ Ս. Յակոբայ Մարմնի հայրապետին. Ս. Պատարագը Հայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին ու ներկայ գտնուեցաւ Ս. Պատարագին: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Տօնիկեան:

● 26 Դեկտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան:

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՅ 1948 ՏԱՐԻՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ԱՐՏԱՆԱՋԴ ԱՐՔԵՊՍ. — Հոփսիմե եւ Գայիանե կոյսե՞ր Սպանիոյ մէջ	36
ՊԱՐԳԵՒՆ ԳՐԻ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ. — Բեք- դեհեմի Այրը եւ Ս. Մենգեան պատ- մութիւնը	39
ՀԱՅԿ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ. — Նոր վաւերագրեր Իսրայէլ Օրիի մասին	101

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. —

Բացուող տարին	4
Տօներէն վերջ	49
Վարդանանք	81
Արեւմեան քաղաքակրթութիւնն ու իր հակասագիրը	113
Պաղեստինը՝ երեկ եւ այսօր	147, 198
	241
Երկու ծակոբանքներ	289

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

ԵՂԻՎԱՐԻ. — Նարկիսը Արիւն եւ Հուր	18 157
ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ. — Առաւօտ	19
ԱՐԱ ԶՈՎԵԱՆ. — Զիբեհին Մինչ կամեցին մայրենի Կայծիդ առջեւ Ապերախօք Աւետակ գիւղիս	20 21 60 90 124
Ն. ԿԱՏԱՐ. — Ա. Իսահակեանին Դառն աղօթք Աւանային	59 207 305
Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — ... Սա թղոց հալածուած Ես խթացած իզմ ու երագ... Խորին խորհուրդ Մահուան Անյուսուրթին Կեանքին Փափաք Կեանքին	22 91 162 207 250 250 304 304
ԳՕՇԱՐ. — Տո՛ւր մեզի Տեր...	126
Պ. ՅՈՒՆԱՊ. — Տաղ արմուրեան Մեռեցեան Լիւնած գիւղի մը առջեւ	141 163 251

ԿՐՕՆԱԿԱՆ. —

Ա. Վ. Մ. — Մարդեղութեան նպատակը Քուրք Պօղոսի Առաքելոյն առ Կորնթացիս Մնիլ եւ ստեղծագործել	8 54, 85 296
Ե. Վ. Տ. — Ժամանակին հետ Հայաստանեայց եկեղեցին	10, 56, 87 119, 154, 204, 244 13, 63, 92 117, 152, 202
ՀԱՅՐԻԿ ՎՐԻ. — Կեանքի արժեքին Ըմբռնումը	292
Մ. — Խօսքեր երջանկութեան մասին	121
ԲԱՐԳԵՆ ԳՐԻ. — Տեսիլ եւ իրականու- թիւն	246
Կ. Պ. ՀՐԵ. — Հին հօքեր	257
Ն. Վ. ՄՈՎԱԿԱՆ ՀՐԵ. — Քարոզ Մենդի եւ Տեառնընդառաջի Տաղ ի վերայ Ագուաի Հին հօքեր Գրիգոր Նարեկացու Քարոզ	34 62 125 213
ԱՐԱՄ ԵՐԷՄԵԱՆ. — Տաղաբան ծակոբ Քառնայ Նամակ մը Խրիմեան Հայրիկէ	27 282

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն . —

ԱՐՏԱԽԱՋԻ ԱՐՔ. — Կիլիկեան Ամրոց-
ներ — Անաուարգա 69, 99, 134, 215

Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Հայկական վանքեր —
Ականց Անապատ կամ Ակներայ վանք 227
Դրազուրկ 265
Հայրապետանոց ի Հռոմկլայ 316

Գ Ր Ա Կ Ա Ն . —

Թ. ՕՇԱԿԱՆ. — Երբեմն... 23, 66, 95

Կ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ. — Փոխան Ծաղկեպտակի 140

Ե. — Օսառականը 127

Մ. Մ. — Դուրսը հով ու անձեր 128

Լ Ե Ջ Ո Ի Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն . —

ՊՐՈՓ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ. — Վիպասան-
կան Հայերեն 230, 271
Ոսկեդարեան Հայերեն 273
Դրաբարը խօսակցական լեզու էր 322
Ե. դարի հայերեն բարբառները 326

Ե Ր Ա Ժ Շ Տ Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն . —

Ն. Յ. ԽԻՆՏԱՎԵՐՏԱՆ. — Երաժշտու-
թիւնը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը 42, 74
ՕՆՆԻԿ ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ. — Երաժշտութեան
պատմութիւնը 137, 169, 224, 268, 318

Ա Ռ Օ Ր Ե Ա Յ Հ Ա Ր Յ Ե Ր . —

Թ. ՕՇԱԿԱՆ. — Միտք եւ սիրտ 129, 164
208, 252, 306

ՅՈՎՀ. ՇԷՕՀՄԷԼԵԱՆ. — Մեր դարը 71, 106

Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն . —

Պ. ՅՈՒՆԱՊ. — Հողը 276

Ք Ն Ն Ա Դ Ս Ա Կ Ա Ն . —

ԱՄՓՈՓԵՑ ՊԱՐԳԵԻ Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ. —
Յրանալան բնադատութեան երեք
սիւնները 220, 259, 310

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԷՕՀՄԷԼԵԱՆ. — Մայա-
նովսկի 30

Ք Ա Ր Ո Ջ Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն . —

Թ. Ե. Գ. — Քարոզխօսութեան ար-
ուեստի մասին 262, 299

Ա Ն Հ Ե Տ Ա Յ Ո Ղ Դ Է Մ Ք Ե Ր . —

ՀԱՅՐԻԿ ՎՐԻ. — Ներսէս Արք. Մելիք-
քանգեան 279

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք . —

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր պատգամը Ամա-
նորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ 1

ԿԻՒՐԵՂ Բ. ՊԱՏ. Ս. ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ. —
Մեր տաղանայը 193

Կիւլլիկեան Մասեմադարան 47

Հեռալիւրներ Ս. Էջմիածնէն 77, 178

Բարեպաշտական նուէրներ 80

Յոբէլեար Արժ. Տ. Մեսրոպ Քննյ. Քեօ-
կերեան 142

Յոբէլեան Հայկազուն Յ. Յակոբեանի
(Սիոն-ի Մարտի կողմի վրայ)

Յոբէլեար Գեր. Տ. Ջարմայր Մ. Վրդ.
Կեղիւրեան

(Սիոն-ի Յուլիս-Օգոստոս քիւի կողմի վրայ)

Յայտարարութիւն Յոբէլեանական հանգստի
Դեր. Տ. Արաւազ Արեւազ. Սիւրմեանի
(Սիոն-ի Մեղս.-Հոկ. քիւի կողմի վրայ)

Կենսագրական ծանօթութիւն Յոբէլեար
Դեր. Տ. Վարդան Նպա. Դասպարեանի
(Սիոն-ի Մեղս.-Հոկ. քիւի կողմի վրայ)

Գեղունի 143

Կոնդակ Վեհ. Գարեգին Կարողիկոսին
Կիլիկիոյ 145

Վերաբացում Ս. Արուստայ Վարժարան-
ներու 286

ԽՄԻ. — Գերսեմանիի Ս. Ասուածածնի
Գերեզմանի եկեղեցիին ողբումը 172

Նամակներ եւ պատճառագրեր 179

Արքայական նուիրատուութիւն Ս. Արու-
ստայ 188

Սուրբ Տեղեաց նոգատարութեան խնդիր 234

Մեր Շ. Սելյոնեան մեր մեջ 237

Գեր. Տ. Խորեն Նպա. Բարոյեան մեր մեջ 237

ԽՄԲ. — Յոբելեաններ

283

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ. —

Գեր. Տ. Արսաւազդ Արքեպո. Սիւրմեան

Թունուար. — Ամսօրեայ լուրեր 48

Գեր. Տ. Վարդան Նպա. Գառապարեան

Փետրուար. — » » 78

Հոգ. Տ. Զարմայր Մ. Վրդ. Կեզիւրեան

Մարտ. — » » 108

Տ Խ Ր Ո Ւ Ն Ի . —

Ապրիլ. — » » 144

Մայիս-Յունիս. — » » 190

ԵՂԻՆԷ ՎՐԴ. — Յակոբ Օսական

111

Եռլիս-Օգոս. — » » 239

Հանգիստ Յակոբ Օսականի

109

Սեպտ.-Հոկտ. — » » 286

Յարուքիւն Կիւլպենկեան

143

Նոյ.-Դեկտ. — » » 332

Ներսէս Արք. Մելիք-Քանգեան

287

Տրսում եւ արիւնոտ օրերու պատմութիւն 174, 286, 284, 331

ԱԶԴ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳԱՅ «ՍԻՈՆ»Ի ՅԱՐԳԵԼԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց պատուոյ ընդհանուր գործակալութիւնը
ազնուաբար յանձն առած է Նիւ Եօքի Ս. Քալ Եկեղեցւոյ

Հոգեւոր Հովիւ

ՀՈԳ. Տ. ԵՂԻՇԷ ՎՐԴ. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

հետեւաբար կը խնդրուի Ամերիկայի ՍԻՈՆ-ի յարգելի բաժանորդներէն
որ իրենց հին եւ նոր բոլոր բաժնեգիրները վճարեն Հոգեւորին Հայրաւորին:

ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆ-Ի

1948-Ի ԸՆԹԱՑՔԻՆ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԷՆ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ՇՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հակառակ 1948 տարւոյ Պաղեստինի քաղաքական եւ սոցեալական անցումայտ պայմաններուն,
Ս. Յակոբեանց թաւանմէն լոյս տեսած են հետեւեալ հրատարակութիւնները.

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ (պատանիներու և մանուկներու յատուկ). — Հայացուց
Մ. Ե. Ն. (Մարտի 15-ի համար), Բ. Տպ. էջ 247, գին 15 պ. դ.:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՈՐ. — Եղիշէ Վրդ. Տէրաէրեան, էջ 132,
գին 15 պ. դ.:

ԱԿԵՂԴԱՄԱ (բանաստեղծական հատոր). — Եղիշէ Վրդ, էջ 48, գին 10 պ. դ.:

ԺԱՄԱԳԻՐՔ ՀԱՅՑ. Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՆ (փոքրածաւալ). — Զ. Տպ. էջ 672, լաթակազմի
գին 35 պ. դ.:

ՕՐԱՑՈՅՑ 1949 ՏԱՐԻՈՅ (ըստ Հին Տոմարի, Պատկերազարդ). — Կազմեց Կ. Բ., էջ
288, գին 15 պ. դ.:

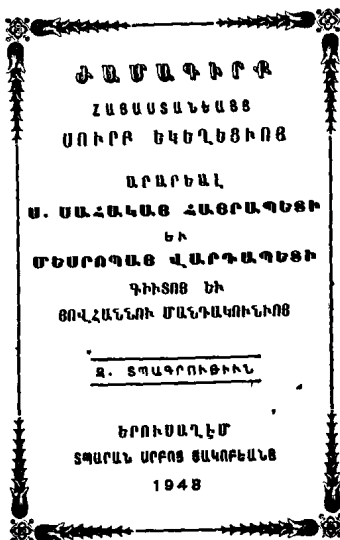
Հոյս տեսած է Նաե «Սիոն» Ամսագիրը (12 թիւ չորս միամսեայ և չորս երկամսեայ
միացեալ պրակներով):

ՄԱՍԼՈՅ ՏԱԿ Է

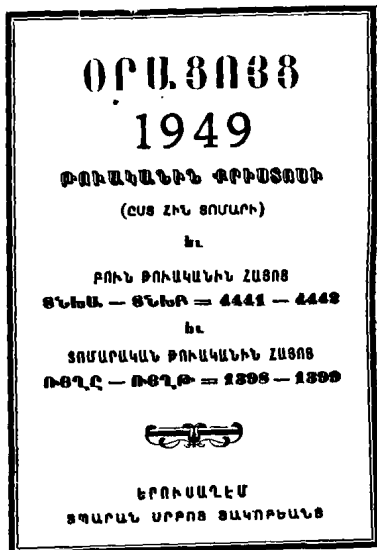
ՏԱՂԱՐԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՆՈՅ

Դ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

Էջ՝ 672 Գիմ՝ 35 (լաբակազմ)
Պաղես. դանեկան

Էջ՝ 288 Գիմ՝ 15 դան.

ԵՐԿՈՒՔՆ ԱԼ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԵՒ ՃԵՐՄԱԿ ԹՈՒՂԹԻ ՎՐԱՅ

ՕՐԱՑՈՅՑԻՆ ՅԱԻԵԼՈՒԱԾԸ՝ 66 ԷԶ, ՅԱՏԿԱՅՈՒԱԾ՝ Է
ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԵՒ ՊԱՂԵՍՏԻՆԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՏԱԳՆԱԳԻՆ

